

PRAWO FABRYCZNE

z dnia 3/15 Czerwca 1886 roku,

jego znaczenie,

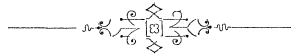
ZASADY, TREŚĆ I ZASTOSOWANIE

wyłożył

I UZUPEŁNIŁ PRZYKŁADAMI I WZORAMI

Stefan Kossuth

Dyr. Tow. Zakładów Wydawniczych Hellega i Dittricha.

Ł Ó D Ź.

NAKŁADEM REDAKCYI „DZIENNIKA ŁÓDZKIEGO”⁴¹

—
1887.

Дозволено цензурою,
Варшава 29 Января 1887 г.

77724

1180069316

PAd

PRZEDMOWA.

Wydawnictwo niniejsze podjąłem głównie w celu dania właścicielom, zawiadowcom i urzędnikom fabryk krajowych możności dokładnego poznania nowego prawa fabrycznego, zastosowanie którego w przemysłowych częściach kraju spodziewanem być może w niedalekiej przyszłości. Celowi temu odpowiada w niniejszem wydawnictwie przekład polski nowego prawa, poprzedzony tekstem urzędowym i uzupełniony objaśnieniami pojedynczych przepisów oraz skorowidzem alfabetycznym.

Gdy zaś Królestwo nie posiadało dotąd właściwego prawodawstwa fabrycznego, uważałem także za stosowne uwydatnić znaczenie i zakres nowego prawa. W tym celu zaznaczyłem we wstępnym rozdziale kierunek ogólny nowego prawodawstwa fabrycznego i wybitniejsze jego objawy w przodujących państwach przemysłowych, w następnym zaś rozdziale streściłem zasady główne nowego prawa, uwydatniając ich znaczenie przez porównanie z najnowszemi prawami fabrycznemi za granicą.

Wreszcie miałem też na względzie, że do nowego ukształtowania się stosunków fabrycznych pod panowaniem nowego prawa, powinnyby kierownicy fabryk krajowych przygotować się nie tylko teoretycznie—przez obznajmienie się z jego treścią i następstwami, ale i prakty-

cznie — przez wprowadzanie urządzeń odpowiadających wymaganiom nowego prawa. Powodowany tą myślą, uzupełniłem niniejsze wydawnictwo wzorami przepisów porządkowych, książeczek zarobkowych i t. p.

W ten sposób ułożone i uzupełnione wydawnictwo niniejsze może być również przydatnem dla pracujących w fabrykach położonych po za obrębem Królestwa, jak niemniej dla wszystkich stykających się ze sprawami fabrycznymi lub zajmujących się nimi z pobudek naukowych lub innych.

Nadmienić jeszcze wypada, że nowe prawo stanowi właściwie tło, wypełnieniem którego będą instrukcye ministerjalne, postanowienia urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych i t. p. Z tego powodu po upływie pewnego czasu przewidywać można potrzebę uzupełnienia niniejszego wydawnictwa w drugim jego wydaniu; da to zarazem sposobność poprawienia tego, co w wydawnictwie niniejszem wyłożonem zostało niedostatecznie lub wadliwie. Mając to na uwadze, poczytuję sobie za obowiązek prosić sprawozdawców oraz wszystkich interesujących się tym przedmiotem o udzielenie mi uwag i zarzutów, jakie nasunąć im może niniejsza praca.

S. K.

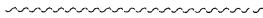
Żyrdów,
d 31 Grudnia 1886 r

SPIS PRZEDMIOTÓW.

	str.
I. Uwagi wstępne.	1
Pogląd ogólny na nowsze prawodawstwo fabryczne.	1
Przegląd nowszych praw fabrycznych.	
Anglia	5
Rzesza Niemiecka.	8
Austria	15
Szwajcarya	20
Cesarstwo Rosyjskie.	21
Królestwo Polskie	25
II. Zakres i zasady prawa fabrycznego z d. 3/15 Czerwca 1886 r.	28
A. Przepisy ogólne	30
1. Prawo umawiania się o najem do roboty fabrycznej	31
2. Forma umowy najmu	33
3. Terminy najmu robotników fabrycznych.	34
4. Wypłata z zarobków	36
5. Potrącenia z zarobków.	37
6. Rozwiązanie umowy najmu	39
— Pogląd ogólny.	41
B. Przepisy szczególne	42
1. Władze nadzorcze	43
2. Obowiązki właściciela fabryki	47
3. Listy imienne i książeczki zarobkowe robotników	48
4. Obliczanie zarobków.	50
5. Opłaty pobierane od robotników	51
6. Sklepy spożywcze.	51
7. Regulamin fabryczny	53
8. Kary porządkowe.	54
9. Odpowiedzialność zawiadowców fabryk	56
— Pogląd ogólny.	58

	str.
C. Przepisy karne	59
III. Prawo z d. 3/15 Czerwca 1886 r.	61
Tekst rosyjski i polski z objaśnieniami w dopiskach.	
A. Przepisy ogólne	61
I. <i>Zmiany w ustawie fabrycznej.</i>	62
Najem robotników (§ 1).	62
Dowody pobytowe (§§ 2—6)	67
Książeczki zarobkowe (§§ 7—8).	69
Termin umowy najmu (§§ 9—11)	70
Wybłata zarobków (§§ 12—14)	73
Potrącenia z zarobków (§§ 15—17)	76
Regulamin fabryczny (§ 18)	79
Rozwiązanie umowy najmu (§§ 19—21)	79
Przepisy dla miejscowości przemysłowych (§ 22)	84
II. <i>Zatwierdzenie przepisów dla miejscowości przemysłowych</i>	85
III. <i>Zmiany i uzupełnienia w kodeksie kar głównych i poprawczych (§§ 1—4).</i>	85
IV. <i>Zmiany i uzupełnienia w kodeksie kar wymierzanych przez sędziów pokoju (§ 1—2).</i>	88
V. <i>Uzupełnienie ustawy postępowania karnego (§§ 1—2).</i>	89
VI. <i>Wprowadzenie Przepisów Szczegółowych do 3 gubernij.</i>	90
VII. <i>Wzmocnienie inspekcji fabrycznej.</i>	91
VIII. <i>Nowe kredyty na utrzymanie inspekcji fabrycznej</i>	91
B. Przepisy Szczegółowe.	92
Władze nadzorcze (art. 1)	92
Urzędy do spraw fabrycznych (art. 2 — 6).	93
Inspekcya fabryczna (art. 7 — 11).	96
Policya (art. 12 — 13).	99
Instrukcye szczegółowe (art. 14)	99
Obowiązki właściciela fabryki (art. 15)	100
Zawiadowca fabryki (art 16 — 19)	101
Listy imienne robotników (art. 20).	102
Książeczki zarobkowe (art. 21 — 25).	103
Obliczanie zarobków (art. 26)	106
Pobieranie opłat od robotników (art. 27)	108
Sklepy spożywcze (art. 28).	109
Regulamin fabryczny (art. 29)	111
Kary porządkowe (art. 30 — 38)	112
Przeznaczenie kar pieniężnych (art. 39).	119
Odpowiedzialność zawiadowcy fabryki (art 40 — 42).	119
Dalsze zastosowanie przepisów (art. 43)	121

	str.
IV. Skorowidz alfabetyczny do prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r.	123
V. Regulaminy fabryczne	140
1. Przepisy porządkowe	141
Wzór przepisów porządkowych	143
2. Taryfy zarobkowe	167
3. Wykaz kar porządkowych	168
Wzór wykazu kar	169
4. Warunki korzystania z urzędzeń gospodarskich i do- broczyнных dla robotników przeznaczonych	172
VI. Książeczki zarobkowe	174
Wzory książeczek ustanowionych dla gub. moskiewskiej i włodzimierskiej	175
Zastosowanie do Kr. Polskiego	177
Wzór książeczki zarobkowej	182
VII. Wykazy służbowe	186
Wzór wykazu służbowego	188
Objaśnienie rubryk wykazu	194
Kontrola za pomocą wykazów	194

I.

UWAGI WSTĘPNE.

W ustroju ekonomicznym państwa rosyjskiego rok 1886 ważną stanowić będzie epokę. Zmienione po uwłaszczeniu włościan warunki prowadzenia gospodarstwa rolnego, oraz wzrost przemysłu fabrycznego, oddawna już zwróciły uwagę rządu na konieczność ujęcia stosunku pomiędzy pracodawcą a robotnikiem wiejskim lub fabrycznym w takie normy prawne, które odpowiadałyby obecnemu ukształtowaniu rolnictwa i przemysłu fabrycznego. Załatwienie tej kwestyi, należącej w ogólności do najtrudniejszych zadań ekonomicznych dzisiejszej epoki, wymagało dojrzałej rozwagi. Jakoż prace przygotowawcze ciągnęły się dosyć długo i dopiero w roku bieżącym odnośne projekty rządowe, po uchwaleniu takowych przez Radę Państwa, pozyskały moc prawa. Jedną z tych uchwał, a mianowicie przepisy określające stosunki pomiędzy właścicielami fabryk a robotnikami fabrycznymi, jest właśnie przedmiotem niniejszego wydawnictwa.

Ażeby uwydatnić znaczenie nowego prawa fabrycznego, uważamy za właściwe poprzedzić przegląd naczelných jego zasad, ogólnym rzutem oka na prawodawstwo fabryczne.

Każde przedsiębiorstwo przemysłowe, zarówno pod względem zewnętrznych swoich stosunków z państwem i osobami prywatnymi, jakoteż pod względem wewnętrznego swojego ustroju.

podlega przedewszystkiem działaniu praw ogólnych: cywilnych, karnych, sądowych, policyjnych, skarbowych i t. p. Oprócz tego przedsiębiorstwa przemysłowe mogą jeszcze podlegać prawom wyłącznie do nich odnoszącym się. Prawa te, zarówno wydane w kształcie osobnych ustaw, jakoteż wchodzące w skład różnych praw ogólnych, uważane zbiorowo, stanowią prawodawstwo przemysłowe, o ile zaś odnoszą się do zakładów i przedsiębiorstw fabrycznych — prawodawstwo fabryczne, w najogólniejszem znaczeniu obu tych wyrażań.

Był czas, kiedy szereg praw, odnoszących się wyłącznie do przemysłu, był bardzo liczny, a same te prawa były nader drobiazgowe. Prawa te, zabytek czasów feudalnych i powstałej na ich gruzach centralizacji państwowej, odnoszą się jednak do epoki przedfabrycznej. Wielkie odkrycia w końcu zeszłego i w początkach bieżącego stulecia w dziedzinie mechaniki stosowanej, a głównie wynalazek maszyn parowych, dając możność wytwarzania na wielką skalę, wywołały powstanie nowego rodzaju działalności przemysłowej, mianowicie przedsiębiorstw fabrycznych. Jednocześnie prawie nastąpił w nauce ekonomicznej i w polityce przemysłowej państw stanowczy zwrot na korzyść swobody zarobkowania i swobodnej wymiany. Upadły wtedy wszelkie monopole i ścieśnienia i przemysł fabryczny wolny od wszelkich więzów i zasilany ustawicznie nowymi wynalazkami, korzystając z ulepszenia środków przewozowych i otwierania dla swoich wyrobów coraz obszerniejszego pola zbytu, szybko rozwijać się zaczął. Rychło też spostrzeżono, że rozrost przemysłu fabrycznego zwiększa potęgę ekonomiczną państwa i dla tego nie szczędzono temu przemysłowi wszelkiej możliwej zachęty, broniąc go od współzawodnictwa wyrobów innych państw, na wewnątrz zaś pozostawiając mu zupełną swobodę działania.

Odpowiednio do takiej polityki przemysłowej, w pierwszym okresie istnienia przemysłu fabrycznego działalność prawodawcza skierowaną była raczej ku popieraniu w sposób mniej lub więcej bezpośredni przemysłu, a w szczególności przemysłu fabrycznego. Wszędzie, gdzie tylko były widoki rozwinięcia fabryk, starano się w prawodawstwie ułatwić przedsiębiorstwom fabrycznym stosunek z państwem i z osobami prywatnymi, nie tykano zaś prawie wcale wewnętrznego ustroju tych przedsiębiorstw. Nawet

państwa odznaczające się szerokiem zastosowaniem zasady czynnego oddziaływania na różne objawy działalności społecznej, nie stanowiły pod tym względem wyjątku; spotykamy tam szczegółowe ustawy rzemieślnicze obok zupełnej prawie bierności państwa względem ustroju przemysłu fabrycznego. Naturalnie okrzyczana zasada bierności nie była nigdy i nigdzie stosowaną w ostatecznych jej następstwach. Nawet w Anglii, ojczyźnie tej zasady, a zarazem ojczyźnie przemysłu fabrycznego, niemal od chwili powstania tego ostatniego spotykamy ciągle od tej zasady zboczenia. Wyjątkowe przyczyny, tkwiące w odrębnościach ustroju państwowego Anglii, spowodowały tam stopniowe zwiększanie się oddziaływania państwa na przemysł fabryczny. Przykład ten nie znajdował atoli zrazu naśladowania w innych państwach przemysłowych, jakkolwiek w liczbie tych państw były i takie, które w ogóle nie hołdowały zasadzie bierności względem wszelkich innych objawów działalności społecznej.

Dopiero w ostatnich latach nastąpił pod tym względem w niektórych państwach przemysłowych zwrot stanowczy. Niemcy, Austria i Szwajcarya rozwinęły ożywioną działalność na polu prawodawstwa fabrycznego, które zmieniło też całkiem dawniejszy swój charakter, wkroczywszy w dziedzinę wewnętrznego ustroju przemysłu fabrycznego. Przyczyny tego zwrotu były nader liczne i różnorodne. Szczegółowy ich rozbiór przekroczyłby zakres niniejszego wydawnictwa, skutkiem czego ograniczamy się na wskazaniu dwóch głównych pobudek, pod wpływem których wymienione państwa zajęły zasadniczo odmienne stanowisko względem przemysłu fabrycznego. Na pierwszym miejscu postawić tu można ujawniającą się w ostatnich czasach dążność państw do rozszerzenia swego zadania—dążność uzasadnioną naukowo w teorii państwa praworządneho, w praktyce zaś rozwijającą się pod działaniem czynników i względów natury politycznej. Druga niemniej silna pobudka tkwi w objawach towarzyszących rozrostowi przemysłu fabrycznego, a mianowicie w wytworzeniu się licznego, w ogniskach przemysłowych gęsto skupionego zastępu robotników fabrycznych, nie tyle stanowiących, ile raczej chcących uważać się za osobną warstwę społeczną, w wyjątkowych pozostającą warunkach. W jakiej mierze oddziaływanie tego rodzaju pobudek na stosunek państwa

do przemysłu fabrycznego. za słuszne poczytywanem być może, jest to jeszcze dzisiaj i będzie jeszcze długo kwestyą sporną, roztrząsaniem której zajmować się tu nie możemy, tembardziej, że ze stanowiska praktycznego wdanie się państwa w sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego stanowi fakt, do pewnego stopnia w dzisiejszych warunkach nieunikniony, który zatem prosto przyjąć należy do wiadomości.

Prawa, będące wyrazem tego zwrotu w wewnętrznej polityce przemysłowej państw, uszeregować się dadzą ze względu na ich zakres w następujący sposób:

- 1) prawa opiekujące się robotnikami małoletnimi, tudzież robotnicami, przez ograniczenie ich pracy i zapewnienie odpowiedniego ukształcenia,—
- 2) prawa opiekujące się wszystkimi robotnikami, przez zalecenie bezpiecznego i zdrowotnego urządzenia zakładów fabrycznych,—
- 3) prawa opiekujące się wszystkimi robotnikami w wypadkach niezwykłych (choroba, kalectwo i t. p.)
- 4) prawa opiekujące się wszystkimi robotnikami w powszednich ich stosunkach z pracodawcami, przez ograniczenie swobody umawiania się stron o niektóre warunki pracy.

Szereg ten odpowiada mniej więcej kolejnym okresom w rozwoju nowszego prawodawstwa fabrycznego.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że wchodząc na nową tory, prawodawstwo fabryczne wymienionych państw, nietylko bezpośrednio czerpało wzory z Anglii, co uwydatnia się w niektórych przepisach szczegółowych, ale nadto uległo pośrednio w bardzo silnym stopniu wpływowi prawodawstwa angielskiego. Pozornie rzecz przedstawia się inaczej, pomijając bowiem podobieństwo niektórych przepisów szczegółowych, prawa fabryczne w państwach stałego lądu znacznie różnią się od angielskich pod względem zakresu, układu i wykładu. Pomimo tego wpływ pośredni prawodawstwa angielskiego zaprzeczyć się nie da.

Prawodawcy stałego lądu pozostawali pod silnym wrażeniem tego faktu, że Anglia — kraj samorządu i szeroko rozwiniętej swobody cywilnej — posiada prawa fabryczne nader ściśle i surowe i, przestrzegane bezpośrednio przez władzę centralną. Dzisiaj jeszcze piszący o tym przedmiocie, powołują się z takiego

właśnie stanowiska na przykład Anglii. Przejęcie się tem pozornie bardzo przekonującym zestawieniem miało skutki doniosłe. Wychodząc bowiem z takiego założenia, koniecznie dochodziło się do wniosku, że skoro w Anglii państwo wdało się tak energicznie w sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego, to tembardziej zasada ta może być zastosowaną w państwach, gdzie samorząd nie jest tak rozwiniętym i skutkiem tego nie stoi na przeszkodzie unormowaniu wszelkich spraw przemysłowych przez władzę państwową i pozyskaniu od jednego razu tego, na co w Anglii potrzeba było kilkudziesięciu lat czasu. Pogląd ten był przyczyną, która skłoniła wyżej wymienione państwa posunąć się w tym kierunku nierównie dalej, niż Anglia, i włączyć do prawodawstwa fabrycznego stosunki cywilne pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami. Tymczasem przykład prawodawstwa angielskiego niekoniecznie prowadzi do tak daleko sięgających wniosków. Dowodem tego Francya, gdzie tylko praca fabryczna małoletnich uregulowaną została za pomocą osobnego prawa, pozostałe zaś sprawy wewnętrzne przemysłu rozwijają się dotąd na tle kodeksu cywilnego. Do tego samego wniosku prowadzi bliższe zbadanie praw fabrycznych angielskich.

Anglia.

Przedewszystkiem zaznaczyć wypada, że Anglia nie posiada dotąd jednolitego prawa cywilnego, które obejmowałoby w należytem uogólnieniu dość obszerny zakres stosunków społecznych, czyli innemi słowy kodeksu cywilnego takiego, jak istniejący we Francyi i w innych państwach stałego lądu. Z tego powodu w miarę rozwoju stosunków społecznych, Anglia zmuszoną była regulować je osobnemi ad hoc wydawanemi uchwałami prawodawczemi.

To samo stosuje się też do prawodawstwa fabrycznego, które rozwijało się stopniowo przez wydawanie szczegółowych praw i ustaw. Z drugiej strony w prawodawstwie fabrycznem angielskiem odbija się wyraźnie wpływ szczególnego ustroju państwowego Anglii. Organy samorządu mają tam ustalony od

dawnych czasów zakres działania, rozszerzenie którego w kierunku poruczenia tym organom spraw fabrycznych nastęrczało poważne trudności. Dlatego też, a potroszę także pod wpływem rozwijającej się i w Anglii dążności do wzmocnienia władzy centralnej, prawa angielskie centralizują oddziaływanie władzy państwowej na sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego. Ponieważ zaś ogólnikowe brzmienie tych praw nadawałoby organom władzy centralnej możność dowolnego tłómaczenia odnośnych przepisów, co żadną miarą z pojęciami społeczno-państwowymi anglików pogodzić się nie da,—przeto odnośne prawa redagowane są nader wyraziście i drobiazgowo.

Pierwsze prawo dotyczące przemysłu fabrycznego, wydane zostało w Anglii już w r. 1802, a zatem niemal z chwilą powstania przemysłu fabrycznego we właściwym znaczeniu tego wyrazu. Następnie uchwalane były coraz częściej prawa, odnoszące się do pracy małoletnich i kobiet, do takiego urządzenia zakładów przemysłowych, które czyniłoby zadość warunkom bezpieczeństwa i zdrowia zarówno pracowników, jak i otaczającej ludności, tudzież do nadzoru rządu nad temi zakładami. W ostatnich czasach każde prawie zebranie parlamentu przynosiło nową uchwałę, odnoszącą się do przemysłu fabrycznego. Tym sposobem powstało mnóstwo pojedynczych praw, nasuwających wiele wątpliwości przy ich stosowaniu. Niedogodność ta skłoniła wreszcie prawodawców angielskich do zarządzenia takiemu stanowi rzeczy i w r. 1878 uchwalone zostało ogólne prawo fabryczne, które zastąpiło wszystkie poprzednio w tym zakresie wydane uchwały.

Prawo to, noszące nazwę uchwały o fabrykach i pracowniach ¹⁾, składa się z 4 części, z których:

Część I obejmuje przepisy ogólne obowiązujące dla fabryk i pracowni,

Część II—rozporządzenia specyalne, odnoszące się do niektórych fabryk i pracowni,—

Część III—przepisy, dotyczące administracyi, t. j. nadzoru rządowego nad wykonywaniem tego prawa, oraz kar i postępowania sądowego w sprawach fabrycznych,—

¹⁾ The Factory and Workshop Act, 1878.

Część IV, — określenia wyrażen, użytych w tem prawie, różne wyjątki, rozciągnięcie tegoż prawa do Szkocyi i Irlandyi i wreszcie zniesienie uchwał dawniejszych.

Nadto w osobnych dodatkach podane są tam szczegółowe wykazy fabryki i robót, do których prawo to stosuje się w całości lub też tylko w pewnej mierze. Przepisy tego prawa, wyluszczone w sposób znacznie odbiegający od języka prawodawczego innych państw. odznaczają się nadzwyczajną ścisłością i drobiazgowością. Co się zaś tyczy zakresu tego prawa, takowy uwydatnia się dostatecznie w częściach I i II, dalsze bowiem części mają znaczenie miejscowe lub stanowią konieczne niejako uzupełnienie poprzednich przepisów. Otóż dwie pierwsze części, a mianowicie pierwsza— odnośnie do wszystkich fabryk, druga zaś — odnośnie do niektórych fabryk lub robót, obejmują przepisy dotyczące:

- a) warunków ogólnych zdrowotności i bezpieczeństwa,
- b) czasu roboczego i przerw w robocie dla małoletnich od lat 10 do 14, nieletnich od lat 14 do 18 i kobiet,
- c) obowiązujących świąt dla tychże,
- d) kształcenia małoletnich,
- e) urzędowego zaświadczenia zdadności małoletnich do roboty,
- f) postępowania w razie wypadku w fabryce.

Zauważyć przytem należy, że przedmioty pod a) i f) omówione są ogólnikowo, natomiast przepisy, odnoszące się do małoletnich i kobiet — wyłożone są bardzo szczegółowo, stanowiąc dowód, że prawodawca angielski rozporządzał bogatym zasobem doświadczenia i wiedzy technicznej.

Wyszczególnienie powyższe wskazuje, że prawo fabryczne angielskie odpowiada dwóm pierwszym okresom rozwoju nowszego prawodawstwa fabrycznego. W szczególności zaś prawodawca angielski zaopiekował się małoletnimi i kobietami, pracującymi w fabrykach i pracowniach. Z powodu znacznej liczby kobiet i małoletnich, oddających się w Anglii pracy fabrycznej, prawo to oddziaływa w znacznym stopniu na sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego, jednakże nie może ono być uważane za prawo społeczno-polityczne, jakimi są prawa odpowiadające trzeciemu i czwartemu okresowi w rozwoju nowszego

prawodawstwa fabrycznego. Taki charakter prawa fabrycznego angielskiego uwydatnia zresztą dostatecznie ta okoliczność, że nie dotyka ono wcale warunków najmu robotników fabrycznych, ani sporów, zachodzących z tego tytułu pomiędzy nimi a ich pracodawcami. Sprawy tego rodzaju, jako odnoszące się do pracodawców i pracowników w ogóle, stanowią w Anglii przedmiot osobnych praw, zwanych prawami pracy (Labour Acts). Umyślnie wspominamy tu o tem, mając na widoku porównanie prawa fabrycznego angielskiego z odnośnemi prawami państw stałego ładu, jak również z nowem prawem fabrycznem rosyjskiem.

Oprócz wspomnianego prawa fabrycznego, niektóre inne prawa angielskie obejmują także przepisy, odnoszące się w szczególności do zakładów fabrycznych; taką jest np. uchwała z roku 1875 w przedmiocie zdrowia powszechnego ¹⁾. Nadto osobną ustawa z r. 1880 ²⁾ uzupełniła i udokładniła wynikające z prawa ogólnego (zwyczajowego) zasady odpowiedzialności pracodawców, a więc i właścicieli fabryk względem ich robotników za następstwa wypadków. Prawo to nie stawia jednak właścicieli fabryk w warunkach wyjątkowych i dlatego nie może być zaliczonym do rzędu praw, odpowiadających trzeciemu okresowi w rozwoju nowszego prawodawstwa fabrycznego.

Rzesza Niemiecka.

Niemcy nie posiadają osobnego prawa fabrycznego, takiego jak angielskie. Odnośne przepisy prawodawstwa niemieckiego wchodzi w skład ogólnej ustawy przemysłowej, ³⁾. Ustawa ta pochodzi z r. 1869, t. j. z czasów Związku Północno - Niemieckiego, i dopiero po r. 1870 wprowadzoną została do pozostałych państw, dzisiejszą Rzeszę Niemiecką składających. Od czasu jej wydania ustawa ta uległa kilku nader ważnym zmianom, stanowiącym właśnie ów zwrot w stosunku państwa do przemysłu,

¹⁾ The Public Health Act, 1875.

²⁾ The Employers Liability Act, 1880.

³⁾ Gewerbe-Ordnung.

o jakim wyżej wspomnieliśmy. Ogólny układ ustawy przemysłowej niemieckiej jest następujący:

Dział I omawia warunki ogólne prowadzenia przedsiębiorstw przemysłowych, stawiając jako zasadę naczelną—swobodę zarobkowania przemysłowego i zniesienie wszelkich dawniejszych ścieśnień, monopolów, przywilejów i t. p.

Dział II, odnoszący się do przemysłu stałego czyli osiadłego (stehendes Gewerbe), wyszczególnia warunki, jakim podlega zakładanie i prowadzenie takich przedsiębiorstw pod względem policyjnym. Tutaj wymienione są fabryki, do założenia i prowadzenia których, obok zwykłego doniesienia potrzebne jest jeszcze osobne pozwolenie właściwej władzy, a nadto podane tu są przepisy co do rewizyi kotłów.

Dział III obejmuje podobne przepisy co do przemysłu nieosiadłego (Gewerbe-Betrieb im Umherziehen), nie odnosi się zatem do fabryk.

Dział IV obejmuje także przepisy co do jarmarków.

Dział V znosi taksy policyjne (na wyroby przemysłowe i rzemieślnicze) i ustanawia wyjątki od tej zasady.

Dział VI, omawiający cechy, a raczej stowarzyszenia rzemieślnicze, również nie odnosi się do fabryk.

Dział VII, pod ogólnym tytułem „robotnicy przemysłowi,” obejmuje między innymi przepisy odnoszące się do stosunków właścicieli fabryk z robotnikami fabrycznymi, tudzież do spraw wewnętrznych przedsiębiorstw fabrycznych. Dział ten w obecnej jego osnowie pochodzi z r. 1878.

Dział VIII, dotyczący przemysłowych kass pomocy, zrobiony w r. 1876, a raczej zastosowany do wydanego w tymże czasie osobnego prawa w przedmiocie zarejestrowanych kass pomocy dla wspierania czeladników, pomocników i robotników fabrycznych, został obecnie zniesiony skutkiem wydania w r. 1883 osobnego prawa o ubezpieczeniu robotników od następstw choroby, o którym to prawie będzie mowa w dalszym ciągu.

Dział IX zastrzega prawomocność ustaw przemysłowych miejscowych, o ile ustawa ogólna pozostawia władzom miejscowym dalsze t. j. szczegółowe uporządkowanie spraw przemysłowych.

Dział X obejmuje rozporządzenia karne, pozostające w związku z przepisami porządkowymi ustawy przemysłowej.

Z powyższego przytoczenia treści ustawy przemysłowej niemieckiej wynika, że tą jej częścią, która dotyczy ustroju wewnętrznego przemysłu fabrycznego i która jako taka odpowiada poniekąd prawu fabrycznemu angielskiemu, jest jej dział VII, a raczej te jego przepisy, które dotyczą robotników fabrycznych. W przepisach tych omówione są następujące przedmioty:

§ 105 Swoboda umawiania się o warunki najmu, z wyjątkiem ograniczeń wynikających z ustawy przemysłowej, zakaz zobowiązywania robotników do pracy w niedziele i święta, pozostawienie rządowi krajowemu wskazania dni świątecznych,—

§ 106. Konieczność posiadania praw obywatelskich przez przemysłowców zatrudniających robotników poniżej lat 18 wieku, pod rygorem przymusowego wydalania tych robotników,—

§ 107. Dopuszczenie do robót przemysłowych takich tylko robotników poniżej lat 21 wieku, którzy zaopatrzeni są w książeczki robotnicze; wyjątek dla dzieci w wieku szkolnym,—

§ 108. Wydawanie książeczek robotniczych przez władzę policyjną w ostatnim stałym miejscu zamieszkania robotnika,—

§ 109. Wydawanie przez tęż władzę nowych książeczek w zamian za zapisane, zepsute lub zgubione,—

§ 110. Treść książeczki zarobkowej,—

§ 111. Zapisy czynione przez pracodawcę przy przyjmowaniu i zwalnianiu robotnika, zakaz wpisywania uwag na korzyść lub niekorzyść robotnika,—

§ 112. Wydawanie nowych książeczek robotniczych w zamian za popsute, zgubione lub zniszczone przez pracodawcę—na koszt tego ostatniego, wynagrodzenie robotnika za szkody wyrządzone mu przez zatrzymanie książeczki lub wpisanie niezgodnych z prawem uwag,—

§ 113. Możliwość żądania ze strony odchodzących robotników świadectw o rodzaju i długoletności ich zajęcia i o ich prowadzeniu się,—

§ 114. Zaświadczenie bezpłatne książeczek robotniczych i świadectw, na żądanie robotników, przez policję miejscową,—

§ 115. Obowiązkowe wypłacanie zarobków w gotowości, zakaz kredytowania robotnikom towarów z wyjątkiem dostarczanych im po koszcie własnym artykułów spożywczych, możliwość potrącania przy wypłacie zarobków: komornego, opału, użytkowania gruntu, stałego żywienia, lekarstw, pomocy lekarskiej, tudzież narzędzi i materiałów do wykonania poruczonej im roboty służących,—

§ 116. Możliwość zaskarżania potrąceń dokonanych wbrew § 115, przeznaczenie nieprawnie zakredytowanych przedmiotów na rzecz kasy zapomogowej fabrycznej lub gminnej, albo na rzecz biednych.—

§ 117. Nieważność umów naruszających § 115, zastrzegających nabywanie przez robotników potrzebnych im przedmiotów z pewnych tylko skle-

pów lub przeznaczających zysk z tychże sklepów na inne cele, niż na urządzenia zmierzające do polepszenia bytu robotników i ich rodzin,—

§ 118. Niemożność zaskarżania należności za towary zakredytowane nieprawnie,—

§ 119. Zrównanie w obec §§ 115 — 118 przemysłowców z członkami ich rodzin, pomocnikami, zastępcami, dozorcami i t. p.,—

§ 120. Obowiązek szczególniejszego uwzględnienia warunków zdrowia i moralności odnośnie do robotników poniżej lat 18 wieku, pozostawienia tymże robotnikom czasu na uczęszczanie do szkoły dalszego kształcenia, zaprowadzenia i utrzymywania urządzeń zabezpieczających życie i zdrowie robotników przy robocie, przekazanie radzie związkowej i właściwym władzom krajowym prawa wydawania szczegółowych w tym względzie przepisów,—

§ 120a. Rozstrzyganie sporów wynikających ze stosunku najemniczego pomiędzy przemysłowcami i robotnikami przez osobne w tym celu ustanowione władze, a w braku takowych — przez zwierzchność gminną, natychmiastowe wykonywanie odnośnych wyroków, apelacya w ciągu 10-u dni, możność zaprowadzenia w gminach zamiast pomienionych władz—sądów polubownych złożonych z prawodawców i pracowników w równej liczbie,—

§ 121—133 mówią o stosunkach czeladników, pomocników i uczniów czyli terminatorów z ich pracodawcami, przyczem według § 134 przepisy te stosują się także w odnośnych wypadkach do robotników fabrycznych,—

§ 135. Zakaz zatrudniania w fabrykach dzieci poniżej lat 12, ograniczenie do 6 godzin czasu pracy dziennej dzieci od lat 12 do 14 i do 10 godzin młodzieży w wieku od lat 14 do 16, obowiązkowe uczęszczanie przynajmniej przez trzy godziny dziennie do właściwej szkoły ludowej dzieci podlegających powinności szkolnej, zakaz zatrudniania położnic w ciągu 3-eh tygodni po porodzie,—

§ 136. Zakaz zatrudniania robotników młodocianych w czasie od 8½ godziny wieczorem do 5½ godziny rano, obowiązkowość przerw w robocie, które wynosić powinny przynajmniej ½ godziny dla robotników młodocianych, zakaz pozostawiania robotników młodocianych podczas przerw w niezatrzymanych częściach fabryki i zatrudniania tychże robotników w niedziele i święta, oraz podczas nauki udzielanej przez zwykłego duchownego przed przystąpieniem do sakramentów,—

§ 137. Obowiązek żądania kart robotniczych od dzieci zatrudnionych w fabryce, wydawanie bezpłatne tych kart przez urzędy gminne, ich treść i zwrot ojcom lub opiekunom nieletniego po wyjściu takowego z fabryki,—

§ 138. Obowiązek zawiadamiania policji miejscowej o zatrudnianiu małoletnich, treść odnośnego podania, wywieszanie w pracowniach, gdzie zajęci są małoletni, listy małoletnich, rozkładu pracy tychże oraz przepisów odnoszących się do małoletnich,—

§ 139. Możliwość uchylecia powyższych ograniczeń, w razie wypadków lub działania siły wyższej—przez kanclerza na czas dłuższy, przez wyższą władzę administracyjną na 4 tygodnie i w nagłych razach przez władzę policyjną na 2 tygodnie, możność rozkładania pracy małoletnich w sposób odmienny od powyżej wskazanego,—

§ 139a. Wzmocnienie lub osłabienie powyższych ograniczeń przez radę związkową dla pewnych gałęzi przemysłu i donoszenie o tem na najbliższem zebraniu rady państwa (sejmu),—

§ 139b. Zakres działania władz, czuwać mających nad wykonaniem powyższych przepisów, ustanowienie osobnych w tym celu urzędników (inspektorów fabrycznych), ich prawa i obowiązki, możność dokonywania rewizji fabryk w czasie ich biegu w każdym czasie dniem i nocą, składanie sprawozdań rocznych do wiadomości rady związkowej i rady państwa.

Powyższe wyszczególnienie dowodzi, że ten dział ustawy przemysłowej niemieckiej obejmuje znacznie większy zakres stosunków fabrycznych, niż prawo fabryczne angielskie, gdyż obok przepisów analogicznych z angielskiemi, ustawa niemiecka omawia jeszcze warunki najmu i stosunek cywilny pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami. Tym sposobem ustawa niemiecka wkracza już w czwarty okres rozwoju nowszego prawodawstwa fabrycznego. Natomiast w porównaniu z prawem angielskiem, ustawa niemiecka wyłożoną jest znacznie zwężlej i ogólniej, sprawy zaś szczegółowe pozostawione są władzom i organom miejscowym. Nadto ustawa niemiecka nie opiekuje się kobietami na równi z nieletnimi, a przepisy dotyczące tych ostatnich nie są tak ściśle jak przepisy angielskie. W ogólności ustawę niemiecką możnaby określić w ten sposób, że wkracza ona w sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego szeroko, ale nie głęboko; znać w niej pewne wahanie w tym względzie obok chęci pogodzenia zasady swobodnego zarobkowania przemysłowego z zasadą oddziaływania państwa.

Jednakże ustawa przemysłowa niemiecka, a mianowicie część jej pochodząca z r. 1878 była tylko początkiem zwrotu w stosunku państwa do przemysłu fabrycznego. Poprzednio już, a mianowicie w roku 1871, wkrótce po wydaniu Ustawy przemysłowej związkowej, wydane zostało osobne prawo w przedmiocie odpowiedzialności przedsiębiorców za śmierć lub kalectwo ich praccowników ¹⁾. Prawo to zmieniło wszakże ogólną zasadę wynagradzania za szkody tylko odnośnie do przedsiębiorstw kolejowych, odnośnie zaś do przedsiębiorstw fabrycznych uzupełniło tylko pomienioną zasadę przez wprowadzenie odpowiedzialności przedsiębiorców za odnośne czyny ich zastępców

¹⁾ Reichs-Haftpflicht Gesetz v. 7 Juni 1871.

(obligatio quasi ex delicto). Jest ono zatem poniekąd analogiczne z prawem angielskiem, jako również uzupełniającem lukę istniejącą w tamtejszem prawie cywilnem co do odpowiedzialności pracodawcy względem najemnika. Takie luki nie istnieją np. w kodeksie cywilnym francuzkim, skutkiem czego Francya nie posiada osobnego prawa w tym przedmiocie. W każdym razie Niemcy starały się uregulować tę stronę stosunków fabrycznych w granicach prawa ogólnego. Pomimo tego przykład Niemiec w tym względzie oddziałał mniej więcej w ten sam sposób, co przykład Anglii w zakresie prawodawstwa fabrycznego w ogóle. Zwrócono uwagę głównie na ten fakt, że Niemcy, a za nimi Anglia, uregulowały odpowiedzialność przemysłowców względem ich pracowników za pomocą osobnych praw; niedogodności zaś, jakie uwydatniły się przy zastosowaniu tych praw, przypisano temu, że wyjątkowość stosunków fabrycznych zbyt słabo była w owych prawach uwzględniona. Działając pod wpływem takiego poglądu Szwajcarya wydała w roku 1881 osobne prawo w przedmiocie odpowiedzialności właścicieli fabryk, odstępujące w znacznym stopniu na korzyść poszkodowanych robotników, od zasad ogólnych prawodawstwa cywilnego co do wynagrodzenia wyrządzonych szkód. Za przykładem zaś Szwajcaryi gotują się pójść niektóre inne państwa.

Tymczasem w Niemczech, gdzie prawo w przedmiocie odpowiedzialności przemysłowców nasunęło odrazu poważne wątpliwości ze strony prawoznawców i ekonomistów, przekonano się z biegiem czasu, że sprawa zabezpieczenia bytu robotników chwilowo lub stale pozbawionych zdolności zarobkowania, o co właśnie głównie chodziło, bynajmniej nie dla tego nie da się rozwiązać na tej drodze, że odnośne prawo za mało odstępuje na korzyść poszkodowanych od ogólnych zasad odpowiedzialności za wyrządzone szkody. Uznano owszem, że wszelkie wzmocnienie odpowiedzialności przemysłowców ponad zasady prawa ogólnego, zaprowadzając nieustanną wojnę sądową pomiędzy pracodawcami z jednej, a robotnikami z drugiej strony, zaostrzy tylko wzajemne ich stosunki, samo zaś przez się nie może rozwiązać skutecznie sprawy takiej doniosłości. Powzięto wtedy myśl rozwiązania tej sprawy zbiorowemi siłami zainteresowanych, a nawet całego społeczeństwa. Gdy zaś dążność do

rozszerzenia zadania państwa znaczne już w owym czasie uczyniła postępy, rząd państwa niemieckiego postanowił wziąć tę sprawę w swoje ręce przez utworzenie ogólnej kasy państwowej ubezpieczenia robotników od następstw wypadków — w ten sposób, ażeby na utrzymanie tej kasy składali się przemysłowcy, sami robotnicy i państwo.

Przypadkowe ugrupowanie stronnictw politycznych nie dopuściło jednak do tak radykalnego w kierunku oddziaływania państwa na sprawy przemysłu — rozwiązania tej sprawy. Pierwotny projekt został przerobiony, przyczem z jednej strony rozszerzono zakres podjętego zadania, a z drugiej — oddano je w ręce odpowiednich stowarzyszeń. Wynikiem tych wszystkich zabiegów i usiłowań były dwa prawa, sięgające bardzo głęboko w ustrój wewnętrzny przemysłu fabrycznego. Jedno z nich, wydane w r. 1883, a dotyczące ubezpieczenia robotników i ich rodziny od następstw choroby ¹⁾, czyni obowiązkiem należenie robotników do jednej z kass pomocy w prawie tem opisanych, na pracodawców zaś, a w pewnych wypadkach na gminy, nakłada ono obowiązek zakładania takich kass, na utrzymanie których składać się mają w pewnej części pracodawcy i pracownicy. Drugie prawo, wydane w r. 1884 a dotyczące ubezpieczenia od wypadków ²⁾, wkłada odpowiedzialność majątkową za następstwa wypadków na stowarzyszenia, złożone obowiązkowo ze wszystkich przemysłowców jednego zawodu (Berufs-Genossenschaften) lub jednej prowincyi, przyczem stowarzyszenia te działają pod zwierzchnim nadzorem osobnego organu władzy państwowej: urzędu ubezpieczeń. Przyznane przez te stowarzyszenia wynagrodzenia lub wsparcia, zalicza państwo za pośrednictwem urzędów pocztowych, stowarzyszenia zaś ściągają należną od nich rządowi za cały rok sumę od stowarzyszonych przemysłowców w stosunku do liczby robotników, do ich zarobków i do stopnia niebezpieczeństwa każdego zakładu przemysłowego. Prawo to nie uwłaszcza jednak odpowiedzialności pojedynczych przemysłowców lub ich zastępców względem robotników, a w niektórych wypadkach względem stowarzyszeń, według prawa

¹⁾ Kranken-Versicherung der Arbeiter

²⁾ Unfallversicherung-Gesetz.

ogólnego lub prawa specjalnego w przedmiocie odpowiedzialności — o ile wina przemysłowca lub jego zastępcy udowodnioną zostanie wyrokiem karnym.

Prawa te, jako dotyczące tylko wypadków nadzwyczajnych w stosunkach przemysłowców z robotnikami, nie zajmują w prawodawstwie fabrycznem przodującego miejsca pod względem zakresu wdawania się państwa w sprawy przemysłu fabrycznego. Pomimo tego sięgają one bardzo głęboko w ustrój przemysłu fabrycznego. Przez szerokie zastosowanie zasady stowarzyszenia osób bezpośrednio zainteresowanych w odnośnych sprawach, prawa te wprowadziły prawodawstwo fabryczne na nowe tory, które prędzej może doprowadzą do rozwiązania zadań będących celem tego prawodawstwa, niż wszelkie zakazy i ograniczenia.

Austria.

Podobnie jak Niemcy, Austria również nie posiada osobnego prawa fabrycznego, odnośne zaś przepisy wchodzi w skład ogólnej ustawy przemysłowej ¹⁾. Ustawa ta pochodzi w pierwotnej jej osnowie z r. 1859, jednakże została ona całkowicie prawie zmienioną i znacznie uzupełnioną w r. 1883, następnie zaś w r. 1885 przerobioną została zasadniczo ta jej część, która ze względu na niniejsze wydawnictwo najbardziej nas obchodzi, a mianowicie przepisy dotyczące spraw wewnętrznych przemysłu fabrycznego. Ogólny układ ustawy przemysłowej austriackiej jest następujący:

Dział I z r. 1883, pod tytułem: postanowienia ogólne, obejmuje podział przemysłu na swobodny, rzemieślniczy i koncesyjonowany.

Dział II z r. 1883 obejmuje ogólne warunki prowadzenia przemysłu samodzielnego, oraz postanowienia szczegółowe odnoszące się do każdego z trzech wyżej przytoczonych działów przemysłu.

Dział III z r. 1883 określa te przedsiębiorstwa przemysłowe

¹⁾ Gewerbe-Ordnung.

we, do założenia których potrzebnem jest osobne pozwolenie i omawia warunki otrzymania takiego pozwolenia.

Dział IV z r. 1883 dotyczy zakresu i wykonywania prawa zarobkowania przemysłowego.

Dział V z r. 1859 odnosi się do spraw jarmarcznych.

Dział VI, zmieniony przez prawo z r. 1885, mówi o stanowisku prawnem robotników przemysłowych.

Dział VII z r. 1883 obejmuje przepisy co do stowarzyszeń przemysłowych.

Dział VIII z r. 1850 ustanawia władze przemysłowe i postępowanie w sprawach przemysłowych.

Oprócz tego niektóre sprawy przemysłowe uporządkowane są w Austrii za pomocą osobnych praw, z pomiędzy których w związku z omawianym tu przedmiotem wspomnieć należy o prawie z r. 1871 w przedmiocie próbowania kotłów parowych i o prawie z r. 1883, ustanawiającem inspektorów fabrycznych.

W obchodzącym nas głównie dziale VI ustawy przemysłowej austriackiej zawarte są następujące przedmioty:

§ 72. Swoboda umawiania się o najem w granicach praw obowiązujących, —

§ 73. Określenie pojęcia robotnika przemysłowego: a) pomocnicy handlowi, czeladnicy, kelnerzy, woźnice i t. p., b) robotnicy fabryczni, c) uczniowie czyli terminatorzy, d) wyrobniicy, —

§ 74. Obowiązki ciążące na przemysłowcu pod względem zdrowotnego i bezpiecznego urządzenia i utrzymywania zakładu, —

§ 74a. Przerwy w robocie, wynosić mające razem obowiązkowo przynajmniej 1½ godziny dziennie, —

§ 75. Zakaz roboty przemysłowej w niedziele i święta i wyjątki od tego zakazu, —

§ 75a. Obowiązkowe pozostawienie robotnikom poniżej lat 18 czasu na uczęszczanie do szkół wieczornych i niedzielnych, —

§ 76. Obowiązki robotników względem pracodawców i towarzyszków pracy; nieobowiązkowość wykonywania przez nich posług domowych, —

§ 77. Ustanowienie tygodniowej wypłaty i 14-dniowe wypowiedzenia, o ile strony nie umówiły się inaczej; wyjątek dla pracujących na wymiar, —

§ 78. Obowiązkowe wypłacanie zarobków gotowizną, możność potrącania komornego, opatu, czynszu gruntowego, kosztów pomocy lekarskiej i lekarstw, oraz wartości wydawanych do wykonania roboty materiałów i narzędzi, możność potrącania dostarczonych robotnikom po koszcie własnym artykułów żywności lub stałego żywienia, zakaz umawiania się z robotnika-

mi o to, ażeby potrzebne im przedmioty nabywali w pewnych sklepach; zakaz kredytowania wszelkich innych przedmiotów i towarów, osobiwie zaś napojów gorących, zakaz wypłacania zarobków w traktyerniach i szynkach, —

§ 78a. Zastosowanie poprzedniego paragrafu do robotników pracujących dla przemysłowca po za obrębem jego zakładu, —

§ 78b. Obowiązkowość przepisów §§ 78 i 78a dla członków rodziny przemysłowca, jego pomocników, zastępców, dozorców i t. p., —

§ 78c. Nieważność umów, niezgodnych z §§ 78. 78a i 78b, —

§ 78d. Możliwość domagania się potrąconych wbrew prawa kwot, przeznaczenie bezprawnie zakretytowanych przedmiotów lub ich wartości na kaszy lecznicze albo na biednych, —

§ 78e. Niemożność zaskarżania należności wynikających z takich kredytów, —

§ 79. Zakaz przyjmowania robotnika bez książeczki robotniczej, —

§ 80. Wydawanie książeczek robotniczych przez właściwe gminy, —

§ 80a. Treść książeczki robotniczej, —

§ 80b. Dodatkowe rubryki w książeczkach dla robotników nieletnich, —

§ 80c. Przechowywanie książeczek robotniczych przez pracodawcę, —

§ 80d. Poświadczanie urzędowe wiadomości wpisywanych do książeczki przy odejściu robotnika, zakaz wpisywania świadectwa niekorzystnego dla robotnika, —

§ 80e. Wydawanie nowych książeczek w zamian za zapisane, —

§ 80f. Wydawanie nowych książeczek w zamian za zgubione, —

§ 80g. Wydawanie na koszt pracodawcy nowych książeczek w zamian za zniszczone, zgubione lub popsute przez niedozwolone zapisy z winy pracodawcy, wynagrodzenie robotnikowi szkód wynikających z tego powodu, —

§ 80h. Poddanie prawom karnym podrabiania książeczek robotniczych, podawania fałszywych do nich wiadomości, korzystania z cudzej książeczki i oddawania własnej komu innemu, —

§ 80i. Ustanawianie wzoru książeczki robotniczej przez ministra handlu, —

§ 81. Obowiązkowe wydawanie świadectw przy odejściu robotnika na jego żądanie, odpowiedzialność pracodawcy w obec prawa i względem robotnika za niewydanie żądanego świadectwa lub wydanie świadomie fałszywego świadectwa, —

§ 82. Przypadki, w których robotnik może być oddalony bez wypowiedzenia przed upływem umówionego wyraźnie lub milcząco terminu [a) fałszywa książeczka lub fałszywe świadectwo, b) zatajenie przy umowie innej obowiązującej robotnika umowy, c) niezdolność do podjętej roboty i pijactwo, d) kradzież, sprzeniewierzenie i t. p., e) zdradzenie tajemnicy zakładu lub roboty, prowadzenie szkodliwego dla przedsiębiorstwa zajęcia pobocznego, f) samowolne opuszczanie roboty, uparte zaniedbywanie obowiązków, podmawianie innych pracowników do nieposłuszeństwa, buntu, czynów niemoralnych lub nieprawnych, g) obraza czci, skaleczenie lub grożenie pracodawcy, jego domownikom lub innym robotnikom, nieostrożne pomimo zale-

ceń obchodzenie się z ogniem, h) wstrętna choroba, utrata zdolności do pracy z własnej winy robotnika, lub choroba robotnika pochodząca nie z jego winy, ale trwająca więcej jak 4 tygodnie, i) uwięzienie robotnika na czas dłuższy nad 2 tygodnie], —

§ 82a. Przypadki, w których robotnik przed upływem umówionego terminu opuścić może robotę bez wypowiedzenia [a) niemożność dalszego pozostawania przy robocie bez szkody dla zdrowia, b) czynne znieważenie lub ciężka obraza czci robotnika lub jego rodziny przez pracodawcę, c) namawianie robotnika lub jego rodziny przez pracodawcę lub jego rodzinę do czynów niemoralnych lub bezprawnych, d) niesłuszne zatrzymanie umówionego wynagrodzenia lub ważne naruszenie innych warunków umowy, e) niemożność lub niechęć pracodawcy dania robotnikowi zarobku], —

§ 83. Ustanie umowy najmu w razie zwinienia przedsiębiorstwa lub śmierci przemysłowca, wynagrodzenie robotnika w pewnych wypadkach za niewypowiedzenie roboty, —

§ 84. Wynagrodzenie robotnika za czas odpowiedni terminowi wypowiedzenia w razie przedwczesnego a bezprawnego oddalenia robotnika, —

§ 85. Odpowiedzialność robotnika w obec prawa za bezprawne przedwczesne odejście, możność zmuszenia go przy pomocy władzy do przebycia pozostałego czasu, możność żądania od robotnika wynagrodzenia szkód, —

§ 86. Zakaz przyjmowania robotników, o których wiadomo pracodawcy, że nie dotrzyмали zobowiązań swoich względem poprzedniego pracodawcy, zatrzymywania takich robotników po odkryciu takiego faktu i namawiania robotnika do złamania umowy zawartej z innym pracodawcą, odpowiedzialność w obec prawa i cywilna względem osób trzecich za takie czyny, —

§ 87, 87a, 87b i 87c omawiają rozstrzyganie sporów zachodzących pomiędzy przemysłowcami nienależącymi do stowarzyszeń zarobkowych (Genossenschaften) a ich robotnikami lub pomiędzy samymi robotnikami co do roboty, płacy lub terminowania, z wyjątkiem sporów podlegających sądowi przemysłowemu (prawo z r. 1869), — przez sądy polubowne, które mogą być utworzone na żądanie większej liczby przemysłowców lub robotników, a w braku tych sądów przez władze polityczne, —

§ 88. Obowiązkowe prowadzenie książki, obejmującej spis robotników i różne odnoszące się do nich wiadomości, —

§ 88a. Obowiązkowe wywieszanie regulaminu wewnętrznego, z oznaczeniem początku jego ważności, w pracowniach zakładów zatrudniających więcej jak 20 robotników, szczegóły, jakie powinny być zawarte w tych regulaminach, składanie regulaminów do zatwierdzenia władzy przemysłowej, —

§ 89. Obowiązkowe dla pracodawców nienależących do stowarzyszenia zarobkowego zakładanie osobnych kass leczniczych. z udziałem w nich robotników, albo przystępowanie do jednej z istniejących kass tego rodzaju, —

§ 90. Zapisywanie kar porządkowych. ściągniętych z robotników oraz ich przeznaczenia do wykazu dostępnego dla robotników i dla władzy przemysłowej, —

§ 91. Zastosowanie powyższych przepisów do zastępców pracodawcy, o ile z natury rzeczy przepisy te nie odnoszą się do samego pracodawcy,—

§ 92 mówi o pomocnikach handlowych,—

§ 93. Ustanowienie skończonych lat 16 jako wieku, poniżej którego robotnik uważany jest w obec ustawy przemysłowej jako robotnik małoletni,—

§ 94. Zakaz używania dzieci poniżej lat 12 do stałych robót przemysłowych, możliwość używania małoletnich w wieku od lat 12 do 14 tylko do robót nieszkodliwych dla ich zdrowia i cielesnego rozwoju i to nie dłużej nad 8 godzin dziennie, pozostawienie ministrowi handlu wskazania tych robót przemysłowych, do których małoletni i kobiety wcale nie mogą lub warunkowo tylko mogą być używane, zakaz dopuszczenia połącznic do robót przemysłowych w ciągu 4-eh tygodni po położeniu,—

§ 95. Zakaz roboty nocnej od 8 godziny wieczorem do 5 rano dla robotników małoletnich, z pozostawieniem ministrowi handlu władzy zmieniania w pewnych wypadkach granic pracy nocnej i w ogóle dopuszczania małoletnich do roboty w nocy,—

§ 96. Obowiązek utrzymywania osobnych spisów robotników małoletnich i okazywania tych spisów władzom przemysłowym,—

§ 96a. Ograniczanie 11 godzinami na dobę długości pracy w zakładach przemysłowych prowadzonych fabrycznie z pozostawieniem ministrowi handlu władzy wskazania tych przemysłów, w których robota może być przedłużoną o 1 godzinę dziennie i uregulowania czasu roboczego w zakładach, gdzie dla umożliwienia nieustannego biegu konieczną jest praca na zmianę, możliwość w pewnych wypadkach uzyskania pozwolenia na przedłużenie dnia roboczego od władz przemysłowych I-iej instancyi na 3 tygodnie na dłużej zaś od władzy politycznej krajowej, możliwość przedłużenia w razie potrzeby czasu roboczego 3 razy w ciągu miesiąca, pod warunkiem doniesienia o tem władzy przemysłowej I-szej instancyi, niestosowanie tych przepisów do robót pomocniczych, o ile takowe nie są wykonywane przez małoletnich, osobne wynagradzanie robotników za godziny dodatkowe,—

§ 96b. Zakaz używania małoletnich poniżej lat 14 do stałych robót przemysłowych w zakładach prowadzonych fabrycznie, możliwość używania małoletnich w wieku od lat 14 do 16 tylko do lżejszych robót fabrycznych nieszkodliwych dla zdrowia i rozwoju cielesnego takich robotników, zakaz pracy nocnej kobiet w zakładach prowadzonych fabrycznie, pozostawienie ministrowi handlu władzy wskazania tych gałęzi przemysłu fabrycznego, w których ze względu na konieczność nieprzerwanego biegu lub pracowania na zmianę, małoletni w wieku od lat 14 do 16 oraz kobiety, mogą być dopuszczone do roboty w nocy, zawsze jednak nie dłużej jak w ciągu 11 godzin na dobę.

Dalsze paragrafy tego działu mówią o terminatorach przemysłowych, ostatni zaś § 105 zastrzega ogłaszanie dozwolonych od powyższych przepisów odstępów w dziennikach urzędowych i podawanie takowych odstępów co-roczenie do wiadomości rady państwa.

Przytoczone przepisy ustawy austriackiej dowodzą, że Austria posunęła się znacznie dalej w prawodawczem unormowaniu różnych bieżących spraw fabrycznych, niż Anglia i Niemcy, skoro między innymi ograniczyła długość dnia roboczego dla wszystkich robotników.

Ponieważ zaś odnośne przepisy ustawy austriackiej, jako wydane dopiero w przeszłym roku, są znacznie późniejsze, niż prawa fabryczne angielskie i niemieckie, wynika stąd, że dążność państwa do wdawania się w sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego, obejmuje z biegiem czasu coraz szerszy zakres. Zaznaczyć tu jeszcze należy, że obok przemysłu fabrycznego, ustawa austriacka poddała także szczegółowym przepisom rzemiosła i rękodzieła — z tą różnicą, że względem przemysłu fabrycznego zajęła ona stanowisko silnie zakazowe, gdy tymczasem przemysł rzemieślniczy i rękodzielniczy otoczyła troskliwą opieką; dowodzi tego choćby ten fakt, że praca małoletnich w wieku od lat 12 do 14, zabroniona w zakładach fabrycznych, dozwoloną została w innych zakładach przemysłowych. Nadto ustawa austriacka silnie popiera rozwój stowarzyszeń przemysłowych.

Natomiast odpowiedzialność przemysłowców za wypadki, jakim ulegną ich robotnicy przy wykonywaniu roboty, nie stanowi w Austrii przedmiotu osobnego prawa, lecz wynika: odpowiedzialność majątkowa względem robotnika—z kodeksu cywilnego, kryminalna—z kodeksu karnego, porządkowa—z ustawy przemysłowej, przepisującej pod rygorem kar porządkowych bezpieczne urządzenie zakładów i bezpieczne prowadzenie robót przemysłowych.

Szwajcarya.

Na drodze prawodawczego porządkowania spraw wewnętrznych przemysłu fabrycznego Szwajcarya wyprzedziła inne państwa. Już w r. 1877 zastąpiła ona odnośne prawa pojedynczych kantonów ogólną ustawą fabryczną, która zachodzi równie daleko, jak austriacka, ograniczając także między innymi długość dnia roboczego 11 godzinami dla wszystkich robotników fabrycz-

nych i t. d. Przytoczywszy jednakże w obszerniejszem streszczeniu odnośne przepisy nowszych ustaw niemieckiej i austriackiej, nie zatrzymujemy się nad ustawą szwajcarską.

Podobnież w sprawie odpowiedzialności właścicieli fabryk za śmierć i kalectwo robotników, Szwajcarya wydała już w r. 1881 ustawę, która z pomiędzy dotąd wydanych praw tego rodzaju zachodzi najdalej pod względem wzmocnienia odpowiedzialności cywilnej właścicieli fabryk. Nie ulega jednak wątpliwości, że w obec nowych praw niemieckich, prawo szwajcarskie, usiłujące rozwiązać w granicach prawa prywatnego sprawę zabezpieczenia bytu robotników uległych kalectwu, uważane być musi za mniej skuteczne, a połączone z wielu bardzo poważnymi niedogodnościami.

Cesarstwo Rosyjskie.

Przemysł fabryczny w Cesarstwie Rosyjskiem podlega działaniu osobnego prawa, które pod nazwą „Ustawy przemysłu fabrycznego,” wydane było po raz ostatni w r. 1879. ¹⁾ Jest to systematycznie ułożony zbiór wszelkich obowiązujących do tego czasu praw, ustaw i rozporządzeń do przemysłu fabrycznego odnoszących się, jakże wydane były poczynając od r. 1721 aż do r. 1879. Układ tej ustawy jest następujący:

¹⁾ Tytuł rosyjski: Уставъ о промышленности фабричной и заводской. Nazwa „заводъ” stosuje się zarówno do huty, jak i do wszelkiej fabryki przeróbkowej, w odróżnieniu od fabryk obróbkowych, do których stosowaną jest w języku rosyjskim nazwa ogólna „фабрика,” albo też—w zastosowaniu do fabryk obrabiających przedziwo—nazwa „мануфактура.” Ostatnia nazwa, zabytek epoki przedmaszynowej, utrzymuje się jeszcze w Rosyi i stosowaną jest tamże do przemysłu przedzalnico-tkackiego (мануфактурная промышленность), jakkolwiek oznaczając w dosłownym przekładzie rękodzielnię, nie odpowiada już dziś rzeczywistości. W ogólności ze stanowiska ekonomicznego nazwy rosyjskie: фабрика, заводъ и мануфактура, odnoszą się do jednego i tego samego rodzaju działalności przemysłowej, a mianowicie do działalności fabrycznej. Dlatego też w wydawnictwie niniejszem wszystkie pomienione nazwy rosyjskie tłómaczymy zawsze jednym wyrazem: fabryka.

Księga pierwsza pod tytułem ogólnym: *o różnych rodzajach przemysłu fabrycznego i o składzie władz nadzorczych dla tegoż przemysłu* obejmuje 31 artykułów, skupionych w 4 następujących rozdziałach:

- I. O różnych rodzajach przemysłu fabrycznego,—
- II. O urządzeniu władz nadzorczych dla tegoż przemysłu,—
- III. O komitetach handlowo-przemysłowych,—
- IV. O wiadomościach do statystyki fabrycznej i o przedstawianiu próbek wyrobów fabrycznych.

Księga druga, pod tytułem ogólnym: *o prawach i obowiązkach połączonych z zakładaniem i utrzymywaniem zakładów fabrycznych*, obejmuje 34 artykuły, skupione w 4 następujących rozdziałach:

- I. O prawie zakładania fabryk,—
- II. O prawach i obowiązkach połączonych z utrzymywaniem zakładów fabrycznych,—
- III. O stosunkach pomiędzy właścicielami zakładów fabrycznych i ludźmi pracującymi w tychże zakładach jako najemnicy,—
- IV. O stemplowaniu wyrobów fabryk rosyjskich.

Księga trzecia, pod tytułem ogólnym: *o środkach popierania przemysłu fabrycznego*, obejmuje 100 artykułów, skupionych w 4 następujących rozdziałach:

- I. O przywilejach i ulgach dla właścicieli fabryk,—
- II. O patentach na nowe wynalazki i odkrycia,—
- III. O prawie własności rysunków i modeli fabrycznych,—
- IV. O wystawach wyrobów fabrycznych.

Z przytoczonego spisu rozdziałów ustawy fabrycznej rosyjskiej możnaby mniemać, że Cesarstwo Rosyjskie posiada kodeks fabryczny bardziej zupełny i wyczerpujący, niż inne państwa przemysłowe; istotnie żadne inne państwo nie jest w posiadaniu takiego prawa fabrycznego, które w jednolitej, systematycznie ułożonej całości, omawiałoby tyle różnych stron działalności fabrycznej, co ustawa fabryczna rosyjska. Tymczasem w rzeczywistości ustawa rosyjska zawiera głównie przepisy, zmierzające do popierania rozwoju fabryk. Sprawy zaś będące właśnie głównym przedmiotem prawodawstwa fabrycznego w państwach zachodnich, ustawa fabryczna rosyjska omawia ogólni-

kowo, lub całkiem pomija, w ogólności jest ona pozbawioną tego charakteru ograniczającego, zakazowego i nadzorczego, jaki znamionuje nowsze prawa fabryczne. Odnosi się to w szczególności do zachowania wymagań zdrowotności i bezpieczeństwa, do wzajemnych stosunków pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami, a nawet do urządzenia władz nadzorczych. Tym sposobem ustawa fabryczna rosyjska odpowiednio do epoki, w której wydawane były różne przepisy, w skład tej ustawy wchodzące, a która była zarazem epoką powstawania przemysłu rosyjskiego, urzeczywistnia w ogólności zasadę niewdawania się państwa w sprawy wewnętrzne przemysłu fabrycznego.

Jednakże z biegiem czasu skutkiem rozrostu tego przemysłu, ustawa fabryczna rosyjska pozyskała niektóre uzupełnienia, stanowiące odstępianie od powyższej zasady. Z pomiędzy tych uzupełnień do najważniejszych zaliczyć można:

a) Przepisy, dotyczące środków ostrożności, jakie zachowywane być winny przy zastosowaniu maszyn parowych (dodatek do art. 42 Ust. Fabr.). Przepisy te odnoszą się właściwie do kotłów parowych i nie zostały dotąd uzupełnione instrukcją szczegółową, jaka stosownie do § 8 tychże przepisów, wydana być miała za porozumieniem się ministrów marynarki, skarbu i komunikacyi.

b) Przepisy dotyczące fabryk prywatnych w mieście Moskwie i w powiecie moskiewskim (dod. do Uw. 1 do art. 39 Ust. Fabr.). Przepisy te obejmują już pewne ograniczenia i ustanawiają dla fabryk, położonych w pomienionych miejscowościach, osobną władzę nadzorczą.

c) Najważniejszym zaś uzupełnieniem ustawy fabrycznej rosyjskiej są wydane w r. 1882, 1883 i 1884 przepisy w przedmiocie pracy fabrycznej i kształcenia robotników małoletnich (dod. do art. 52 Ust. Fabr.), oraz wydany w r. 1885, zakaz pracy nocnej kobiet i nieletnich w pewnych gałęziach przemysłu fabrycznego. Odnosne prawa, ustanawiające nową władzę nadzorczą w osobie inspektorów fabrycznych i ich pomocników, mogą już być uważane jako stanowczy zwrot w stosunku państwa do przemysłu fabrycznego. Do tejże kategorii praw fabrycznych zaliczone być mogą jeszcze: uzupełnienia kodeksu

karne, zakazujące wypłacania robotnikom zarobków kuponami, znakami umówionemi, chlebem, towarami i innemi przedmiotami.

Po za obrębem wyżej wymienionych ograniczeń, przemysł fabryczny nie podlegał dotąd w Rosyji żadnym prawie szczególnym, do niego wyłącznie stosującym się ograniczeniom. Nadzór władz administracyjno-policyjnych ograniczał się na wydawaniu pozwoleń na zakładanie nowych fabryk, na donoszeniu o tem do ministryum skarbu i na dostarczaniu temuż ministryum przepisanych wiadomości statystycznych (art. 12 Ust. Fabr.). Działalność nadzorczą mechaników gubernialnych polegała na próbowaniu kotłów parowych przed puszczeniem takowych w bieg lub po upływie pewnego terminu. Wreszcie działalność inspektorów fabrycznych ograniczała się do czuwania nad wykonywaniem praw, dotyczących pracy fabrycznej i kształcenia małoletnich oraz prawa, zabraniającego pracy nocnej kobiet i nieletnich w pewnych gałęziach przemysłu.

Co się zaś tyczy wzajemnego stosunku pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami, takowy oparty był na dobrowolnej pomiędzy nimi umowie, zawieranej zgodnie z przepisami ogólnemi prawa cywilnego w przedmiocie najmu osobistego (art. 50 Ust. Fabr.), z tem nadmienieniem, że umowa ta mogła być, stosownie do woli właściciela fabryki, albo piśmienną albo też zawartą w formie listu zarobkowego, w którym powinny były być oznaczone warunki najmu i wysokość płacy miesięcznej lub dziennej i w których należało zapisywać wypłacone zarobki, tudzież potrącenia za niestawienie się do roboty i za wyrządzone właścicielowi fabryki szkody (art. 55 Ust. Fabr.). Drugie zastrzeżenie polegało na tem, że właściciel fabryki mógł oddalić przed umówionym terminem robotnika niewykonywającego podjętych obowiązków lub źle sprawującego się, ale w tym celu powinien był wypowiedzieć robotnikowi dwa tygodnie naprzód (art. 54 Ust. Fabr.). Inne przepisy rozdziału III księgi drugiej ustawy fabrycznej, o ile nie wypływały wprost z zasadniczego przepisu, zastrzegającego zawieranie umowy najmu zgodnie z postanowieniami prawa cywilnego w przedmiocie najmu osobistego, omawiały formalności paszportowe i zastrzegały wywieszanie regula-

niów fabrycznych w pracowniach i kantorach fabrycznych oraz utrzymywanie osobnej księgi rozrachunków dokonywanych z robotnikami.

Królestwo Polskie.

W Królestwie przemysł fabryczny podlegał jeszcze mniejszym ograniczeniom, niż w Cesarstwie.

Przedewszystkiem zaznaczyć trzeba, że ustawa fabryczna rosyjska nie była dotąd w całości do Królestwa zastosowaną. Wyjątek stanowią: a) zaprowadzenie w Warszawie Komitetu Przemysłowego zamiast Rady Przemysłowej, jaka istniała przy byłej Komisji Spraw Wewnętrznych, b) zaprowadzenie pod powagą władz administracyjnych składania wiadomości statystycznych takich jak w Cesarstwie i próbowania kotłów parowych przez mechaników gubernialnych i c) wprowadzenie późniejszych przepisów w przedmiocie robotników nieletnich i kobiet oraz pozostające z tem w związku mianowanie dla Królestwa inspektora fabrycznego, zamieszkałego w Warszawie i jego pomocnika, zamieszkałego w Łodzi. Naturalnie znalazły także w Królestwie zastosowanie ogólne zakazy kodeksowe co do wypłaty zarobków kuponami, towarami i t. p.

Osobnego prawa fabrycznego Królestwo dotąd nie posiadało. Wydany w r. 1866 staraniem b. komitetu urządzającego, zbiór postanowień odnoszących się do przemysłu, nie obejmuje żadnych przepisów specjalnych co do stosunku właścicieli fabryk z robotnikami. Pod względem zaś warunków bezpieczeństwa i zdrowotności, postanowienia te zawierają jeszcze mniej ograniczeń, niż odnośne przepisy w Cesarstwie. Wszystkie te postanowienia, odnoszące się do epoki od roku 1816 do Maja 1866 r., skupione są w sześciu działach, omawiających następujące przedmioty:

- I. Konsensy administracyjne na prowadzenie rzemiosł, rękodzieł i fabryk,—
- II. Zgromadzenia rzemieślnicze (urządzenie rzemiosł),—
- III. Warunki zaprowadzania fabryk,—
- IV. Udogodnienia i pomoc ze strony rządu do rozwinięcia rzemiosł, rękodzieł i fabryk,—

V. Środki zachęty do prowadzenia rzemioł, rękodzieł i fabryk,—

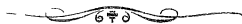
VI. Kontrola rządu nad zakładami przemysłowemi prywatnemi, tudzież zbieranie wiadomości statystycznych do sprawozdań rocznych.

W liczbie tych postanowień znajduje się dość znaczna liczba różnych ograniczeń, rozporządzeń podatkowych i t. p., odnoszących się do pojedynczych działów przemysłu fabrycznego. Ogólniejsze ograniczenie znajduje się tylko jedno, a jest niem postanowienie b. rady administracyjnej z d. 15 Października 1833 r., wzbraniające stawiania i naprawiania budowli osobno stojących oraz fabrycznych w obrębie $\frac{1}{4}$ mili od granicy.

W braku osobnych przepisów i wyraźnego zastrzeżenia ustawy rzemieślniczej z r. 1816, że przepisy tej ustawy nie stosują się do robotników fabrycznych, wzajemny stosunek pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami kształtował się u nas dotąd na zasadach ogólnych obowiązującego prawa cywilnego, t. j. kodeksu francuzkiego. Zgodnie z tym kodeksem najem usług w ogóle, a więc i pracy fabrycznej, stanowił przedmiot umowy zawieranej na ogólnych zasadach obowiązujących co do zawierania umów, a zatem bez żadnych ograniczeń wynikać mogących ze stosunków fabrycznych. Kodeks francuzki, jakkolwiek ułożony w epoce przedfabrycznej, kiedy nie można było przewidzieć stosunków, jakie wytworzył w następstwie rozrost przemysłu fabrycznego, zawiera tak daleko sięgające uogólnienia stosunków społecznych, że Francya do dziś dnia obchodzi się bez osobnego prawa fabrycznego. Jednakże jest to możliwem tylko pod warunkiem jednolitości i ciągłości prawodawstwa administracyjnego, jakie właśnie posiada Francya. U nas warunek ten nie istnieje i skutkiem tego, jakkolwiek przemysł fabryczny dopiero w ostatnich czasach szybciej w Królestwie rozwijać się zaczął, normy ogólne kodeksu cywilnego nie są już w pewnych wypadkach wystarczające w zastosowaniu do stosunków fabrycznych. Wprawdzie w niektórych wypadkach pomienione normy uzupełnił zwyczaj (np. wzajemne wypowiedzenie dwutygodniowe), w ogólności jednakże praktyka fabryczna nasuwała różne wątpliwości, na które istniejące prawa nie dawały stanowczej odpowiedzi. I tak np. w razie sporów, wyni-

kających ze stosunków pomiędzy właścicielami fabryk i ich robotnikami, instancje sądowe, w braku innych przepisów, kierowały się przepisami ustawy gminnej z r. 1860 w przedmiocie najmu służby domowej i wiejskiej, jakkolwiek nie ulega wątpliwości, że stanowisko robotników fabrycznych względem właścicieli fabryk zasadniczo różni się od stanowiska służby domowej względem gospodarzy domów.

Tym sposobem ograniczenia stanowiące przedmiot nowszego prawodawstwa fabrycznego w państwach przemysłowych, w Królestwie, właściwie mówiąc, wcale dotąd nie istniały i władza państwowa odnośnie do spraw fabrycznych trzymała się zasady zupełnej prawie bierności.

II.

ZAKRES I ZASADY

PRAWA FABRYCZNEGO

z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r.

Prawo fabryczne, zatwierdzone przez JEGO CESARSKĄ MOŚĆ w dniu 3 (15) Czerwca 1886 r., składa się z ośmiu artykułów obejmujących:

I. Przepisy ogólne w przedmiocie wzajemnych stosunków pomiędzy właścicielami fabryk i robotnikami, obowiązujące mające zamiast przepisów rozdziału III księgi II (art. 50—60) ustawy fabrycznej. Ostatni paragraf tych przepisów ogólnych zastrzega, że w miejscowościach, gdzie przemysł fabryczny jest silnie rozwinięty, obowiązujące mają oprócz tego osobne przepisy szczegółowe.

II. Przedstawienie do zatwierdzenia przez JEGO CESARSKĄ MOŚĆ wyżej wspomnianych przepisów szczegółowych w przedmiocie nadzoru nad zakładami fabrycznymi i wzajemnych stosunków pomiędzy właścicielami fabryk i robotnikami.

III. Zmiany i uzupełnienia niektórych artykułów kodeksu kar głównych i poprawczych.

IV. Zmiany i uzupełnienia niektórych artykułów ustawy kar wymierzanych przez sędziów pokoju.

V. Uzupełnienia ustawy postępowania karnego.

VI. Nadanie przepisom szczegółowym (post. I i II) mocy obowiązującej w guberniach petersburskiej, moskiewskiej i włodzimierskiej od dnia 1 Października st. st. 1886 r.

VII. Ustanowienie dziesięciu nowych posad pomocników inspektorów fabrycznych okręgowych.

VIII. Rozporządzenia skarbowe, pozostające w związku z poprzedniem postanowieniem.

Pomijając zatem rozporządzenia dodatkowe, stanowiące konieczne uzupełnienie nowego prawa fabrycznego, prawo to odnosi się do wzajemnych stosunków pomiędzy właścicielami fabryk i robotnikami fabrycznymi. Tym sposobem wkracza ono w dziedzinę tych spraw wewnętrznych przemysłu fabrycznego, które są właśnie przedmiotem nowszego prawodawstwa fabrycznego w państwach zachodnich. W szczególności zaś nowe prawo fabryczne odpowiada przedmiotem swym działowi VII ustawy przemysłowej niemieckiej, pochodzącemu z r. 1878 i działowi VI ustawy przemysłowej austriackiej, pochodzącemu z r. 1885.

Pod względem zakresu działania przepisy nowego prawa fabrycznego rozpadają się na dwie części:

A) *Przepisy ogólne*, obowiązujące w całym państwie z chwilą ich ogłoszenia.

B) *Przepisy szczegółowe*, obowiązujące w miejscowościach posiadających rozwinięty przemysł fabryczny.

Podział ten, ważny w zasadzie i doniosły w skutkach, wyróżnia nowe prawo fabryczne bardzo korzystnie z pośród podobnych praw, wydanych w innych państwach. Dowodzi on, że prawodawca rosyjski przystępował do rozwiązania podjętego zadania z wielką oględnością. Nie stawiając sobie tak szerokiego i trudnego do urzeczywistnienia zadania, jakim jest popierane w ustawie przemysłowej austriackiej zastosowanie w dziedzinie przemysłu zasady stowarzyszenia pracowników, prawodawca powodował się widocznie przekonaniem, że rozwój przemysłu fabrycznego jest objawem pożądanym dla państwa. Wychodząc z tego założenia, nie zastosował on ściślejszych przepisów i ściślejszego nadzoru rządowego do tych miejscowości, gdzie przemysł fabryczny nie zdążył się jeszcze rozwinąć, oczywiście bowiem przemysł fabryczny tem łatwiej powstać i rozwinąć się może, im mniejszym w młodocianym okresie swego istnienia

podlega ograniczeniom. Skutkiem takiego uwzględnienia na korzyść miejscowości, nie posiadających dostatecznie rozwiniętego przemysłu fabrycznego, nowe prawo nie stanowi przewrotu w prawodawstwie fabrycznem rossyjskiem, ale jest raczej dalszem rozwinięciem ustawy fabrycznej, odznaczającej się, jak to wskazyaliśmy w uwagach wstępnych, dążnością opiekuńczą względem przemysłu fabrycznego.

Ogłębność prawodawcy rossyjskiego podnosi jeszcze bardziej ta okoliczność, że ostrzejsze przepisy szczegółowe zastosowane zostały tymczasowo tylko w 3 guberniach — tych właśnie, w których przemysł fabryczny najsilniej jest rozwinięty.

W zastosowaniu do Królestwa, powyższy podział ma znaczenie zasadnicze. Przepisy, które w skróceniu nazwaliśmy „ogólnemi,” zastępują art. 50—60 ustawy fabrycznej Cesarstwa. Ponieważ zaś ustawa ta nie została dotąd wprowadzoną do Królestwa, wypada ztąd, że Przepisy Ogólne także tymczasem w Królestwie obowiązywać nie będą, skoro w samym prawie wyraźnej o tem wzmianki nie ma. Natomiast Przepisy Szczegółowe mogą być zastosowane do Królestwa jako prawo specjalne i nie ulega wątpliwości, że zastosowanie to nastąpi niezadługo. Jednakże Przepisy Szczegółowe pozostają w związku z Przepisami Ogólnymi, stanowiąc ich rozwinięcie i uzupełnienie. Gdyby więc nawet ustawa fabryczna lub Przepisy Ogólne nowego prawa nie zostały do tego czasu wprowadzone do Królestwa w całości, to przy wprowadzeniu Przepisów Szczegółowych odnośne prawo niechybnie uzupełni te przepisy odnośnemi postanowieniami, zaczerpniętymi z Przepisów Ogólnych, albo też z prawa cywilnego obowiązującego w Cesarstwie. Z tego powodu w niniejszym rozbiórce uważamy za stosowne uwzględnić zarówno Przepisy Ogólne, jak i Przepisy Szczegółowe prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r.

A. Przepisy ogólne.

Przepisy te dotyczą następujących spraw wewnętrznych przemysłu fabrycznego:

- 1) Prawa umawiania się o najem do roboty fabrycznej, —
- 2) Formy, w jakiej zawieraną być może umowa najmu, —
- 3) Terminów najmu, —

- 4) Wypłaty zarobków, —
- 5) Potrąceń z zarobków, —
- 6) Rozwiązania umowy najmu.

Zanim rozpoznamy zasady, jakimi powodował się prawodawca odnośnie do powyższych spraw, zaznaczyć musimy przede wszystkim, że co do najmowania robotników fabrycznych, prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. wychodzi z zasady, która i w innych prawodawstwach fabrycznych znalazła zastosowanie. Stanowi ono bowiem (§ 1), że obok uzupełnień wskazanych w samemże nowem prawie, najem robotników fabrycznych odbywać się winien zgodnie z postanowieniami ogólnemi w przedmiocie najmu osobistego, czyli innemi słowy zgodnie z odnośnemi przepisami prawa cywilnego. Gdy zaś prawo cywilne Cesarstwa rozwija ten przedmiot dosyć szczegółowo, przeto dla uwydatnienia doniosłości nowego prawa, wypada zestawić odnośne jego przepisy z przepisami pomienionego prawa cywilnego. o ile takowe odnosić się mogą do najmu robotników fabrycznych.

Co się zaś tyczy Królestwa, przypomnieć należy, że obowiązujący w tym kraju kodeks cywilny francuzki, obejmuje w rozdziale o najmie usług tylko dwa postanowienia, z których pierwsze zabrania zobowiązywać się do usług inaczej, jak na pewien czas lub do oznaczonych zatrudnień (art. 1780 Kod. Fr.), drugie zaś orzeka, że oświadczeniu pracodawcy daną będzie wiara co do ilości zasług, co do zapłaty wynagrodzenia za rok ubiegły i co do zaliczeń uczynionych na rachunek roku bieżącego (art. 1781 Kod. Fr.). Pierwsze z tych postanowień, właściwą dążnością którego jest zakaz zaprzędawania się w niewolę, pozostawia stronom szeroką swobodę co do terminu najmu. Drugie zaś uprawnia pośrednią drogą ustne umowy najmu i brak piśmiennych rozrachunków z robotnikiem. Poza temi postanowieniami najem usług jest przedmiotem umowy całkiem swobodnej i podlega jedynie przepisom prawa cywilnego w przedmiocie zobowiązań w ogóle.

1. Prawo umawiania się o najem do roboty fabrycznej.

Prawo cywilne Cesarstwa ustanawia w przedmiocie swobody najmu następane ograniczenia ogólne, stosujące się do roboty fabrycznej:

1) Dzieci niepełnoletnie nie mogą najmować się bez pozwolenia rodziców lub opiekunów, żony—bez pozwolenia mężów (art. 2202 Pr. Cyw.).

2) Dzieci przez rodziców, żony przez mężów nie mogą być oddawane do roboty, jeżeli same tego nie chcą; wyjątek stanowi oddawanie dzieci na naukę na pewien określony czas (art. 2203 Pr. Cyw.).

3) Nie wolno najmować i trzymać w robocie ludzi nieposiadających prawem przepisanych dowodów pobytowych (art. 2204 Pr. Cyw.).

4) Osoby płci żeńskiej, wyznania chrześcijańskiego, wtedy tylko mogą być najmowane do roboty w fabrykach żydowskich, jeżeli mieszkańcami będą nie w tych samych domach, gdzie żydzi (art. 2211 Pr. Cyw.).

Prawo fabryczne z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. stwierdza przedewszystkiem jeden z powyższych przepisów prawa cywilnego, stanowiąc w § 2 Przepisów Ogólnych, że przy najmowaniu robotników zarząd fabryczny obowiązany jest żądać od nich okazania dowodu pobytowego, dopuszcza jednak wyjątek od tego przepisu odnośnie do tych osób, które mają prawo wyjechać z miejsca stałego swego pobytu bez brania paszportów i biletów podlegających opłacie stemplowej.

Również co do najmowania do roboty fabrycznej kobiet i nieletnich, nowe prawo wprowadza pewne ułatwienie, stanowiąc, że jeżeli kobiety zamężne lub nieletni posiadają osobne dowody pobytowe, to przy najmowaniu się ich do roboty fabrycznej, osobne pozwolenie rodziców, opiekunów lub mężów nie jest wymaganem.

Co się zaś tyczy najważniejszego ograniczenia swobody najmu, a mianowicie zakazu przyjmowania do fabryk małoletnich w wieku poniżej lat 12 (czasowo w niektórych wypadkach poniżej lat 10), — zakaz ten jako stanowiący przedmiot osobnych praw wydanych w roku 1883 i 1884, został w nowem prawie ogólnie tylko stwierdzony przez zastrzeżenie, że najem małoletnich odbywać się ma zgodnie z osobnemi w tym przedmiocie wydanemi przepisami (§ 1 uw.).

Z powyższego zestawienia wynika, że Przepisy Ogólne prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. nie wprowadzają właściwie pod

względem swobody najmu żadnych innych ograniczeń, oprócz ustanowionych już w prawie cywilnem lub w prawie dotyczącem pracy fabrycznej małoletnich; owszem dopuszczają one nawet w pewnych wypadkach odstąpienie od obowiązkowego wykazywania się robotników dowodami pobytowemi przy najmowaniu się do roboty fabrycznej. Zważywszy przytem, że dowody pobytowe, które zawiadowca fabryki zwracać ma robotnikowi po ustaniu umowy najmu (§ 6), mają być składane temuż zawiadowcy tylko przez robotników zamieszkałych w domach fabrycznych (§ 3), dochodzimy do wniosku, że dowody pobytowe nie mogą być porównane z książeczkami robotniczymi, posiadanie i złożenie których stanowi zasadniczy warunek najmu w Niemczech dla robotników do lat 21 wieku, w Austrii zaś dla wszystkich robotników. Porównanie tembardziej jest niemożliwem, że w pomienionych książeczkach zapisywane są obowiązkowo różne szczegóły odnoszące się do pobytu robotnika w zakładzie przemysłowym, gdy tymczasem na dowodzie pobytowym żadne tego rodzaju adnotacye czynione być nie mogą.

Zauważyć tu jeszcze należy że w zastosowaniu do Królestwa powyżej wspomniany wyjątek na rzecz osób zwolnionych od brania paszportu, nie miałby znaczenia, gdyż każdy mieszkaniec Królestwa, o ile nie posiada paszportu, obowiązany jest po ukończeniu lat 14 wieku posiadać książeczkę legitymacyjną. Zachodzi tylko wątpliwość, jakie dowody osobiste powinny posiadać robotnicy małoletni, którzy nie ukończyli jeszcze 14 lat wieku, a którzy nie są obowiązani do brania paszportów, jako mieszkańcy tegoż powiatu, gdzie znajduje się fabryka.

2. Forma umowy najmu.

Według prawa cywilnego obowiązującego w Cesarstwie, umowa najmu robotników w ogóle, a zatem i robotników fabrycznych, może być zawartą ustnie (art. 2226 Pr. Cyw.) i według wyjaśnienia senatu, dowodzoną przed sądami. Nadto senat wyjaśnił, że książeczka zarobkowa stanowi jeden z dowodów piśmiennych, któremi dowodzić można istnienia umowy najmu osobistego.

Prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 roku, nie różniące się pod tym względem od dawnej Ustawy Fabrycznej, stanowi, że

umowa najmu z robotnikiem fabrycznym *może być* zawartą przez wydanie mu książeczki zarobkowej, w której wyszczególnia się warunki najmu i zapisuje wszelkie odbywane z robotnikiem rozrachunki, oraz wymierzone zgodnie z umową kary porządkowe (§ 7) i która to książeczka pozostając stale u robotnika, składaną ma być przezeń do kantoru fabrycznego dla zapisania odnośnych rachunków (§ 8). Warunkowe brzmienie tego przepisu pozostawia zatem w swej mocy przepis prawa cywilnego, według którego umowa najmu może być zawartą ustnie. W takim wypadku warunki umowy najmu ustanowione być mogą w regulaminie fabrycznym, sporządzonym według § 18 przez zarząd fabryczny i wywieszonym we wszystkich pracowniach fabryki, a do którego robotnicy stosować się winni.

Tym sposobem pod względem formy, w jakiej zawierane być mają umowy najmu, Przepisy Ogólne nowego prawa fabrycznego nie odbiegają od norm, przyjętych pod tym względem w ustawach przemysłowych niemieckiej i austriackiej. W Królestwie, jak to już wyżej zaznaczyliśmy, umowa ustna, a raczej domyślna — na regulaminie fabrycznym oparta, powszechnie była dotąd stosowaną. Omawiane tu przepisy nowego prawa nie wprowadziłyby zatem żadnej pod tym względem zmiany.

3. Terminy najmu robotników fabrycznych.

Prawo cywilne Cesarstwa pozostawia stronom określenie terminu najmu osobistego, zastrzegając jednakże, że termin ten nie może być dłuższym nad 5 lat (art. 2214 Pr. Cyw.), choćby nawet czas odslużenia pożyczonych pieniędzy wraz z procentami wypadł dłuższym od powyższego terminu (art. 2215 Pr. Cyw.); nadto umowa ustaje sama przez się z upływem dowodu pobytowego (art. 2216 Pr. Cyw.).

Nowe prawo fabryczne rozwija ten przedmiot bardziej szczegółowo. Najem robotników odbywać się może albo na czas określony, albo na czas nieokreślony, albo na czas wykonania pewnej określonej roboty (§ 9). W razie najmu na czas nieokreślony obie strony obowiązują wypowiedzenie dwutygodniowe (§ 10). Bez uprzedzenia na dwa tygodnie naprzód, albo przed upływem umowy terminowej, właścicielowi fabryki nie wolno obniżyć płacy zarobkowej przez ustanowienie nowych zasad

obliczania takowej, przez zmniejszenie liczby dni roboczych w tygodniu lub liczby godzin pracy dziennej, przez zmianę zasad roboty wymiarowej i t. p.; robotnicy zaś nie mogą przed upływem terminu umowy domagać się żadnych zmian w warunkach najmu (§ 11).

Pierwszy z tych przepisów (§ 9) uwzględnia różnorodne warunki, w jakich znajdują się różne miejscowości przemysłowe i różne gałęzie przemysłu. Najdogodniejszym dla przedsiębiorstw fabrycznych jest najem na czas nieokreślony t. j. z wypowiedzeniem dwutygodniowem. Taki najem ma właśnie najczęściej zastosowanie w Królestwie. Jednakże możliwym on jest tylko w tych miejscowościach, gdzie robotnika z łatwością dostać można na miejscu. W miejscowościach zaś, gdzie fabryki posługiwać się muszą robotnikiem przychodzącym z dalszych stron, najem na czas określony koniecznym jest do stałego zapewnienia fabryce potrzebnej liczby robotników. Dlatego też taki najem najczęściej zdarza się w Cesarstwie. W niektórych zaś gałęziach przemysłu, pozostających w tychże warunkach, a przytem pracujących tylko przez pewną z góry nie dającą się przewidzieć część roku (np. w cukrownictwie), koniecznym jest najem na czas wykonania danej roboty. Powyższe kategorie najmu wynikają wprost z prawa cywilnego. W prawodawstwach zagranicznych są one z tego właśnie względu całkiem pominięte. Natomiast wypowiedzenie dwutygodniowe, zastrzeżone również w dawniejszej Ustawie Fabrycznej i odpowiadające ustalonemu zwyczajowi, ustanowionem jest także w ustawach przemysłowych zagranicznych we wszystkich wypadkach, w których strony nie umówiły się inaczej.

Przepis co do niezmnieszania płacy zarobkowej przed upływem terminu najmu lub wypowiedzenia wynika wprost z prawa cywilnego. Wskazanie jednak sposobów zmniejszania płacy zarobkowej stanowi już właściwość nowego prawa fabrycznego. Jest to silniejsze w zastosowaniu do stosunków fabrycznych uwydatnienie tej zasady ogólnej prawa, że warunki umowy nie mogą być przed jej upływem zmieniane dowolnie przez jedną ze stron — uwydatnienie wywołane przez zdarzające się pod tym względem nadużycia. Oczywiście przepis ten nie może zapewnić niezmiennie stałych zarobków w ciągu całego czasu

trwania umowy. I tak np. w tkactwie, gdzie robotnicy pracują na wymiar, właściciel fabryki nie może się zobowiązać do dawania robotnikowi ciągle jednego i tego samego rodzaju tkaniny do roboty; gdyby więc nawet zasady obliczania roboty wymiarowej nie ulegały zmianie, to jednakże zarobek może się zmieniać, gdyż robotnik może otrzymać raz lepsze (pod względem zarobku), raz gorsze tkaniny od roboty.

4. Wypłata zarobków.

Przepisy prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r., odnoszące się do tego przedmiotu, rozpoczynają szereg przepisów, wydanych specjalnie dla przemysłu fabrycznego, przyczem sama ich treść wskazuje, że wywołały je nadużycia, jakich pod tym względem dopuszczano się w fabrykach.

Spotykamy tu przede wszystkim postanowienie, że wypłata zarobków powinna odbywać się przynajmniej raz na miesiąc, jeżeli najem zawarty został na czas dłuższy od miesiąca i przynajmniej raz na dwa tygodnie, jeżeli najem zawarty został na czas nieokreślony (§ 12). Przepis ten obostrzony jest postanowieniem, według którego robotnik niezaspokojony w terminie należną mu płacą, może żądać sądownie rozwiązania umowy najmu i jeżeli powództwo jego w tym względzie uznane zostanie za słuszne, to oprócz zaległej płacy zasądzonem mu być może osobne wynagrodzenie aż do wysokości płacy dwumiesięcznej — przy najmie terminowym i dwutygodniowej przy najmie bezterminowym (§ 13). Przepisów tego rodzaju nie spotykamy w prawach fabrycznych za granicą; odnośne sprawy pozostawione tam są swobodnej umowie stron, niedotrzymanie zaś umowy pod tym względem dochodzone być może zwykłą drogą. W Królestwie, gdzie również nie było dotąd co do tego przedmiotu innych postanowień oprócz przepisów ogólnych kodeksu cywilnego, wypłata zarobków odbywała się najczęściej co dwa tygodnie (Warszawa), albo co tydzień (Łódź); w rzadkich tylko wypadkach obliczanie robotników dokonywane było raz na miesiąc, lecz wtedy wydawano zwykle w połowie miesiąca zaliczki. Nowe prawo nie zachodzi dalej od tych zwyczajów; jedynie tylko wypłaty miesięczne, w obec powszechnie w Królestwie

przyjętego najmu bezterminowego nie mogłyby być nadal stosowane. Nadto zachodziłaby pewna trudność co do robót wymiarowych, na które, o ile takowe z upływem dwóch tygodni nie były skończone, wydawaną jest obecnie zaliczka w stosunku do stałego zarobku dziennego. Jednakże trudność ta da się z łatwością usunąć przez odpowiednie zastrzeżenia w regulaminie fabrycznym. Co się zaś tyczy wynagrodzenia przyznawać się mającego przez sąd za zatrzymanie zapłaty, potrzebne będą wyjaśnienia co do tego, w jaki sposób określonym ma być dwutygodniowy lub miesięczny zarobek robotnika, jeżeli cena najmu oznaczoną była za dzień roboczy, a w odnośnych dwóch tygodniach lub miesiącu przypadają dni świąteczne, albo też jeżeli robotnik pracował na wymiar. W podobnych wypadkach, gdzie potrzebnem jest ustanowienie cyfry zarobku robotnika, prawa zagraniczne zawierają określenia bardzo szczegółowe.

Że wyżej przytoczone przepisy nowego prawa wywołane były nadużyciami, wykrytymi przez inspektorów fabrycznych, dowodzi i ten jeszcze przepis, że w fabryce prowadzoną być winna osobna księga rozrachunków z robotnikami (§ 12), któraż bowiem porządnie prowadzona fabryka nie posiada należycie utrzymywanych ksiąg płacy.

Natomiast przepis, zakazujący wypłaty zarobków w kuponach, znakach umówionych (t. zw. kwitkach), chlebie, towarach i t. p. zamiast w gotowiznie (§ 14), stwierdzający poprzednio w tym przedmiocie wydane osobne prawa, znajduje się także w prawach fabrycznych zagranicznych, które, jak to przytoczyliśmy w uwagach wstępnych, nakazują wypłatę w gotowiznie i zakazują kredytowania robotnikom towarów.

5. Potrącenia z zarobków.

W przedmiocie potrąceń z zarobku robotników, prawa fabryczne niemieckie i austriackie zawierają wprawdzie przepisy dosyć szczegółowe, ale odnoszą je do jednego ogólnego, a mianowicie do zakazu kredytowania towarów i wynikającej ztąd nieważności potrąceń za towary, z wyjątkiem przedmiotów spożywczych i niektórych innych. Prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. pozwala tylko na potrącanie należności za żywienie ro-

botników i za przedmioty spożywcze, wybrane przez robotników ze sklepów fabrycznych (§ 15). W ogólności zaś omawia ono ten przedmiot całkiem inaczej i obejmuje zakazy sięgające znacznie dalej. Mianowicie zaś zakazuje ono potrącania z zarobków robotnika: a) długów robotnika (§ 15), b) procentów od zaliczek wydanych robotnikowi, c) wynagrodzenia za poręczenie jego zobowiązań pieniężnych względem osób trzecich (§ 16), d) dopłaty za pomoc lekarską, e) opłaty za oświetlenie pracowni i f) opłaty za posługiwanie się narzędziami fabrycznymi przy wykonywaniu roboty dla fabryki (§ 17).

Z pomiędzy tych ograniczeń, zakaz potrącania procentów od zaliczeń, wynagrodzenia za poręczenie i opłaty za oświetlenie pracowni — rozumie się sam przez się, osobna zaś o tem wzmianka dowodzi, że i pod tym względem działa się w niektórych fabrykach nadużycia.

Natomiast zakaz potrącania opłaty za pomoc lekarską i użytkowanie narzędzi fabrycznych — nie jest znanym w prawach zagranicznych. Owszem ustawy niemiecka i austriacka wyraźnie dopuszczają podobne potrącenia. Co do pomocy lekarskiej potrzebne będzie zresztą wyjaśnienie, czy zakaz potrącania opłaty za pomoc lekarską równa się nakazowi udzielania robotnikom tejże pomocy bezpłatnie przez właściciela fabryki. albowiem brzmienie tego przepisu nie jest stanowcze i umożliwia drogę pośrednią, a mianowicie założenie kassy leczniczej, do której robotnicy wnosiliby swoje składki nie przez potrącenia z zarobków, ale wprost gotowizną. W takim wypadku kassa tego rodzaju byłaby zarządzaną przez samych robotników albo też z udziałem właściciela fabryki, o ile ten ostatni przyczyniałby się swymi wkładami do utrzymania kassy. Prawa zagraniczne omawiają takie kassy bardzo szczegółowo i spodziewać się należy, że i w prawodawstwie rosyjskiem przedmiot ten znajdzie wkrótce należyte uwzględnienie. Są zresztą fabryki zamożne, które zapewniają swym robotnikom pomoc lekarską całkowicie bezpłatną.

Najdalej sięgającym ograniczeniem zdaje się być zakaz potrącania długów robotnika. Głównie chodzićby tu mogło o zaliczenia, wydawane robotnikom na rachunek zarobku oraz o komorne za mieszkania w domach fabrycznych. Tymczasem zakaz

pobierania procentów od zaliczek, dowodzi pośrednio, że zaliczki mogą być wydawane (byle bezprocentowo) i potrącane z zarobków. Podobnież i co do komornego. Przepisy Szczegółowe (art. 24) prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. wyraźnie wspominają o opłacie za korzystanie z urządzonych przy fabryce mieszkań, łaźni i t. p., nigdzie zaś prawo to nie wspomina, ażeby opłaty te nie mogły być pobierane przez potrącenia z zarobków. Tym sposobem zakaz potrącania długów robotnika rozumieć należy w ściślejszem znaczeniu tego wyrazu, t. j. w znaczeniu długów prywatnych robotnika osobom trzecim, albo i właścicielowi fabryki, nie wynikających jednakże wprost ze stosunków fabrycznych. Do tegoż wniosku prowadzi pomieszczenie w tymże § 15, gdzie mowa o długach, przepisu wskazującego, ile potrącić można robotnikowi z jego zarobku w razie zastosowania do tegoż zarobku aresztu sądowego. Przepis ten stwierdza jeszcze bardziej domniemanie, że prawodawcy chodziło głównie o to, ażeby długi prywatne, sądownie nie przyznane, nie były przyjmowane przez fabryki do pokrycia z zarobku robotnika, który to zakaz, w obec niewątpliwie zdarzających się tu i owdzie pod tym względem nadużyć, uważać należy ze wszech miar za pożądaną.

6. Rozwiązanie umowy najmu.

Jak każda umowa, tak i umowa najmu rozwiązana być może w myśl zasad ogólnych prawa cywilnego w każdym czasie za zgodą stron, albo też z upływem terminu umowy, jak również w razie niewykonywania takowej przez jedną ze stron lub skutkiem niemożności jej wykonania.

Prawo cywilne Cesarstwa wskazuje szczegółowo, w jaki sposób wykonywaną być winna umowa najmu osobistego. Obok postanowienia ogólnego, że wykonanie umowy najmu osobistego polega na zachowaniu przez strony umówionych warunków (art. 2228 Pr. Cyw.), zastrzega ono, że pracodawca powinien obchodzić się z pracownikiem sprawiedliwie i łagodnie, żądać od niego tylko umówionej roboty, płacić mu regularnie i utrzymywać porządnie (art. 2229 Pr. Cyw.) Pracownik zaś powinien być wiernym i posłusznym swemu pracodawcy, szanować go i starać się dobrem sprawowaniem o zachowanie domowej ciszy i zgody, co

także jest obowiązkiem pracodawcy (art. 2230 Pr. Cyw.). Dalej obowiązkiem jest pracownika starać się o zapobieżenie stratom przy wykonywaniu poruczonej mu roboty (art. 2231 Pr. Cyw.), nie podejmować się wykonania obcej roboty bez pozwolenia pracodawcy (art. 2232 Pr. Cyw.) i wreszcie zapłacić lub odsłużyć pracodawcy za wyrządzone temu ostatniemu przez swoje niedbalstwo szkody (art. 2233 Pr. Cyw.).

W obec powyższych przepisów prawa cywilnego, przepisy prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r., odnoszące się do rozwiązania umowy najmu, stanowią właściwie systematyczne zestawienie powodów rozwiązania umowy najmu, zastosowane specjalnie do stosunków fabrycznych. Pomijając tu te wypadki, w których umowa najmu robotnika fabrycznego ustaje sama przez się (zgoda stron, upływ terminu najmu lub terminu wypowiedzenia), nowe prawo ustanawia jako powody ustania umowy najmu: wydalenie robotnika przez właściwą władzę z miejsca wykonania umowy, skazanie go na więzienie na czas uniemożliwiający wykonanie umowy, obowiązkowe wstąpienie robotnika do służby wojskowej lub gromadzkiej, odmowę przedłużenia paszportu, zawieszenie roboty w fabryce na czas dłuższy skutkiem pożaru, wylewu i t. p. wypadku (§ 19). Są to wypadki, kiedy umowa najmu ustaje z przyczyn zewnętrznych, niezależnych od stron.

Naruszenie umowy z winy robotnika, pociągające za sobą zerwanie umowy przez zarząd fabryczny — czyli innemi słowy natychmiastowe wydalenie robotnika z fabryki, zachodzi według prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. w wypadkach: niestawienia się robotnika do roboty bez uzasadnionych przyczyn więcej jak przez trzy dni z rzędu, pociągnięcia robotnika do śledztwa i sądu, jako obwinionego o przestępstwo, pociągające za sobą przynajmniej karę więzienia, dalej w razie hardości i złego sprawowania robotnika, o ile takowe zagraża interesom majątkowym fabryki lub bezpieczeństwu osób należących do zarządu fabrycznego, wreszcie w razie zaraźliwej choroby robotnika (§ 20). Dla zabezpieczenia zaś robotnika od dowolnego tłómaczenia przez zarządy fabryczne powyższych przyczyn, nowe prawo dozwala wydalonemu robotnikowi zaskarżyć zerwanie umowy do sądu, który, — jeżeli uzna skargę za słuszną, zasądza robotnikowi wynagrodzenie za poniesioną szkodę (§ 20 uw.). Ogólne

brzmienie tego ustępu, który mówi o złem sprawowaniu się robotnika, nasuwa oczywiście konieczność bliższego określenia odnośnych wykroczeń w regulaminie fabrycznym.

Nawzajem robotnik może zerwać umowę, oprócz wypadku zatrzymania należnej mu płacy (§ 13), także w razie pobicia go, wyrządzenia mu ciężkiej obrazy i w ogóle złego obchodzenia się z nim — pracodawcy, jego rodziny lub dozorców, w razie roboty działającej niszcząco na zdrowie robotnika i wreszcie w razie śmierci lub obowiązkowego wstąpienia do służby wojskowej jednego z członków rodziny robotnika (§ 21). Ażeby zaś przyczyny te nie były dowolnie tłómaczone przez robotnika, wydane jednocześnie uzupełnienie ustawy kar wymierzanych przez sędziów pokoju (art. IV Przep. Ogól.) orzeka, że za samowolne odmówienie się od roboty, robotnik podlega aresztowi na czas do jednego miesiąca.

Z powyższego streszczenia wynika, że prawo z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. z jednej strony określa bliżej niektóre postanowienia prawa cywilnego w przedmiocie najmu osobistego — w zastosowaniu tych postanowień do najmu robotników fabrycznych, z drugiej zaś strony wprowadza niektóre nowe przepisy, wywołane niewątpliwie przez nadużycia, a których wyraźną dążnością jest zabezpieczenie robotnika pod względem regularnego otrzymywania należnej mu płacy z takimi tylko potrąceniami, jakich niepodobna uniknąć w stosunkach fabrycznych. Tym sposobem nowe prawo fabryczne rozciąga nad robotnikami opiekę, jednakże opieka ta — obok wyraźniejszego określenia stosunku robotnika do pracodawcy — zmierza głównie do tego, ażeby robotnik mógł rozporządzać jak najswobodniej zarobionemi pieniędzmi.

W zastosowaniu do Królestwa Przepisy Ogólne prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. nie wprowadziłyby żadnej radykalnej zmiany w porównaniu z dzisiejszemi stosunkami fabrycznemi, z wyjątkiem zakazu ściągania z robotników opłaty za pomoc lekarską i paru drobniejszych szczegółów. W wypadkach zaś, których przepisy te nie dotyczą, stosunek robotnika do pracodawcy mógłby opierać się i nadal na obowiązującym w kraju kodeksie cywilnym francuzkim, czyli innemi słowy: po za sprawami dotkniętymi w przepisach nowego prawa fabrycznego,

stosunek ten byłby w dalszym ciągu przedmiotem umowy całkowitem swobodnej.

II. Przepisy szczegółowe.

Przepisy te obowiązują tymczasem tylko w trzech najbardziej przemysłowych guberniach Cesarstwa, z zastrzeżeniem, że Minister Skarbu może występować do Rady Państwa z wnioskami o wprowadzenie tych przepisów do innych gubernij lub powiatów. Jak to już nadmieniliśmy, spodziewać się trzeba, że przemysłowe miejscowości Królestwa poddane zostaną pod działanie Przepisów Szczegółowych w bardzo niedalekiej przyszłości. Z tego powodu wykazanie ich zakresu i doniosłości koniecznym jest w wydawnictwie niniejszem.

Sprawy fabryczne, będące przedmiotem Przepisów Szczegółowych prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. dadzą się uszeregować jak następuje:

- 1) Władze nadzorcze,
- 2) Obowiązki właściciela fabryki,
- 3) Listy imienne i książeczki zarobkowe robotników,
- 4) Obliczanie zarobków,
- 5) Opłaty pobierane od robotników,
- 6) Sklepy spożywcze,
- 7) Regulaminy fabryczne,
- 8) Kary porządkowe,
- 9) Odpowiedzialność właścicieli fabryk.

Samo już powyższe wyszczególnienie dowodzi, że Przepisy Szczegółowe sięgają bardzo głęboko w sprawy wewnętrzne przedsiębiorstw fabrycznych, jakkolwiek ogólna ich dążność zbiega się z dążnością streszczonych powyżej Przepisów Ogólnych, polegając również na zabezpieczeniu robotnikowi należytej wypłaty przypadającego mu zarobku i na usunięciu dowolności potrąceń. Te dwie sprawy stanowią niejako ognisko, w którem skupiają się wszystkie przepisy tej części nowego prawa fabrycznego. Inne zaś sprawy, które w państwach zachodnich są również przedmiotem praw fabrycznych, pozostawione są, jak to zobaczymy w dalszym ciągu, po większej części władzom nadzorczym przez też przepisy ustanowionym.

1. Władze nadzorcze.

Dozór rządowy nad zakładami fabrycznymi wykonywać ma według Przepisów Szczegółowych władza gubernialna z udziałem urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych, inspektorów fabrycznych i policji (art. 1).

Urząd gubernialny do spraw fabrycznych stanowi nową władzę, która pod względem zakresu swego działania nie da się porównać z istniejącymi za granicą władzami przemysłowymi.

W skład tego urzędu wchodzić mają pod zwierzchnictwem gubernatora — naczelnicy urzędnicy tych władz gubernialnych, które mają do czynienia ze sprawami fabrycznymi, a mianowicie: wice-gubernator jako przewodniczący w rządzie gubernialnym, prokurator lub podprokurator, naczelnik żandarmeryi i inspektor lub podinspektor fabryczny. Nadto do składu urzędu gubernialnego do spraw fabrycznych wchodzi dwaj członkowie organów doradczych, jakimi są rada handlowa i przemysłowa w Petersburgu, wydział tejsze rady w Moskwie i komitety przemysłowe w niektórych miastach gubernialnych (między innymi w Warszawie); w miastach zaś, gdzie niema takich organów doradczych — prezes lub członek zarządu ziemiańskiego i prezydent lub członek zarządu miasta gubernialnego (art. 2). Zważywszy, że pomienione organy doradcze istnieją zaledwie w kilku miastach i że są gubernie z silnie rozwiniętym przemysłem, jak np. gubernia włodzimierska, gdzie organów tych niema, przedstawicielstwo przemysłu fabrycznego w urzędach gubernialnych okazuje się dosyć szczupłym, ale bądź co bądź jest ono w zasadzie dopuszczonem. Pod tym względem prawodawstwo niemieckie innej trzymało się zasady; nie chcąc pozbawiać władzy nadzorczej, takiej np. jak urząd państwowy do spraw ubezpieczeń (Reichs-Versicherungs-Amt), współdziałania osób najbliższych obcznanych ze sprawami fabrycznymi, dopuściło ono do udziału w tym urzędzie przedstawicielei zarówno właścicieli fabryk, jak i robotników. Z drugiej strony słabe przedstawicielstwo przemysłowe w urzędach gubernialnych do spraw fabrycznych równoważy się poniekąd możliwością powoływania na posiedzenia tego urzędu z głosem doradczym osób, od których spodziewać się można pożytecznych wiadomości i objaśnień (art. 3). Rów-

niez zapraszani być mogą z głosem doradczym technicy gubernialni (inżynier, budowniczy, mechanik) i inspektor lekarski (art. 3).

Atrybucye urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych zakreślone są w Przepisach Szczegółowych dosyć szeroko. Przedewszystkiem stanowią te urzędy instancją ustawodawczą, mogą bowiem wydawać obowiązujące (w obrębie gubernii) postanowienia w przedmiocie środków zabezpieczenia zdrowia, życia i moralności robotników (art. 5a i 5d). Dalej stanowią one instancją sądową, gdyż mogą rozstrzygać sprawy o naruszenie pewnych przepisów odnoszących się do fabryk (art. 56). Nadto stanowią one także instancją zwierzchnią względem inspektorów fabrycznych, mogą bowiem rozstrzygać skargi zanożone na rozporządzenia inspektorów (art. 5c) oraz wątpliwości napotymane przez tychże inspektorów przy stosowaniu Przepisów Szczegółowych (art. 5e). Instancją zaś apelacyjną względem urzędów gubernialnych dc spraw fabrycznych, o ile nie chodzi o wymierzenie kary nieprzewyższającej 100 rs., stanowi Minister Skarbu, działający w tym razie w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych (art. 6).

Nadanie urzędom gubernialnym do spraw fabrycznych władzy wydawania obowiązujących postanowien w przedmiocie środków zabezpieczenia życia, zdrowia i moralności robotników fabrycznych, stanowi atrybucyę bardzo doniosłą. Nie wynika ztąd, ażeby władza centralna zrzekała się przez to wydawania podobnych postanowień, obowiązujących w takim razie w całym państwie lub w pewnych jego częściach. Gdy wszakże Przepisy Szczegółowe nie mówią nic o zatwierdzaniu przez władzę wyższą tego rodzaju postanowień, przez urzędy gubernialne do spraw fabrycznych wydawanych i postanowienia te wtedy tylko mogą uleść zmianie lub zniesieniu, jeżeli zostaną zaskarżone przez mteresowanych, przeto urzędy gubernialne do spraw fabrycznych mają w tym zakresie wielką swobodę działania. Urządzenie to równoważy poniekąd brak w Przepisach Szczegółowych takich ogólnych zaleceń, jakie znajdują się w prawach fabrycznych zagranicą, co do obowiązkowego zaprowadzenia i utrzymywania przez przemysłowców środków zabezpieczenia życia i zdrowia, oraz moralności robotników. Przepisy Szczegółowe zajęły w tej

sprawie mniej więcej to samo stanowisko. co prawo niemieckie w przedmiocie ubezpieczenia od wypadków, które, jak to wspomnieliśmy w uwagach wstępnych, nadaje władzę wydawania podobnych postanowień stowarzyszeniom zawodowym, pod warunkiem wszakże zatwierdzenia tych postanowień przez władzę nadzorczą centralną, jaką jest urząd państwowy do spraw ubezpieczeń. Tego rodzaju decentralizacja jest bardzo praktyczną, nie ulega bowiem wątpliwości, że przepisy wydawane w przedmiocie środków ostrożności przez władzę centralną, nigdy nie mogą dostatecznie uwzględnić różnorodnych warunków, w jakich znajdują się różne rodzaje przemysłu fabrycznego. O ile zaś pominięcie obowiązkowego w każdym razie zatwierdzania przez władzę centralną odosobnych postanowień urzędów gubernialnych jest praktycznem, pokaże doświadczenie. Zauważyć wszakże należy, że główna rękojmia praktyczności i skuteczności postanowień odnoszących się do bezpieczeństwa i zdrowia robotników w różnych gałęziach przemysłu, polega na opracowywaniu tych postanowień przez osoby najbliższej obeznane z tym przedmiotem, jak to właśnie ustanowionem zostało w Niemczech. Nie można też wątpić, że urzędy gubernialne do spraw fabrycznych, przy wykonywaniu tej części swego zadania, korzystać będą szeroko z nadanego im prawa powoływania na swe posiedzenia osób, mogących dostarczyć odpowiednich wiadomości specjalnych.

Władza sądownicza urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych w zakresie naruszeń, pociągających za sobą karę administracyjną. znajduje analogię w prawodawstwach zagranicznych. Przepisy Szczegółowe wprowadzają jednak pod tym względem silniejszą centralizacją. I tak np. prawo austriackie ustanawia do spraw fabrycznych dwie instancje: pierwszą z nich stanowią zarządy obwodowe oraz magistraty miast posiadających swoje osobne ustawy, drugą — namiestnictwa krajów koronnych. Takie urządzenie posiada niewątpliwie swoje niedogodności, zapewnia jednak szybszy wymiar kary w razie wykroczeń drobniejszych, które zdarzają się właśnie najczęściej.

Ta sama uwaga stosuje się też do rozstrzygania skarg, wnoszonych na rozporządzenia inspektorów fabrycznych. Natomiast rozstrzyganie wątpliwości, napotykanych przez inspektorów przy stosowaniu Przepisów Szczegółowych, nie mogło-

by być pozostawionem zarządom drobniejszych jednostek terytorjalnych.

Inspektorowie fabryczni, jako bezpośrednio stykający się z przemysłem fabrycznym, stanowią najważniejszy organ dozoru rządowego nad fabrykami, albowiem oni właśnie, jak to wykazało doświadczenie zyskane zagranicą, — najskuteczniej przyczynić się mogą do tego, że przepisy prawa fabrycznego nie pozostaną martwą literą. W porównaniu z prawami zagranicznymi, Przepisy Szczegółowe nadają inspektorom fabrycznym znacznie większą władzę. Obok czuwania nad wykonywaniem przepisów, określających wzajemne stosunki pomiędzy właścicielami fabryk i robotnikami (art. 7a), wprowadzania w wykonanie postanowień urzędów gubernialnych i czuwania nad ich wykonaniem (art. 7b), zapobiegania sporom i nieporozumieniom pomiędzy właścicielami fabryk i robotnikami (art. 7c) oraz pociągania do odpowiedzialności winnych naruszenia Przepisów (art. 7e), inspektorom fabrycznym przysługuje jeszcze prawo rozpoznawania i zatwierdzania taks, tablic i regulaminów, układanych przez zarządy fabryczne (art. 7c). Nadto inspektorowie fabryczni lub ich pomocnicy są członkami urzędów do spraw fabrycznych i z wyjątkiem spraw odnoszących się do fabryk w obrębie miast Petersburga i Moskwy — referentami tychże urzędów (art. 4 i 4 uw.). Gdy zaś działalność policji w sprawach dozoru fabrycznego ogranicza się na donoszeniu inspektorom fabrycznym o zauważonych wykroczeniach (art. 12) i zastępowaniu inspektorów przy oskarżaniu winnych w sądzie (art. 13); sami zaś inspektorowie sporządzają odnośne protokoły i komunikują takowe sędziom śledczym, albo sędziom pokoju, albo wreszcie urzędowi gubernialnym do spraw fabrycznych (art. 9) z dołączeniem w ostatnim wypadku wniosków swoich co do wymiaru kary (art. 9 uw.), — przeto inspektorowie fabryczni stanowią właściwie pierwszą instancję policji fabrycznej, a względem drugiej instancji, to jest względem urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych, zajmują stanowisko prokuratorów i zarazem członków tejże instancji. Zważywszy przytem, że obok ciągłych objazdów, inspektorowie fabryczni pełnią obowiązki referentów urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych i zatwierdzają własną władzą taksy i regulaminy fabryczne, wynika ztąd, że i

biurowa ich działalność będzie bardzo obszerną i wymagać będzie utrzymania odpowiedniej kancelaryi.

Stosownie do wydanych poprzednio przepisów w przedmiocie pracy i kształcenia robotników małoletnich, inspektorowie fabryczni stanowią organ Ministerjum Skarbu i podlegają inspektorowi głównemu, urzędującemu przy departamencie handlu i przemysłu. Omawiane tu Przepisy Szczegółowe zalecają urzędom gubernialnym do spraw fabrycznych donoszenie inspektorowi głównemu o bezprawnych lub niewłaściwych działaniach inspektorów fabrycznych. Natomiast przepisy te nic nie wspominają o tem, czy inspektorowie fabryczni mają prawo zakładania protestu przeciwko postanowieniom urzędów gubernialnych, które to prawo przysługuje tym urzędnikom np. w Austrii. Gdy wszakże w art. 6 Przepisów Szczegółowych jest mowa o zaskarżaniu postanowień urzędów gubernialnych w ogóle, przeto niewątpliwie prawo takiego zaskarżania przysługiwać też będzie inspektorom. Szczegółowa instrukcyja mająca być wydaną przez Ministrów Skarbu i Spraw Wewnętrznych co do stosunku inspektorów do władzy gubernialnej, przedmiot ten niezawodnie szczegółowo wyjaśni.

2. Obowiązki właściciela fabryki.

Przepisy Szczegółowe określają bardzo ogólnikowo obowiązki właścicieli fabryk pod względem dobrego urządzenia fabryk i utrzymania w nich porządku (art. 15). Wyrażenie „dobre urządzenie” jest tak obszernem, że może służyć jedynie jako punkt wyjścia do wszelkich bardziej szczegółowych przepisów i postanowień w tym względzie. Tymczasem znaczenie pozytywne ma tylko druga część art. 15, zakazująca stosowania do robotników wymagań niezgodnych z Przepisami Szczegółowemi.

Natomiast przepisy te ustanawiają bardzo ściśle stosunek formalny właściciela fabryki względem władz nadzorczych, zastrzegając, że jeżeli sam właściciel nie zarządza osobiście fabryką, albo jeżeli fabryka jest własnością towarzystwa lub spółki, obowiązki właściciela spełniać winien mianowany przez niego osobny zawiadowca (art. 16), lub też kilku zawiadowców, jeżeli

fabryka jest obszerną i obejmuje kilka gałęzi przemysłu (art. 16 uw.). O mianowaniu zawiadowcy i każdej jego zmianie inspekcja fabryczna powinna być zawiadomiona przez właściciela fabryki w terminie 7-mio dniowym (art. 17), w wypadku zaś czasowej nieobecności zawiadowcy (lub właściciela, jeżeli ten osobiście zarządza fabryką), tenże powinien pozostawić zastępcę i wywiesić o tem ogłoszenie w kantorze fabrycznym (art. 18). Taki zawiadowca odpowiada za wszelkie wykroczenia, jakich dopuści się zarząd fabryczny, jeżeli zaś wymierzone na zawiadowcę kary pieniężne nie będą zapłacone przez niego w ciągu dwóch tygodni, wtedy obowiązany jest pokryć takowe właściciel fabryki (art. 19). W obec tych przepisów zarządy fabryczne nie mogą zasłaniać się nieobecnością właściciela fabryki lub nieotrzymaniem od niego odnośnych instrukcyj i rozporządzeń.

3. Listy imienne i książeczki zarobkowe robotników.

Obowiązkowe utrzymywanie w fabryce listy imiennej robotników z oznaczeniem miejsca zamieszkania i wieku każdego z nich, oraz władzy, która wydała robotnikowi dowód pobytowy (art. 20), stanowi właściwie przepis natury policyjnej, pośrednio tylko wiążący się z ogólną dążnością nowego prawa fabrycznego. Pod tym względem ustawa przemysłowa austriacka ma większe wymagania, nakazując zapisywanie w księgach imiennych: gminy, z której robotnik pochodzi, gminy, która mu wydała książeczkę robotniczą, daty wstąpienia do fabryki, nazwiska poprzedniego pracodawcy, rodzaju zajęcia, kasy leczniczej, do jakiej robotnik należy i wreszcie daty wystąpienia z fabryki. Z drugiej strony każdy zarząd fabryczny znajduje się w potrzebie zapisywania innych jeszcze szczegółów, odnoszących się do pobytu robotnika w fabryce. Z tego powodu prowadzenie kontroli robotników w formie książkowej czy też wykazowej nasuwa poważne trudności, zwłaszcza w większych fabrykach trzymających się systemu najmu bezterminowego, gdzie zatem robotnicy często się zmieniają. W takim razie konieczną jest kontrola prowadzona w ten sposób, jak w biurach adresowych, t. j. na osobnych dla każdego robotnika kartach lub arkuszach, utrzy-

mywanych ciągle w porządku alfabetycznym. W większych zakładach fabrycznych karty tego rodzaju stanowią będą konieczne uzupełnienie nakazanych przez prawo list imiennych.

Książeczki zarobkowe, wydawanie których nie jest stanowczo nakazanem w Przepisach Ogólnych nowego prawa fabrycznego, stają się w miejscowościach poddanych pod działanie Przepisów Szczegółowych bezwarunkowo obowiązkowemi. Każdemu robotnikowi, o ile nie jest najęty do zajęć pobocznych (art. 22), najdalej w 7 dni po przyjęciu go do fabryki, wydana ma być książeczka zarobkowa według wzoru zatwierdzonego przez urząd gubernialny do spraw fabrycznych (art. 21), za pierwszym razem bezpłatnie, jeżeli zaś robotnik zgubi lub zniszczy książeczkę, to za nową książeczkę można pociągnąć go do opłaty według taksy ustanowionej w regulaminie fabrycznym (art. 23). W książeczce zarobkowej wpisane być mają przede wszystkim: termin najmu i dowodu pobytowego i warunki najmu, a mianowicie wysokość płacy zarobkowej, ze wskazaniem zasad jej obliczania, terminów wypłat oraz wysokości opłat za korzystanie z urządzonych przy fabryce mieszkań, łaźni i t. p. Dalej w tejsze książeczce zapisywane być mają zarobki robotnika oraz kary porządkowe i powody ich wymierzenia. Wreszcie książeczka zarobkowa obejmować powinna wyciągi z przepisów prawa i regulaminu fabrycznego, określające prawa, obowiązki i odpowiedzialność robotników.

Książeczki zarobkowe nie są nowością w prawodawstwie fabrycznem rossyjskiem, gdyż dawna ustawa fabryczna także już o nich wspominała. Znajdowały też one szerokie zastosowanie w fabrykach rossyjskich, w związku z przyjętymi tamże zwyczajami najmu terminowego, rzadkich wypłat zarobku i t. d. Przepisy Szczegółowe ujednostajniają tylko obowiązkową zawartość książeczek zarobkowych. Natomiast w prawodawstwie fabrycznem za granicą książeczki zarobkowe są rzeczą całkiem nieznaną. Wprawdzie w praktyce fabrycznej za granicą i w kraju tutejszym książeczki zarobkowe były w użyciu, mianowicie dla robotników pracujących na wymiar, jednakże układ ich był bardzo prostym, gdyż zapisywano tam tylko zarobki i kary. Do robotników dniówkowych takie książeczki były także niekiedy stosowane, właściwie jednak nie było to nieodzownem w obec

regularnie i często odbywającej się wypłaty zarobków i prowadzenia ogólnych ksiąg płacy, które zresztą według Przepisów Ogólnych nowego prawa fabrycznego (§ 12) są także obowiązujące. Warunki najmu nie były zapisywane w książeczkach zarobkowych, gdyż powszechnie prawie najem był bezterminowy, z wypowiedzeniem dwutygodniowem, wysokość zaś płacy zarobkowej mogła być sprawdzoną według ksiąg zarobkowych za pomocą kartek, jakie robotnicy otrzymywali przy każdej wypłacie.

Obowiązkowe prowadzenie książeczek zarobkowych w ten sposób, jak to nakazują Przepisy Szczegółowe, pociągnie za sobą znaczne zwiększenie roboty piśmiennej w tych fabrykach, które dotąd książeczek w tym rodzaju nie prowadziły. Z tego powodu ważną jest rzeczą, ażeby obok zastosowania się do wymagań Przepisów Szczegółowych, książeczki zarobkowe miały układ możliwie prosty i praktyczny. Mając to na uwadze roztrząśniony ten przedmiot osobno w części VI niniejszego wydawnictwa.

4. Obliczanie zarobków.

Według przepisu przytoczonego powyżej w ustępie o książeczkach zarobkowych, wysokość płacy zarobkowej i zasady jej obliczania, powinny być umówione przy najmie i jako warunek umowy wpisane do książeczki zarobkowej. Przepisy Szczegółowe przewidują jednak niemożność ścisłego zastosowania się w niektórych wypadkach do tego przepisu i dlatego stanowią, że jeżeli warunki najmu nie wystarczają do dokładnego obliczenia zarobku, za podstawę tego obliczenia brane być mają ogólne tablice i taryfy wywieszane w pracowniach z podpisem zarządcy fabryki (art. 26). Pomimo tych zastrzeżeń obliczanie zarobku, nie da się unormować we wszystkich wypadkach tak dokładnie, ażeby mogło całkiem wykluczyć możliwość sporów. Do rozstrzygania tego rodzaju sporów, wynikających ze stosunków zarobkowych i w ogóle odnoszących się do roboty w zakładzie przemysłowym, nietylko pomiędzy pracodawcami i pracownikami, ale i pomiędzy pracownikami. ustawy przemysłowe niemiecka i austriacka, obok zwykłych sądów, dopuszczają ro-

dzaj sądów polubownych, złożonych z pracodawców i pracowników.

5. Opłaty pobierane od robotników.

Co do opłat pobieranych od robotników za korzystanie z fabrycznych mieszkań, łaźni, herbaciarni, jadalni i t. p., Przepisy Szczegółowe zastrzegają, że opłaty tego rodzaju pobierane być mogą tylko według taksy zatwierdzonej przez inspekcję fabryczną (art 27). Prawodawstwa zagraniczne zastrzeżenia takiego nie obejmują, zapewne dlatego, że np. komorne nie może być dowolnie wysoko ustanawianem przez właściciela fabryki, który musi pod tym względem stosować się do ceny pomieszczeń w sąsiednich domach prywatnych. Domyslać się można, że pracodawcy rosyjskiemu chodziło o te miejscowości, w których w pobliżu fabryki znajdują się tylkodomy fabryczne. W każdym razie, jeżeli kwestye tego rodzaju mają być decydowane przez inspektorów fabrycznych, praktyka wywołać musi ustanowienie ze strony wyższych instancji nadzorczych pewnych ogólniejszych norm w tym względzie.

6. Sklepy spożywcze.

Przepisy Szczegółowe dopuszczają istnienie w domach fabrycznych takich tylko sklepów, które utrzymywane będą przez stowarzyszenia spożywcze, celem zaopatrzenia urzędników i robotników fabrycznych w przedmioty spożywcze tanie i w dobrym gatunku. Inne zaś sklepy mogą być otwierane przy fabrykach jedynie za pozwoleniem inspekcji fabrycznej (art. 28). Wyjątek ten odnosi się oczywiście do osad fabrycznych mało zaludnionych, gdzie sklepów prywatnych mało a stowarzyszenie nie zdążyło jeszcze lub w ogóle nie może się zawiązać.

Tym sposobem Przepisy Szczegółowe rozstrzygają bardzo radykalnie kwestyę sklepów fabrycznych, zakazując w zasadzie otwierania takowych, wyrażenie bowiem „innych sklepów przy fabrykach“ nie może być inaczej zrozumianem, jak tylko w znaczeniu sklepów prowadzonych przez zarząd fabryczny. Gdyby prawodawca miał na myśli sklepy w domach fabrycznych w ogóle t. j. także i takie, które utrzymywane są przez osoby prywatne w lokalach wynajętych od fabryk, w takim razie określiłby

bliżej wyrażenie „przy fabrykach.“ Właściciel domu przez to samo, że jest jednocześnie właścicielem fabryki, nie może być pozbawionym prawa wynajmowania swoich lokali na sklepy, jeżeli zwłaszcza fabryka jego i domy mieszkalne znajdują się w mieście lub w ludnej osadzie fabrycznej.

Nie ulega wątpliwości, że powyższy zakaz, spowodowany został nadużyciami, jakie praktykowały się ze sklepami spożywczymi, utrzymywanymi na rachunek fabryki, a bardzo rozpowszechnionymi w Cesarstwie. W Królestwie sklepy tego rodzaju zakładane były wyjątkowo tylko, a w takim razie prowadzono je na zasadzie sprzedaży po cenach kosztu albo nawet ze stratą, jeżeli chodziło o powstrzymanie zbyt wysokiej ceny w sklepach prywatnych.

W zamian za zakaz prowadzenia sklepów spożywczych na rachunek fabryk, Przepisy Szczegółowe popierają rozpowszechnienie stowarzyszeń spożywczych, co uznać należy za rzecz wielce pożądaną. Nie ulega wątpliwości, że rozwój takich stowarzyszeń daleko lepiej rozwiązuje kwestyę taniego zaopatrzenia robotników w przedmioty spożywcze, niż dopuszczone w Przepisach Ogólnych, (jak również i w niektórych prawodawstwach zagranicznych), dostarczanie tych przedmiotów robotnikom po cenie kosztu, zachowanie bowiem tego warunku jest nadzwyczaj trudnym do skontrolowania. Spodziewać się należy, że wszystkie fabryki położone po za obrębem ludniejszych miast i osad popierać będą zakładanie stowarzyszeń spożywczych.

Pod względem sklepów spożywczych Przepisy Szczegółowe obejmują jeszcze postanowienie, że wykaz przedmiotów w tych sklepach sprzedawanych powinien być zatwierdzony przez inspektora fabrycznego, cennik zaś wywieszony ma być w sklepie. Jeżeli jednak chodzi o sklepy stowarzyszeń spożywczych, to ustawy tych stowarzyszeń, zatwierdzone przez ministerium spraw wewnętrznych, obejmują zawsze nakaz wywieszania cenników w sklepie. Rodzaj zaś przedmiotów sprzedawanych w sklepie stowarzyszenia, zależy od rodzaju wykupionych świadectw handlowych, jest także wskazany w ustawie stowarzyszenia. Wynika stąd, że powyżej przytoczone zastrzeżenia odnoszą się do sklepów utrzymywanego za pozwoleniem inspekcji przez zarzą-

dy fabryczne i do przedmiotów sprzedawanych na kredyt pokrywany przez potrącenia z zarobków.

7. Regulamin fabryczny.

Regulamin ten obowiązkowo układany przez zarząd fabryczny, podlega zatwierdzeniu przez inspektora fabrycznego (art. 29). Powinien on obejmować szczegółowe, osobne dla dorosłych i dla małoletnich, rozkłady czasu roboczego i przerw, czasu ustania roboty w wigilię świąt, wykaz dni świątecznych, przepisy co do wydalania się z fabryki w czasie roboty tudzież z pomieszczeń fabrycznych, warunki korzystania z pomieszczeń, łaźni i t. p., czas czyszczenia maszyn i uprzątnięcia pracowni i wreszcie — określenie obowiązków robotnika co do zachowywania porządku i przyzwoitości, co do ostrożnego obchodzenia się z maszynami, ogniem i t. p.

Powyższa obowiązkowa zawartość regulaminu fabrycznego, różni się znacznie od treści regulaminu przepisanego w ustawie przemysłowej austriackiej. Pochodzi to po części ztąd, że regulamin austriacki zastępuje najczęściej umowę najmu, gdy tymczasem według Przepisów Szczegółowych nowego prawa fabrycznego rossyjskiego, warunki najmu wpisywane być winny do książeczki zarobkowej. Dlatego też według ustawy austriackiej regulamin fabryczny oprócz tych przedmiotów, które znajdować się mają w regulaminie rossyjskim, obejmować jeszcze powinien i terminy obliczania i wypłaty zarobków, kary porządkowe (według Przepisów Szczegółowych kary powinny być określone w osobnych tablicach), przeznaczenie kar, terminy wypowiedzenia i wypadki, w których nastąpić może bezzwłoczne usunięcie robotnika (przedmiot określony z góry w Przepisach Ogólnych niniejszego prawa). Są jednak w regulaminie austriackim przepisy porządkowe, niewymagane w regulaminie rossyjskim, jako to: sposób pobierania przez robotników małoletnich przepisanej dla nich nauki szkolnej, atrybucje i obowiązki dozorców, postępowanie z robotnikiem w razie, jeżeli tenże ulegnie chorobie lub wypadkowi. Niektóre z tych przedmiotów, jakkolwiek według prawa rossyjskiego nie są one obowiązkowe, nie dadzą się pominąć w regulaminach fabrycznych.

Również co do sposobu nadawania regulaminowi fabrycznemu mocy obowiązującej, Przepisy Szczegółowe znacznie odbiegają od ustawy austriackiej, która nie wymaga zatwierdzenia regulaminu fabrycznego przez inspektora, lecz tylko przedstawienia go w dwóch egzemplarzach, na 8 dni przed wywieszeniem w fabryce, władzy przemysłowej, która jeżeli nie znajdzie w regulaminie przepisów niezgodnych z prawem obowiązującym, wizuje go i zwraca przemysłowcowi. Nie ulega zresztą wątpliwości, że i u nas cenzura inspektora fabrycznego ograniczać się będzie na niedopuszczeniu przepisów niezgodnych z prawem obowiązującym. W przeciwnym razie Przepisy Szczegółowe podałyby pewne normy co do tego, jak daleko sięgać może protest inspektora fabrycznego pod względem treści regulaminu.

W wielu fabrykach Królestwa trzymano się zwyczaju, że regulamin fabryczny oprócz wywieszenia go na ścianach izb roboczych, doreczany był w książeczkach robotnikom wstępującym do fabryki. Po wprowadzeniu Przepisów Szczegółowych, książeczki te nie będą zbyt potrzebne, jakkolwiek bowiem w książeczkach zarobkowych znajdować się ma wyciąg z regulaminu fabrycznego, jednakże dogodniej jest pomieścić regulamin w osobnej książeczce; w przeciwnym wypadku w razie najmniejszej zmiany w regulaminie, wypadłoby nie tylko wydać wszystkim robotnikom nowe książeczki zarobkowe, ale i powtórzyć w nich odpowiednie zapisy, co stanowi niemałą robotę, tembardziej jeżeli w fabryce stosowane są podwójne książeczki zarobkowe.

8. Kary porządkowe.

Pod względem uporządkowania tego szczegółu gospodarstwa fabrycznego, Przepisy Szczegółowe prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. różnią się zasadniczo od prawodawstwa fabrycznego innych państw. Kary porządkowe, tak jak zostały określone w Przepisach Szczegółowych, stanowią obok książeczek zarobkowych najbardziej oryginalną cechą nowego prawa rosyjskiego.

Przepisy Szczegółowe wychodzą z tego stanowiska, że kary wymierzane przez zarząd fabryczny na robotnika, nie są wyina-

grodzieniem szkody wyrządzonej przez robotnika, lecz mają znaczenie porządkowe i poprawcze. Nie uznają one zatem wymiaru takich kar za przedmiot umowy najmu, lecz wprost nadają zawiadowcy fabryki, „celem utrzymania w fabryce należącego porządku” władzę wymierzania na robotników kar pieniężnych (art. 30), stanowiąc zarazem, że odnośne rozporządzenia zawiadowcy fabryki nie ulegają zaskarżeniu (art. 38). Rękojmię zaś co do tego, że wymiar kar porządkowych nie będzie dowolnym, Przepisy Szczegółowe dają robotnikowi w postanowieniu: a) że kary mogą być wymierzone tylko za złą robotę, za niestawienie się do roboty i za naruszenie porządku (art. 30), które to wypadki dokładnie są określone w art. 31, 32 i 33, b) że wysokość kary za każde z wykroczeń odnoszących się do powyższych wypadków, powinna być z góry ustanowioną w tablicach zatwierdzonych przez inspekcję fabryczną i wywieszonych w pracowniach (art. 34) i c) że każda kara najpóźniej w trzy dni po jej wymierzeniu zapisaną być winna w książeczce zarobkowej ze wskazaniem powodu kary, a nadto w osobnej księdze sznurowej otwartej dla inspekcji fabrycznej (art. 37), która zauważywszy bezprawne wymierzanie kar, pociąga zawiadowcę do odpowiedzialności (art. 38).

Z drugiej strony porządkowe i poprawcze znaczenie kar wymierzanych na robotników przez zarząd fabryczny, uwidatnia się wyraźnie w przepisach zastrzegających, że kary wymierzone z jakiegokolwiek w prawie niniejszem przewidzianego powodu, nie mogą przewyższać $\frac{1}{3}$ zarobku przypadającego robotnikowi we właściwym terminie wypłaty (art. 35), jeżeli zaś kary porządkowe, nie przewyższając norm ustanowionych dla pojedynczych wykroczeń (art. 31, 32 i 33), przewyższą łącznie powyższą normę ogólną, wtedy zawiadowca ma prawo zerwać umowę najmu (art. 36), czyli innemi słowy wydalić robotnika z fabryki. Jednakże wydany w ten sposób robotnik może zaskarżyć zerwanie umowy do sądu i domagać się wynagrodzenia za poniesione skutkiem tego szkody i straty (art. 36 uw). Tym sposobem w niektórych wypadkach słuszność wymiaru kar porządkowych będzie przedmiotem rozpoznania sądowego. Nie mówiąc nic o możliwości rozstrzygnięcia tego rodzaju spraw przez sądy polubowne, jak to np. dopuszczonem jest w Niemczech i Austrii,

Przepisy Szczegółowe uwydatniają jeszcze bardziej porządkowy charakter kar wymierzanych na robotników.

Wreszcie porządkowe znaczenie kar fabrycznych widnieje także z przepisu, według którego fundusze pochodzące z tych kar mogą być używane tylko na zaspokojenie potrzeb samych robotników (art. 39).

Z powyższego streszczenia ustępu Przepisów Szczegółowych o karach porządkowych wynika, że prawodawca powodował się wyraźnie zaznaczoną już wyżej i przemagającą w całym prawie z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. chęcią zapewnienia robotnikowi wypłaty zarobku, o ile możliwości nieuszczerplonego, dopuszczając raczej usunięcie robotnika z fabryki, niż potrącenia z jego zarobku po nad pewną przepisaną normę.

9. Odpowiedzialność zawiadowców fabryk.

Przepisy określające szczegółowo odpowiedzialność osób stojących na czele zarządów fabrycznych, odnoszą się do zawiadujących fabrykami, a zatem zarówno do właścicieli zarządzających osobiście swemi fabrykami, jak i do mianowanych przez nich osobnych zawiadowców.

Kary pieniężne ustanowione na zawiadowców za wykroczenia przeciwko Przepisom Szczegółowym, podzielone zostały na trzy kategorie, odpowiednio do ważności wykroczeń. Trzymanie robotnika bez książeczki lub niewłaściwe prowadzenie tej książeczki stanowi wykroczenie mniejszej wagi i podlega karze od 5 do 25 rubli za każde pojedyncze wykroczenie tego rodzaju (art. 40). Każde inne naruszenie Przepisów Szczegółowych karane jest w stosunku od 25 do 100 rubli (art. 41), z wyjątkiem pobierania od robotników opłat niedozwolonych lub w stosunku wyższym nad dozwolony, pobierania procentów od zaliczeń lub wynagrodzenia za poręczenie długu, wreszcie wypłaty zarobków znakami, chlebem, towarami i t. d., które to wykroczenia pociągają za sobą karę od 50 do 300 rs. (art. 42).

Ostatni ten przepis co do kary za wypłatę znakami i t. p. zmienia zatem odnośny przepis art. 1359 Kodeksu kar głów. i popr., obniża bowiem minimum kary ze 100 do 50 rs. Natomiast Przepisy Szczegółowe nie wspominają o karze za wypłatę

zarobków kuponami, która tym sposobem wymierzana będzie nadal według art. 1359¹ kodeksu kar gł. i popr., t. j. w stosunku od 100 do 300 rs.

Powyższe przepisy nie wyczerpują odpowiedzialności osób zawiadujących fabrykami. Według przytoczonego powyżej art. 1359 kodeksu karnego, osoby te podlegają karze od 100 do 300 rs. za samowolne obniżenie płacy zarobkowej przed upływem umówionego z robotnikami terminu. Jeżeli zaś wykroczenie przeciwko art. 1359 i 1359¹ kodeksu karnego popełnione będzie po raz trzeci, albo też jeżeli wykroczenie to, chociażby popełnione dopiero po raz pierwszy lub drugi, wywoła wśród robotników zaburzenia, do uśmierzenia których wypadnie użyć środków nadzwyczajnych, wtedy winny tego wykroczenia zawiadowca fabryki podlega karze aresztu na czas do 3 miesięcy, a nadto może być pozbawionym na zawsze prawa zawiadywania fabrykami. Z powyższego streszczenia przepisów karnych wynika, że najcięższe kary porządkowe dotyczą zawiadowców fabryk za samowolne obniżenie płacy zarobkowej i wypłatę zarobków nie w gotowiźnie. Okoliczność ta stwierdza przytoczony powyżej pogląd, według którego główną dążnością prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. jest zapewnienie robotnikowi regularnej wypłaty zarobionego przezeń grosza.

Porównawszy już kilkakrotnie przepisy prawa fabrycznego z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. z nowszymi prawami fabrycznymi za granicą, a mianowicie z najnowszą w ich rzędzie ustawą austryacką, uważamy za właściwe rozciągnąć to porównanie i do przepisów karnych. Otóż ustawa przemysłowa austryacka obejmuje cztery rodzaje kar: 1) napomnienie, 2) kary pieniężne do wysokości 400 zlr., 3) areszt do 3 miesięcy, 4) pozbawienie prawa zajmowania się przemysłem czasowo lub na zawsze. Karę zwykłą dla pracodawców stanowi kara pieniężna, w szczególności zaś w zakresie stosunków pomiędzy pracodawcami i pracownikami stosowanym jest tylko wyższy wymiar kary, t. j. od 10 do 400 zlr.; karze tej podlegają przemysłowcy za naruszenie przepisów dotyczących przyjmowania i zajmowania robotników oraz obchodzenia się z nimi, tudzież za uciskanie robotników przez wypłatę zarobków w towarach lub innym sposobem. Kara pieniężna ulega zmniejszeniu i może być zastąpioną przez napom-

nienie w razie okoliczności łagodzących i odwrotnie zwiększa się ona i zastępuje aresztem w razie okoliczności obciążających, a to na ogólnej zasadzie prawa karnego austriackiego. Najcięższa kara — pozbawienie prawa zajmowania się przemysłem — stosowaną jest między innymi wtedy, jeżeli wielokrotne poprzednio wymierzone kary okazały się bezskutecznymi. Co się zaś tyczy instancji wymierzających powyższe kary, ustawa austriacka o tyle tylko różni się od Przepisów Szczegółowych omawianego tu prawa, że w Austrii władza przemysłowa (zarząd obwodowy, magistrat większego miasta, a w drugiej instancji namiestnictwo) może wyrzec karę aresztu, gdy tymczasem według prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. wykroczenia pociągające za sobą karę aresztu, nie należą do kompetencji urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych.

Powyższy rozbiór Przepisów Szczegółowych prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. doprowadza do wniosku, że przy ich układaniu prawodawca miał głównie na względzie stosunki fabryczne w Cesarstwie, które za pomocą tych przepisów zamierzył polepszyć. Polepszenie to polega w wielu wypadkach na zaprowadzeniu stosunków takich samych lub zbliżonych do tych, jakie w Królestwie w ramach kodeksu cywilnego wyrobił już zwyczaj. Mówimy tu oczywiście o fabrykach porządnie prowadzonych. Tym sposobem Przepisy Szczegółowe w razie wprowadzenia ich do Królestwa, zamieniając te zwyczaje na obowiązujące prawo, będą miały w zasadzie znaczenie ustalające i zapobiegające wyłamywaniu się pojedynczych fabryk z tych porządków. Natomiast pod względem formalnym Przepisy Szczegółowe wywołają w gospodarstwie fabryk Królestwa znaczne zmiany z powodu, że prawodawca zapatrując się głównie na stosunki w Cesarstwie, gdzie wymagana według dawnego prawa kontrola piśmienna okazała się niewystarczającą, postawił pod tym względem jeszcze ostrzejsze wymagania. Tymczasem w Królestwie odnośnie stosunki, rozwijając się na podstawie zupełnej prawie dla obu stron swobody, ograniczały czynność piśmienną fabryk w tym zakresie do minimum. Skutkiem tego wynikiem wprowadzenia Przepisów Szczegółowych do Królestwa będzie znaczne zwiększenie roboty piśmiennej po fabrykach.

Z drugiej strony Przepisy Szczegółowe, jako oparte głównie na podstawie stosunków fabrycznych w Cesarstwie, które ułożyły się w zależności od najmu terminowego, — nie uwzględniają dostatecznie tej różnorodności stosunków fabrycznych, jaka jest wynikiem najmu bezterminowego, najpowszechniej w Królestwie stosowanego. — Ta sama uwaga stosuje się także do innych szczegółów gospodarstwa fabrycznego, które inaczej układać się muszą w miejscowościach ustronnych i mało zaludnionych, inaczej zaś w fabrykach położonych w miastach lub osadach ludnych albo położonych wśród okolic gęsto zaludnionych.

Z tych wszystkich powodów nie może podlegać wątpliwości, że w razie wprowadzenia Przepisów Szczegółowych do Królestwa, ulegną one przy uchwalaniu odnośnego postanowienia w Radzie Państwa, niektórym uzupełnieniom.

C. Przepisy karne.

W związku ze ściślejszem określeniem obowiązków właścicieli fabryk względem robotników i odpowiedzialności tychże właścicieli za niestosowanie się do wydanych w tej mierze przepisów, prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. uzupełniło zarazem kodeks kar głównych i poprawczych, oraz kodeks kar wymierzanych przez sędziów pokoju przez ustanowienie kar za takie wykroczenia robotników, które wynikają ze stosunków fabrycznych. Kary te unormowane zostały w sposób następujący:

Robotnik podlega karze więzienia (art. III): za przerwanie roboty w fabryce skutkiem zmowy — na 2 do 4 miesięcy, za podmawianie do rozpoczęcia lub przedłużania zmowy — na 4 do 8 miesięcy (§ 2), za udział w znowiu, połączony ze zniszczeniem mienia fabrycznego lub urzędników fabrycznych, o ile nie było przytem cięższego przestępstwa — na 4 do 8 miesięcy, za podmawianie do tych czynów na 8 do 16 miesięcy (§ 3), za udział w znowiu, połączony ze zmuszaniem innych robotników gwałtem lub groźbami do przerywania roboty lub do niewznawiania takowej, o ile nie było przytem cięższego przestępstwa — na 4 do 8 miesięcy, za podmawianie do tych czynów, — na 8 do 16

miesiący (§ 4). Uczestnicy znowy, którzy na pierwsze wezwanie policyi powrócą do roboty, karze nie podlegają (§ 2).

Robotnik podlega karze aresztu (art. IV): za samowolne porzucenie roboty przed upływem terminu najmu — na czas do 1 miesiąca (§ 1), za umyślne uszkodzenie lub zniszczenie złożonych i kosztownych narzędzi wytwarzania, o ile nie było przytem cięższego przestępstwa — na czas od 3 miesięcy, jeżeli zaś skutkiem tego bieg fabryki uległ wstrzymaniu — na czas od 3 miesięcy do 1 roku (§ 2).

Pod względem postępowania sądowego prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. stanowi (art. V), że sprawy o przerwanie roboty skutkiem znowy oraz o gwałty i groźby ze strony uczestników znowy, podlegają sądowi okręgowemu (§ 1); sprawy zaś o wykroczenia przeciwko art. 20 — 42 Przepisów Szczegółowych, tudzież o naruszenie art. 1359 kodeksu karnego po raz pierwszy i drugi, jeżeli nie było przy tem wspomnianych powyżej następstw obciążających, podlegają urzędom gubernialnym do spraw fabrycznych, o ile takowe istnieją w danej miejscowości (§ 2). Ostatnie zastrzeżenie odnosi się oczywiście tylko do spraw o naruszenie art. 1359 kod. karn., które w razie nieistnienia w danej miejscowości urzędów gubernialnych, podlegać będą instancjom pokojowym.

Powyższe streszczenie prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. miało głównie na celu uwydatnienie jego stanowiska względem nowego prawodawstwa zagranicznego, oraz jego zakresu i dążności. W zastosowaniu praktycznem pojedyncze przepisy tego prawa wymagają jeszcze objaśnień szczegółowych, które czytelnik znajdzie w następnej części niniejszego wydawnictwa przy odnośnych artykułach prawa. Objaśnienia te uzupełniają powyższe uwagi ogólne, powtarzając niektóre ich ustępy, czego niepodobna było uniknąć ze względu na cel praktyczny niniejszego wydawnictwa.

III.

P R A W O

z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r.

A.

ВЫСОЧАЙШЕ утвержденное

3 Июня 1886 года

МВѢНІЕ Государственнаго Совѣта

по проекту

правиль о надзорѣ за заведеніями фабричной промышленности
и о взаимныхъ отношеніяхъ фабрикантовъ и рабочихъ и объ
увеличеніи числа чиновъ фабричной инспекціи.

NAJWYŻEJ zatwierdzona

w dniu 3 (15) Czerwca 1886 roku

UCHWAŁA RADY PAŃSTWA

w sprawie projektu

przepisow w przedmiocie nadzoru nad zakładami przemysłu
fabrycznego, wzajemnych stosunków fabrykantów i robotników
i powiększenia liczby urzędników inspekcji fabrycznej.

Государственный Совѣтъ, въ Соединенныхъ Департаментахъ Государственной Экономіи, Законовъ и Гражданскихъ и Духовныхъ Дѣлъ и въ Общемъ Собраніи, рассмотрѣвъ представленія Министерствъ Финансовъ и Внутреннихъ Дѣлъ: а) по проекту правилъ о надзорѣ за заведеніями фабричной промышленности и о взаимныхъ отношеніяхъ фабрикантовъ и рабочихъ и б) объ увеличеніи числа чиновъ инспекціи, миѣніемъ положилъ:

Rada Państwa w Połączonych Departamentach Ekonomii Państwowej, Prawodawstwa i Spraw Cywilnych i Duchownych, tudzież w Zebraniu Ogólnem, po rozpoznaniu wniosków Ministeryów Skarbu i Spraw Wewnętrznych w przedmiocie: а) projektu przepisów dotyczących nadzoru nad zakładami przemysłu fabrycznego i wzajemnych stosunków pomiędzy fabrykantami a robotnikami i b) zwiększenia liczby urzędników inspekcji fabrycznej, uchwaliła:

Zmiany w Ustawie Fabrycznej 1).

I. Взамѣнъ главы третьей раздѣла II устава о промышленности фабричной и заводской (ст. 50—60), изд. 1879 г., постановить слѣдующія правила:

I. Zamiast rozdziału trzeciego księgi II Ustawy przemysłu fabrycznego, ustanowić następujące przepisy:

Наемъ работниковъ.

I) Наемъ рабочихъ въ заведеніяхъ фабричной промышленности совершается на основаніи общихъ постановленій о личномъ наймѣ, съ дополненіями, изложенными въ нижеслѣдующихъ статьяхъ.

Примѣчаніе. Наемъ малолѣтнихъ въ заведенія фабричной промышленности и надзоръ за исполненіемъ постановленій о работѣ и обученіи малолѣтнихъ рабочихъ опредѣляются особо изданными на сей предметъ правилами.

I) Najem robotników do zakładów przemysłu fabrycznego odbywa się na zasadzie przepisów ogólnych, odnoszących się do najmu osobistego (1), z uzupełnieniami wskazanymi w poniższych artykułach.

Увага. Najem małoletnich do zakładów przemysłu fabrycznego i nadzór nad wykonaniem przepisów dotyczących pracy i kształcenia robotników małoletnich, określone są w osobnych w tym przedmiocie wydanych przepisach. (2).

1. Przepisy prawa cywilnego Cesarstwa w przedmiocie najmu osobistego, znajdują się w części I Tomu XI Zbioru Praw

¹⁾ Tytuły na czele pojedynczych ustępów, artykułów lub paragrafów podane tu są dla ułatwienia; w tekście prawa ich nie ma. Numery w tekście nowego prawa i litery w tekście przytoczonych przepisów innych praw—pomieszczone w nawiasach, stanowią odsyłacze do dopisków następujących po odnośnych artykułach lub przytoczeniach.

(Księga IV, Dział IV, rozdział I); te z pomiędzy nich, które odnosić się mogą do najmu robotników fabrycznych, brzmią jak następuje:

Art. 2201. Najem osobisty może być dokonywanym: 1) do usług domowych; 2) do wykonywania robót rolniczych, rzemieślniczych i fabrycznych, oraz procederów handlowych i innych; 3) w ogólności do wykonywania wszelkiego rodzaju robót i obowiązków przez prawo niezakazanych.

Art. 2202. Nie mogą najmować się dzieci niepełnoletnie bez pozwolenia rodziców lub opiekunów (a), żony bez pozwolenia mężów (b).

(a) Według wyjaśnienia Senatu przepis ten ma na celu jedynie obronę interesów małoletnich, skutkiem czego umowa zawarta z małoletnim bez takiego pozwolenia, może być uznana za nieważną tylko na żądanie małoletniego.

(b) Zastrzeżenia tego artykułu wynikają wprost z ogólnych postanowień prawa w przedmiocie władzy rodzicielskiej i mężowskiej.

Art. 2203. Nie mogą być oddawane za najemników dzieci przez rodziców, żony przez mężów bez własnego ich na to zgodzenia się (a); nie wzbrania się jednak rodzicom oddawać dzieci do terminu na czas określony.

(a) Przepisowi temu, mającemu na celu niedopuszczenie, ażeby nieletni wbrew ich woli zmuszani byli do zarabiania swą pracą na utrzymanie rodziców, — trudno było zapewnić poszanowanie. Dlatego też osobne prawo oobstrzyło powyższy przepis, odnośnie do pewnych kategorii małoletnich, z których dzieci do lat 12 wcale, wyrostki zaś do lat 15 ponad pewną liczbę godzin dziennie — pracować w fabrykach nie mogą.

Art. 2204. Zabrania się najmować i trzymać w usługach i robocie ludzi nieposiadających przepisanych dowodów pobytowych, pod rygorem kar przewidzianych w art. 43, 373, 698 — 741 Ustawy dotyczącej paszportów i zbiegłych.

Art. 2211. Osoby płci żeńskiej wyznania chrześcijańskiego, najmowane przez żydów do przyrządzania pokarmu i bielizny dla służących chrześcijan, również do roboty w fabrykach żydowskich, powinny mieszkać nie w tych samych domach co żydzi, lecz osobno. Bez zachowania tego warunku najem ich jest wzbroniony.

Art. 2214. Termin najmu osobistego określa się w umowie pomiędzy stronami, ale nie może przewyższać pięciu lat (a).

(a). Według wyjaśnienia Senatu umowa zawarta na czas dłuższy, nie może być skutkiem tego uznana za nieważną w całości swojej osnowy.

Art. 2215. Nie wolno najmować się z warunkiem odsłużenia pożyczonych pieniędzy i procentu (a), jeżeli termin tej wysługi przekracza termin określony w poprzednim artykule.

(a) Nie wynika ztąd, według wyjaśnienia Senatu, ażeby wierzyciel tego rodzaju mógł być zobowiązany pozostawić u siebie dłużnika dla odsłużenia długu.

Art. 2216. Jeśli najmujący się przebywa za paszportem lub innym dowodem pobytowym, to termin najmu nie może przekraczać terminu określonego w paszporcie lub dowodzie; w przeciwnym razie uważa się umowę za nieważną (a).

(a) Według wyjaśnień Senatu przepis ten rozumieć należy w tem znaczeniu, że umowa przekraczająca termin paszportu może być dopuszczoną, ale staje się nieważną, skoro tylko upływie termin paszportu. Dla cudzoziemców termin najmu stosuje się do wydanego im paszportu rossyjskiego. Chociaż pracodawca nie może z upływem paszportu żądać dalszej służby od pracownika, nie zwalnia to jednak tego ostatniego od odpowiedzialności za wykonanie podjętych według umowy zobowiązań.

Art. 2218. Przy zawarciu najmu strony powinny określić jego cenę (a).

(a) Zgodnie z orzeczeniem Senatu, chociażby cena najmu określona nie była, nie pozbawia to najemnika prawa poszukiwania swej należności; wysokość płacy może być wtedy dowodzoną wszelkimi środkami prawnymi: świadkami, oględzinami, zdaniem biegłych i t. p

Art. 2222. Zabrania się właścicielom gorzelni, pod zagrożeniem kary jak za szynkowanie, płacić robotnikom zamiast pieniędzmi, pędzoną w ich zakładach gorzałką lub wyrabianemi z niej wódkami.

Art. 2223. Najemnik ma prawo żądać od pracodawcy mieszkania i utrzymania tylko w tym razie, jeżeli to wyraźnie zastrzeżonem zostało w umowie.

Art. 2225. Właścicielom, którzy dają włościanom do domu przędzę do tkania wszelkiego rodzaju wyrobów, dozwala się zawierać z nimi umowy na zwykłym papierze z poświadczeniem przynajmniej przez dwóch wiarogodnych świadków (a). Takie umowy mają moc zobowiązań z umów wynikających i przyjmowane są we wszelkich władzach, jako podstawa przy rozpoznaniu sporów; postępowanie zaś przy załatwianiu tych sporów zachowuje się takież, jak ustanowione w ogóle dla spraw z zobowiązań.

(a) Senat wyjaśnił, że ten kto podpisał taką umowę za stronę niepiśmienną, nie może jednocześnie podpisać się na niej jako świadek.

Art 2226. Nie jest wzbronionem najmowanie i przyjmowanie sług i robotników jedynie na mocy okazanych przez tych ostatnich prawnych dowodów na swobodne zamieszkanie; jeżeli jednak nastąpiło to tam, gdzie jest mekler, to pracodawca i najemnik w razie sporu pomiędzy nimi co do służby, roboty lub zapłaty, nie mogą spodziewać się żadnego poparcia od miejscowej policji miejskiej i odnośna ich prośba nie będzie przyjętą w sądzie słownym (a).

(a) Według wyjaśnienia Senatu przepis ten nie broni jednak stronom udawać się do sądu na ogólnych zasadach, a prawo to nie zostało im odebrane skutkiem wprowadzenia nowych sądów.

Art. 2228. Umowa najmu osobistego wykonywa się przez zachowanie (a) warunków zastrzeżonych w niej przez strony.

(a) Według wyjaśnienia Senatu pracodawca nie jest obowiązany płacić pracownikowi, jeżeli ten ostatni okazał się niezdolnym do podjętej roboty, odmówił wykonania podjętych zobowiązań, dopuścił się ważnego naruszenia umowy albo wyrządził przez swoje niedbalstwo stratę pracodawcy.

Art. 2229. Pracodawca obchodzić się powinien z najemnikami sprawiedliwie i łagodnie, żądać od nich tylko określonej w umowie roboty lub tej, która jest powodem najmu, płacić im regularnie i utrzymywać porządnie.

Art. 2230. Najemnik lub oddany do terminu powinien być wiernym i posłusznym, mieć uszanowanie względem pracodawcy i jego rodziny i starać się przez dobre postęпки i sprawowanie o utrzymanie ciszy i zgody domowej. Ten ostatni obowiązek odnosi się także do pracodawcy gwoi usunięcia powodów do wzajemnego niezadowolenia i skarg.

Art. 2231. Najemnik powinien w sprawie poruczonej mu przez pracodawcę starać o ile możności zapobiegać mogącym się zdarzyć szkodom.

Art. 2232. Zabrania się najemnikom brać lub wykonywać obcą robotę bez wiedzy swego pracodawcy.

Art. 2233. Najemnik, który przez swoje niedbalstwo wyrządzi szkodę lub uszczerbek w poruczonem mu mieniu, płaci za to pracodawcy bez wymawiania się albo odsługuje wyrządzoną szkodę.

Art. 2234. Najemnik, który roztrwoni rzecz pracodawcy, płaci mu za wyrządzoną szkodę a nadto sądzony jest za taki postępek kryminalnie jako złodziej.

Art. 2238. Przed upływem terminu nie wolno najemnikowi odchodzić od swego pracodawcy (a), pracodawcy zaś nie wolno wydalać najemnika przed tymże terminem (b). Jeżeli jednak pracodawca umrze przed upływem terminu, to zobowiązanie najemnika ustaje, o ile umowa zawartą była pod imieniem samego tylko pracodawcy, bez rozciągnięcia takowej do jego sukcesorów.

(a) W takim wypadku pracodawca, według wyjaśnienia Senatu, nie może żądać, ażeby pracownik oprócz zapłacenia kary konwencyjonalnej, odsługiwał po upływie terminu umowy czas niedosłużony, chyba że było to zawarowanem w umowie.

(b) Jeżeli nie było umówionem inaczej, to według wyjaśnienia Senatu, pracodawca zwalniając pracownika przed terminem, bezwarunkowo powinien mu zapłacić umówione wynagrodzenie za cały czas umowy. Zwolnienie przed terminem z powodu, że pracownik nie jest potrzebnym, nie zmienia powyższego obowiązku pracodawcy.

Art. 2239. Jeżeli robotnik wzięwszy pieniądze od pracodawcy, zachowuje i nie będzie w możności odrobienia zaliczki przed terminem, a nie ma czem zapłacić, to po wyzdrowieniu obowiązany jest odświadczyć tak długo, jak długo zgodnie z odnośnem świadectwem trwała jego choroba. Z tej samej zasady robotnik obowiązany jest odświadczyć szkodę wyrządzoną pracodawcy przez utratę lub zepsucie rzeczy tego ostatniego, o ile nie jest w możności zapłacenia za takową (a).

(a). Według wyjaśnienia Senatu, odświadczenie długu jest wtedy tylko obowiązkiem, jeżeli pracownik nie ma czem zapłacić.

W Królestwie obowiązują w przedmiocie najmu osobistego przepisy kodeksu cywilnego francuzkiego, zawarte w księdze III, tytule VIII, dziale III, w oddziale o najmie sług i robotników; brzmią one jak następuje:

Art 1780. Nie można zobowiązać się do usług inaczej, jak na pewien czas (a) lub do oznaczonych zatrudnień.

(a) Umowa najmu na czas nieokreślony z możliwością wypowiedzenia każdej chwili na pewien czas naprzód (w fabrykach zwykle na dwa tygodnie), nie narusza powyższego przepisu, który wyraźnie ma na celu niedopuszczenie najmu nieograniczonego ani pod względem terminu ani pod względem rodzaju zajęcia, czyli innemi słowy zaprzędania się w niewolę.

Art. 1781. Oświadczeniu pana daną będzie wiara: co do ilości zasług, co do zapłaty wynagrodzenia za rok ubiegły i co do zaliczeń uczynionych na rachunek roku bieżącego.

2. Przepisy dotyczące pracy i kształcenia małoletnich zawarte są w uchwałach Rady Państwa, zatwierdzonych przez JEGO CESARSKĄ MOŚĆ: a) w dniu 1 (13) Czerwca 1882 r., — w przedmiocie środków ograniczenia pracy i środków kształcenia małoletnich pracujących w fabrykach, hutach i innych zakładach przemysłowych, b) w dniu 5 (17) Czerwca 1884 r. — w przedmiocie kar za naruszenie poprzednio wymienionych przepisów i c) w dniu 12 (24) Czerwca 1884 r. — w przedmiocie kształcenia robotników małoletnich, urzędzenia inspekcji fabrycznej i czasowego (na 2 lata) dopuszczenia w niektórych zakładach pewnych odstępień od powyższych przepisów. W tymże czasie wydane zostały przez Ministra Skarbu: d) wykazy fabryk, w których dozwolone zostały pewne odstępienia od powyżej wymienionego prawa z dnia 1 (13) Czerwca 1882 r. i fabryk,

w których praca małoletnich do lat 15 całkiem jest wzbronioną, e) instrukcyja szczegółowa dla inspekcji fabrycznej i wreszcie c) przepisy szczegółowe co do wprowadzenia w wykonanie powyższych praw.

Wszystkie powyżej wymienione prawa oraz postanowienia Ministra Skarbu, wydane zostały w przekładzie polskim p t. „Zbiór postanowień o małoletnich pracujących w fabrykach i innych zakładach przemysłowych, ułożony z upoważnienia Departamentu i rękodzieł. Warszawa druk K. Kowalewskiego 1885 r.” Najnowsze prawo odnoszące się do pracy małoletnich stanowi zatwierdzone w dniu 15 (27) Sierpnia 1886 roku przez JEJĄCESARSKĄ MOŚĆ postanowienie Komitetu Ministrów, przedłużające jeszcze na 2 lata, a mianowicie do 1 (13) Października 1888 r. działanie postanowienia czasowego, dopuszczającego w niektórych zakładach: a) pracę małoletnich w wieku od lat 10 do 12, b) pracę nocną małoletnich w wieku od lat 12 do 15 i c) sześciogodzinną w jednym ciągu pracę małoletnich w wieku od lat 12 do 15.

Доводы побытовые.

2) Заводское или фабричное управление обязано, при наймѣ рабочихъ, требовать отъ нихъ предьявленія вида на жительство. Изъятие изъ сего допускается лишь относительно лицъ, которые могутъ, по закону, отлучаться отъ мѣста постоянного жительства безъ взятія планатныхъ паспортовъ и билетовъ, облагаемыхъ гербовымъ сборомъ (ст. III и II2 уст. пасп., по прод. 1876 г.).

2) Zarząd fabryczny obowiązany jest przy najmowaniu robotników żądać od nich okazania dowodu pobytowego (1). Wyjątek od tego przepisu dozwolony jest tylko odnośnie do tych osób, które na zasadzie prawa mogą wydalać się z miejsca stałego zamieszkania bez wzięcia paszportów blankietowych lub biletów podlegających opłacie stemplowej (art. III i II2 Ust. Paszport. w przedł. 1876 r.) (2).

1. Dowód pobytowy stanowią: dla krajowców— paszport krajowy i książeczka legitymacyjna, dla cudzoziemców zaś: paszport ich narodowy a po upływie 6 miesięcy dodatkowo— karta pobytu przez władze rossyjskie wydana (русскій видъ).

2. Zwolnienie to dotyczy osób niezapisanych do gromad wiejskich lub mieszczańskich. System paszportowy ma być zresztą wkrótce zmienionym. Do Królestwa, gdzie obowiązują osobne przepisy paszportowe, zwolnienie to nie mogłoby się odnosić, gdyż każdy mieszkaniec Królestwa po ukończeniu lat 14 wieku powinien być zaopatrzony w książeczkę legitymacyjną, za którą może przebywać w granicach swego powiatu. W ra-

zie wydalenia się do innego powiatu wymaganym jest paszport wydany przez wójta gminy, do innej gubernii Królestwa — paszport wydany przez naczelnika powiatu, do Cesarstwa — paszport wydany przez naczelnika gubernii.

3) Рабочіе, живущіе на квартирахъ, устроенныхъ при заводѣ или фабрикѣ, вручаютъ виды на жительство, для храненія, завѣдывающему фабрикою или заводомъ.

3) Robotnicy zamieszkujący w mieszkaniach urządzonych przy fabryce, składają swoje dowody pobytowe do przechowania zawiadowcy fabryki (f).

1. Przepis powyższy ma to znaczenie, że władza policyjna miejscowa nie może zatrzymywać u siebie paszportu robotnika zamieszkującego w domu fabrycznym, lecz po zameldowaniu zwracać go będzie robotnikowi do złożenia w kantorze fabrycznym. Ten sam porządek może być także zastosowany co do paszportów robotników niemieszkających w domach fabrycznych. Niniejszy paragraf nakazuje przechowywanie w kantorze fabrycznym paszportów robotników zamieszkałych w domach fabrycznych, ale nie zabrania takiegoż przechowywania paszportów innych robotników. Takie ujednostajnienie może być ustanowionem w regulaminie fabrycznym jako warunek najmu, a jest ono koniecznem z wielu względów, przedewszystkiem zaś z uwagi na odpowiedzialność zawiadowcy fabryki za trzymanie robotnika bez dowodu pobytowego. W każdym razie zarząd fabryczny nie może obejść się przynajmniej bez dowodu, że paszport robotnika pozostaje w zachowaniu w zarządzie gminnym lub u rządcy domu.

4) Если рабочій желаетъ остаться на фабрикѣ или заводѣ по истеченіи срока выданнаго ему вида на жительство, то завѣдывающему фабрикою или заводомъ предоставляется, по соглашеніи съ рабочимъ, относиться въ подлежащее установленіе о высылкѣ послѣдному новаго вида.

4) Jeżeli robotnik życzy sobie pozostać w fabryce po upływie terminu wydanego mu dowodu pobytowego, zawiadowca fabryki ma prawo, w porozumieniu z robotnikiem, odnosić się do właściwej władzy o wystanie robotnikowi nowego dowodu pobytowego. (f).

1. Jest to ułatwienie dla robotnika, od którego zarząd fabryczny uchylać się nie powinien. Oczywiście odniesienie się do właściwej władzy powinno być dopełnionem dość wcześnie, ażeby z upływem terminu robotnik nie pozostawał bez dowodu pobytowego. Do otrzymania nowego paszportu wymaganem jest zwykle złożenie starego; skutkiem tego po wysłaniu starego paszportu, robotnik pozostawać będzie przez pewien czas bez dowodu pobytowego. Z tego powodu zarząd fabryczny utrzy-

mywać powinien księgę, w której zapisywane będą wysyłane do odnowienia paszporty z zaznaczeniem daty wysłania i numeru kwitu pocztowego.

5) При наймѣ замужнихъ женщинъ и лицъ несовершеннолѣтнихъ, имѣющихъ отдѣльный видъ на жительство, не требуется особаго позволенія родителей, опекуновъ или мужей.

5) Przy najmowaniu kobiet zamężnych i osób nieletnich, posiadających osobny dowód pobytowy, osobne zezwolenie rodziców, opiekunów lub mężów nie jest wymaganem (l).

1. Obowiązek czuwania nad tem, ażeby kobiety zamężne i niepełnoletni nie najmowali się do roboty fabrycznej bez pozwolenia mężów lub rodziców, przechodzi zatem na władze wydające paszporty. Jeżeli jednak najem następuje w tej samej gminie lub w tym samym powiecie i odnośna władza nie ma możliwości dopilnowania, czy mężowie lub rodzice zgadzają się na najem, zarząd fabryczny z uwagi na przepisy prawa cywilnego powinien żądać złożenia mu takiego pozwolenia, bez względu na posiadanie przez kobietę zamężną lub niepełnoletniego takiego np. dowodu pobyтового, jakim jest w Królestwie książeczka legitymacyjna, obowiązkowo posiadana przez każdego mieszkańca po ukończeniu 14 lat wieku (Por. Cz. V, przepisy porządkowe).

6) Завѣдывающій фабрикою или заводомъ обязанъ возвращать рабочимъ врученные ему виды на жительство (ст. 3) немедленно по прекращеніи договора о наймѣ.

6) Zawiadowca fabryki obowiązany jest zwracać robotnikom złożone mu dowody pobytowe (art. 3) niezwłocznie po ustaniu umowy najmu (l).

1. Niezwłocznie po rozwiązaniu umowy najmu wydanie robotnikowi dowodu pobyтового rozumie się samo przez się; do ścisłego wykonywania tego warunku prawodawca szczególną przywiązuje wagę, skoro zastrzega je w osobnym przepisie. Naturalnie przepis ten odnosi się do tego wypadku, kiedy rozwiązanie umowy ze strony robotnika nastąpiło zgodnie z wymaganiami prawa.

Кsiążeczки заробkowe.

7) Договоры о наймѣ рабочихъ могутъ быть заключаемы выдачею имъ расчетныхъ книжекъ, въ коихъ означаются условія найма, а также отмѣчаются всѣ производимые съ рабочимъ расчеты и дѣлаемые съ него, по условію, вычеты за прогуль и причиненіе вреда хозяину.

7) Umowy najmu robotników mogą być zawierane przez wydawanie takowym książeczek zarobkowych, w których zaznacza się warunki najmu i do których wpisuje się wszelkie dokonywane z robotnikiem rozrachunki,

oraz stosowane do niego według umowy potrącenia za niestawienie się do roboty i za wyrządzenie szkody pracodawcy.

8) Расчетная книжка хранится у рабочего и передается имъ въ контору фабрики или завода, для необходимыхъ въ ней записей.

8) Książeczka zarobkowa pozostaje u robotnika i oddawaną zostaje przez niego do kantoru fabrycznego, do zapisania tego co należy. (1).

1. Według niniejszego paragrafu książeczki zarobkowe nie są bezwarunkowo obowiązujące. Natomiast według Przepisów Szczegółowych prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. robotnicy (z pewnemi wyjątkami) nie mogą być trzymani bez książeczek zarobkowych. Dla tego też stosowne objaśnienia co do tych książeczek znajdzie czytelnik w dopiskach do art. 21 Przepis. Szczeg. Mając zaś na względzie, że książeczki zarobkowe przyczyniają się w ogóle do uregulowania stosunku właściciela fabryki z robotnikami, jak również, że w przemysłowych miejscowościach Królestwa spodziewać się można wprowadzenia Przepisów Szczegółowych, a więc i książeczek zarobkowych, podajemy w części VI niniejszego wydawnictwa wzór tych książeczek wraz ze stosownemi objaśnieniami.

Термин umowy найму.

9) Наемъ рабочихъ производится: а) на опредѣленный срокъ; б) на срокъ неопредѣленный, и в) на время исполненія какой либо работы, съ окончаніемъ которой прекращается самый наемъ.

9) Najem robotników dokonywa się: а) na czas określony, б) na czas nieokreślony i с) na czas wykonania pewnej roboty, po ukończeniu której najem ustaje sam przez się (1).

1. Najem na czas wykonania pewnej roboty odnosić się może do robotników sezonowych, najętych na czas kampanii fabrycznej zimowej (cukrownictwo) albo letniej (bielenie) i t. p., jak również do różnych robót budowlanych. W tych wszystkich wypadkach termin najmu nie może być z góry określonym dokładnie, wypowiedzenie zaś na dwa tygodnie naprzód (§ 10), równałoby się w tym razie wypłacie niepracującym już robotnikom zarobku dwutygodniowego. W niektórych wypadkach, mianowicie kiedy robotnicy najęci do wykonania pewnej roboty ugodzili się na wymiar, zarobek dwutygodniowy nie mógłby być nawet dokładnie określonym. Z tych wszystkich względów prawo z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. obok najmu na czas określony i nieokreślony dopuszcza jeszcze trzeci rodzaj najmu, a mianowicie: do wykonania pewnej roboty, wraz z ukonczaniem której najem ustaje sam przez się.

10) При наймѣ на срокъ неопредѣленный, каждая изъ договаривающихся сторонъ можетъ отказаться отъ договора, предупредивъ другую сторону о своемъ намѣреніи за двѣ недѣли.

10) W razie najmu na czas nieokreślony, każda ze stron umawiających się może zrzucić się z umowy, uprzedziwszy drugą stronę o swoim zamiarze na dwa tygodnie przedtem (1).

1. Prawo nie określa bliżej formy, w jakiej nastąpić ma wypowiedzenie. Z tego powodu sposób wypowiedzenia wskazany być winien w regulaminie fabrycznym. Jeżeli w fabryce zaprowadzone są ksiąteczki zarobkowe, najwłaściwiej będzie zaznaczyć wypowiedzenie, z którejkolwiek takowe następuje strony, w ksiąteczce zarobkowej przy wręczaniu jej robotnikowi po wypłacie.

Regulamin fabryczny powinien także wskazać dokładnie sposób zakończenia rachunków i wypłaty ostatniego zarobku odchodzącemu robotnikowi

И) Прежде окончанія заключеннаго съ рабочими срочнаго договора или безъ предупрежденія за двѣ недѣли рабочихъ, нанятыхъ на срокъ неопредѣленный, воспрещается понимать заработную ихъ плату установленіемъ новыхъ основаній для ея исчисленія, сокращеніемъ числа рабочихъ дней въ недѣлю, или числа рабочихъ часовъ въ сутки, измѣненіемъ правилъ урочной работы и т. п. Равнымъ образомъ и рабочіе не вправѣ, до окончанія договора, требовать какихъ либо измѣненій въ условіяхъ онаго.

И) Przed upływem zawartej z robotnikami umowy terminowej albo bez uprzedzenia na dwa tygodnie naprzód robotników najętych na czas nieokreślony, nie wolno obniżać płacy zarobkowej (1), przez wprowadzanie nowych zasad obliczania takowej (2), zmniejszanie liczby dni roboczych w tygodniu lub liczby godzin roboczych w ciągu dnia (3), zmianę warunków roboty wymiarowej (akordowej) i t. p. (4). Również i robotnicy nie mają prawa przed upływem umowy, żądać jakiegokolwiek zmian w warunkach takowej (5).

1. Widoczną dążnością tego przepisu jest usunięcie jednego z głównych powodów nieporozumień pomiędzy zarządem fabrycznym i robotnikami. Wykroczenie przeciwko temu przepisowi pociąga też za sobą dla zawiadowcy fabryki najwyższe kary porządkowe.

2. Zmiana zasad obliczania płacy zarobkowej następuje wtedy, jeżeli robotnik pracujący na wymiar, zacznie być obliczany na dniówkę lub odwrotnie jeżeli robotnik umówiony miesięcznie, zacznie być obliczany na dzień, albo umówiony dziennie zacznie być obliczany na godziny rzeczywiście przy pracy spędzone. Prawo nie zabrania zresztą takiej zmiany, nawet przed

upływem terminu najmu lub wypowiedzenia, byle tylko wynikiem tej zmiany nie było obniżenie zarobku robotnika.

3. Zakaz zmniejszania przed upływem terminu najmu liczby dni roboczych w tygodniu lub liczby godzin w ciągu dnia, doprowadzić musi w zastosowaniu praktycznym do zastąpienia najmu terminowego, gdzie takowy był stosowany, najmem bezterminowym, a przynajmniej do ograniczenia długości najmu. Jeżeli bowiem robotnicy będą zgodzeni np. na rok, a tymczasem w skutek jakichkolwiek przyczyn, oprócz działania siły wyższej (§ 19h), właściciel fabryki zmuszony byłby ograniczyć skalę wytwarzania, to musiałby tymże robotnikom, aż do upływu terminu ich najmu płacić za dni lub godziny nierobocze, co pogorszyłoby jeszcze bardziej położenie finansowe przedsiębiorstwa; odnośnie zaś do robotników wymiarowych płaca za dni lub godziny nierobocze byłaby nawet trudną do określenia, a okoliczność ta otworzyłaby znów szerokie pole sporom i nieporozumieniom.

Z drugiej strony dla robotników, zwłaszcza przybyłych z dalszych stron, najem na pewien określony, możliwie długi czas jest w większości wypadków korzystniejszym. Zachodzi tym sposobem sprzeczność interesów, której w drodze ustawodawstwa rozwiązać nie można, gdyż o zastosowaniu najmu terminowego lub bezterminowego rozstrzyga w każdym danym wypadku większa lub mniejsza podaż pracy.

4. Zakaz ten odnosi się do zmiany warunków roboty wymiarowej przed upływem terminu najmu lub wypowiedzenia, ale nie do wysokości płacy wymiarowej, gdyż w przeciwnym razie robota wymiarowa byłaby w wielu fabrykach zgoła niemożliwą, co bynajmniej nie leży w zamiarze prawodawcy, jak tego dowodzi zarówno brzmienie § 11 niniejszych Przepisów Ogólnych, jak i art. 26 Przepisów Szczegółowych. Właściciel fabryki nie może zobowiązać się do dawania robotnikowi pracującemu na wymiar, stale jednej i tej samej lub też takiej roboty, wynagrodzenie której przy równej pilności ze strony robotnika byłoby ciągle jednakowem. Natomiast może on — i w myśl nowego prawa powinien, umówić się z góry co do warunków roboty wymiarowej, np. przez wywieszenie taryfy stawek zarobkowych w pracowniach — i nie może obniżyć takowych przed upływem terminu najmu lub wypowiedzenia.

5. Robotnicy nie mają prawa domagać się zmiany warunków najmu przed upływem terminu takowego; nie wynika ztąd jednak, ażeby nie mogli występować pojedynczo o podniesienie płacy zarobkowej.

Вывлата заробков.

12) Выдача заработной платы рабочимъ должна производиться не рѣже одного раза въ мѣсяць, если наемъ заключенъ на срокъ болѣе мѣсяца, и не рѣже двухъ разъ въ мѣсяць — при наймѣ на срокъ неопре-
дѣленный. Счетаъ съ рабочими ведется особая книга.

12) Wypłata zarobków powinna odbywać się przynajmniej raz na miesiąc, jeżeli robotnik najęty jest na termin dłuższy od miesiąca i przynajmniej dwa razy na miesiąc — w razie najmu na czas nieokreślony (1). Rachunki z robotnikami prowadzone być mają w osobnej księdze (2).

1. Wypłaty, a zatem i obliczenia miesięczne, mają w niektórych zakładach swoje dogodne strony ze stanowiska zarządu fabrycznego, który ma wtedy zmniejszoną czynność piśmienną. Jeżeli jednak mieć na względzie dobro robotnika, to wypłata zarobku powinna się odbywać w mniej długich odstępach czasu. Nadto w razie najmu na czas nieokreślony, wypłata odbywać się musi i tak przynajmniej dwa razy na miesiąc, co w porównaniu z wypłatą co dwa tygodnie nie przyczynia zarządowi mniejszej roboty piśmiennej, a jest pod wielu względami mniej dogodnem. Ze względu zatem na dogodność stron obu, zalecić można wypłatę co dwa tygodnie, albo nawet co tydzień, o ile to nie będzie w danym zakładzie połączoneм ze szczególnymi trudnościami. Jakiegokolwiek zresztą będą przyjęte w danej fabryce terminy wypłat, zarząd fabryczny ze względu na ważność, jaką prawodawca przypisuje regularnym wypłatom, powinien dokładnie określić w regulaminie fabrycznym:

a) ile dni pozostawia sobie zarząd fabryczny na sporządzenie rachunków, t. j. w ile dni po zamknięciu okresu rachunkowego następować będzie wypłata, —

b) jaką płacę otrzymywać będą robotnicy pracujący na wymiar, jeżeli z zamknięciem okresu rachunkowego nie ukończą danej im na wymiar roboty.

Co do pierwszego, trzy dni powinny wystarczyć; co do drugiego — najwłaściwiej będzie, jeżeli robotnik, który oddanej mu na wymiar roboty nie ukończył, otrzyma na wypłatę tyle, ileby zarobił pracując na dniówkę, lecz w takim razie robotnikom, chociażby stale pracującym na wymiar, należałoby zaraz przy najmowaniu oznaczyć dniówkę.

2. Prawodawca nie przepisuje formy, w jakiej prowadzoną ma być osobna księga rozrachunków z robotnikami. Z ducha Przepisów Ogólnych wynika wszakże, że księga ta obejmować powinna: z jednej strony zarobki robotników, a z drugiej wszelkie dozwolone potrącenia. Warunkowi temu czynią do pewnego stopnia zadość używane powszechnie w fabrykach Królestwa

księgi płacy; skoro bowiem zgodnie z wymaganiami prawa zarobki wypłacane być mają w pewnych okresach całkowicie, czyli innymi słowy okres rachunkowy odpowiadać ma okresowi wypłat, nie ma zatem potrzeby prowadzenia takiej księgi w formie rachunków osobnych dla każdego robotnika, tembardziej jeżeli w fabryce zaprowadzone są książeczki zarobkowe. Używane obecnie księgi płacy wypadłoby zmienić tylko o tyle, ażeby zawierały one mniej rubryk na różne potrącenia; natomiast powinny tam być przytoczone czynniki, które posłużyły do obliczenia zarobku robotnika, zwłaszcza jeżeli w fabryce nie są w użyciu książeczki zarobkowe. Zgodnie z tem księga płacy obejmować powinna następujące rubryki:

- 1) Numer robotnika odpowiadający kontroli imiennej lub książeczce zarobkowej,
- 2) Numer maszyny, przy której pracuje robotnik,—
- 3) Imię i nazwisko robotnika,—
- 4) Liczbę dni lub godzin pracy w ciągu okresu rachunkowego,—
- 5) Płacę za dzień lub godzinę,—
- 6) Zarobek na dniówkę,—
- 7) Zarobek na wymiar,—
- 8) Ogół zarobku,—
- 9) Potrącenia z tytułu kar porządkowych,—
- 10) Potrącenia za mieszkanie,—
- 11) Summę przypadającą do wypłaty,—
- 12) Uwagi. W tej rubryce zaznaczać należy te czynniki, które posłużyły do obliczenia zarobku wymiarowego, jak również w danym razie objaśnić, czy podana w rubryce zarobku wymiarowego summa, stanowi zaliczenie. W rubryce uwag zaznaczać też należy w danym razie, że płaca w dzień wypłaty podniesioną nie została.

W powyższych rubrykach pominieliśmy dozwolone przez prawo potrącenia za używanie łaźni, za żywność i t. p., jesteśmy bowiem zdania, że takie opłaty robotnicy uiszczać powinni nie przez potrącenia ale gotówką.

Natomiast używane w niektórych fabrykach listy płacy, sporządzane na osobnych arkuszach, nie mogą zastąpić wymaganej przez prawo księgi.

Nadmienić też należy, że jeżeli w danej fabryce książeczki zarobkowe nie są w użyciu, koniecznym jest wydawanie każdemu robotnikowi wraz z zarobkiem— kartki z wyrażeniem summy zarobku i potrąceń oraz wypłaconej summy, a to celem ułatwienia robotnikom zażalen w razie mylnego obliczenia zarobku. W każdym razie regulamin fabryczny wskazać powinien sposób i terminy wnoszenia takich zażeń ze strony robotników do zarządu fabrycznego.

13) Рабочій, не получившій въ срокъ причитающейся ему платы, имѣеть право требовать судебнымъ порядкомъ расторженія заключеннаго съ нимъ договора. По заявленному, на семь оснований, въ теченіи трехъ мѣсяцевъ, иску рабочаго, если просьба его будетъ признана уважительною, въ его пользу присуждается, сверхъ должной ему фабрикантомъ суммы, особое вознагражденіе въ размѣрѣ, не превышающемъ, при срочномъ договорѣ, двухмѣсячнаго его заработка, а при договорѣ на срокъ неопредѣленный—двухнедѣльнаго заработка.

13. Robotnik, który nie otrzyma w terminie należnej mu płacy, ma prawo w ciągu trzech miesięcy (1) wystąpić na drodze sądowej o rozwiązanie zawartej z nim umowy. W skutek wniesionego na tej zasadzie powództwa robotnika, jeżeli prośba jego uznana będzie za słuszną, zasądzone mu będzie oprócz należnej mu od fabrykanta summy, osobne wynagrodzenie w stosunku nieprzenoszącym, w razie umowy terminowej—dwumiesięcznego jego zarobku, w razie zaś umowy na czas nieokreślony—zarobku dwutygodniowego (2).

1. Pretensye robotników z tytułu niewypłaconego im zarobku, ulegają według niniejszego paragrafu przedawnieniu po upływie trzech miesięcy. Tym sposobem zarobki z jakichbądź powodów niepodniesione przez robotników w ciągu trzech miesięcy, także nie mogą być dochodzone na drodze sądowej. Wypadki niepodniesienia zarobku przy wypłacie ogólnej zdarzają się w fabrykach dosyć często, ze względu więc na przedawnienie, w porządnie prowadzonej fabryce utrzymywaną być winna osobna kontrola niepodniesionych zarobków, które aż do upływu przedawnienia pozostawać winny w kassie fabrycznej jako depozyt. Nadto w regulaminie fabrycznym termin przedawnienia niepodniesionych zarobków powinien być dokładnie oznaczony. Oczywiście może on być dłuższym nad trzy miesiące, gdyż w wielu wypadkach termin ten odnośnie do zarobków niepodniesionych z przyczyn niezależnych od robotnika, jest zbyt krótkim. Zarazem regulamin fabryczny powinien wskazać przeznaczenie zbierającego się z tego źródła funduszu, który z uwagi na jego pochodzenie powinien przechodzić nie na własność fabryki, lecz na rzecz instytucyj mających na celu dobro robotnika.

2. Prawo oznacza maximum dodatkowego wynagrodzenia robotnika za zatrzymaną mu płacę w stosunku do jego zarobku, nie wskazuje jednak, w jaki sposób ustanowioną być ma w takim razie wysokość zarobku robotnika, co w niektórych wypadkach, np. w razie płacy wymiarowej, nasuwać może pewne wątpliwości. Z tego powodu kwestya ta powinna być przewidzianą i dokładnie określoną w regulaminie fabrycznym lub w warunkach najmu wpisywanych do książeczek zarobkowych.

14) Расплата съ рабочими, вмѣсто денегъ, купонами, условными знаками, хлѣбомъ, товаромъ и иными предметами, воспрещается.

14) Wypłata zarobków kuponami, znakami umówionemi, chlebem, towaram i innemi przedmiotami—zamiast gotowizny, jest wzbronioną (1).

1. Przepis ten odpowiada artykułom 1359 i 1359¹ kodeksu kar głównych i poprawczych, ustanawiającym wymiar kary za wypłatę zarobków towarami, kuponami i t. p. Ze względów kodyfikacyjnych zakaz ten musiał być powtórzonym w niniejszem prawie, zadaniem którego jest możliwie wyczerpujące określenie stosunków prawnych właścicieli fabryk z robotnikami.

Potrącenia z zarobków.

15) При производствѣ рабочимъ платежей не дозволяется дѣлать вычеты на уплату ихъ долговъ. Къ числу такихъ долговъ не относятся, однако, расчеты, производимые фабричнымъ управленіемъ за продовольствіе рабочихъ и снабженіе ихъ необходимыми предметами потребленія изъ фабричныхъ лавокъ. Въ случаѣ предъявленія исполнительнаго листа на денежное взысканіе съ рабочаго, съ послѣдняго можетъ быть удерживаемо, при каждой отдѣльной расплатѣ, не болѣе $\frac{1}{3}$ причитающейся ему суммы, если онъ холостъ, и не болѣе $\frac{1}{4}$, если онъ женатъ или вдовъ, но имѣеть дѣтей.

15) Przy wypłacie robotnikom zarobków, nie wolno robić potrąceń na pokrycie długów robotników (1). Nie są jednakże uważane za tego rodzaju długi — należności przypadające fabryce od robotników za ich żywienie (2) i zaopatrzenie w niezbędne przedmioty spożywcze ze sklepów fabrycznych (3). W razie doręczenia nakazu sądowego na ściągnięcie należności pieniężnej od robotnika, temu ostatniemu można zatrzymywać przy każdej pojedynczej wypłacie najwyżej $\frac{1}{3}$ należnej mu summy, jeżeli robotnik jest nieżonatym i najwyżej $\frac{1}{4}$, jeżeli jest żonatym lub wdowcem ale ma dzieci (4).

1. Jako długi robotnika, potrącenia których z zarobków nie jest dozwolonem, rozumieć tu należy długi niewynikające wprost ze stosunku najmu. Takimi niepodlegającemi potrąceniu z zarobków są np. długi robotnika osobom trzecim, przekazane właścicielowi fabryki do odbioru od robotnika za pomocą potrącenia z zarobków tego ostatniego, jak niemniej takie długi robotnika właścicielowi fabryki, które nie są koniecznem następstwem stosunku, w jakim robotnik znajduje się względem właściciela fabryki. Tym sposobem zaliczki wydane (p. § 16 i dopisek 1 do § 12) na niewykończoną robotę wymiarową, jako też należności przypadające od robotnika za szkodę wyrządzoną właścicielowi fabryki i t. p., mogą być potrącanie z zarobków. Gdyby zamiar pracodawcy był innym, § 15 zniósłby art. 2233 prawa cywilnego Cesarstwa (dopisek 1 do § 1), który to artykuł pozwala na odslugiwanie czyli odrabianie należności

pochoǳących z ostatnio wymienionych przyczyn. Tymczasem art. 2233 Pr. Cyw. nie został zniesiony odnośnie do robotników fabrycznych, skoro § 1 niniejszych przepisów stanowi, że przepisy te są *uzupełnieniem* prawa cywilnego; gdyby to ostatnie miało być co do tego przedmiotu zmienionem, prawodawca zastrzegłby to wyraźnie, tak jak to uczynił w innych ustępach niniejszego prawa (por. wstępy do art. III, IV i V Przepisów Ogólnych).

2. Należność za żywienie może być potrącaną z zarobków, prawo nie zastrzega jednak, że należność za żywienie robotnika wtedy tylko może być potrącaną z jego zarobków, jeżeli żywienie liczone jest po koszcie własnym; pod tym względem prawo z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. różni się od prawa niemieckiego i austriackiego, obejmujących taki właśnie warunek. Wprawdzie rzecz ta trudną jest do sprawdzenia, zawsze jednak warunek tego rodzaju miałby znaczenie zasadnicze. W każdym razie fabryka porządnie prowadzona, o ile jest w konieczności zajmowania się żywieniem robotników, powinna szukać zysku jedynie ze swojego przemysłu, nigdy zaś ze źródeł pobocznych, a tembardziej takich, jak żywienie robotników.

3. Powyższa uwaga stosuje się także i do dozwolonych w § 15 potrąceń za żywność dostarczaną robotnikom ze sklepów fabrycznych. Zresztą Przepisy Szczegółowe prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. dopuszczają prowadzenie sklepów fabrycznych wyjątkowo tylko, za zezwoleniem inspektora fabrycznego (por. art. 28 Przep. Szczeg.).

4. W pierwotnie ogłoszonym tekście prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r., ostatni ustęp tego paragrafu wydrukowany był widocznie przez pomyłkę: „lub wdowcem, ale nie ma dzieci”. W książeczkach zarobkowych wydanych przez urzędy gubernialne do spraw fabrycznych: moskiewski i włodzimierski, omyłki tej już nie znajdujemy.

16) Завѣдующимъ фабриками или заводами воспрещается взимать проценты на деньги, выдаваемые рабочимъ займообразно, и вознаграждение за ручательство по ихъ денежнымъ обязательствамъ.

16) Zawiadowcom fabryk nie wolno pobierać procentu od pieniędzy wydawanych robotnikom tytułem pożyczki ani wynagrodzenia z tytułu poręczenia zobowiązań pieniężnych robotników (1).

1. Paragraf ten uprawnia zatem pożyczki wydawane robotnikom przez zarząd fabryczny (a zatem i zaliczki na przyszły zarobek, por. dopisek 1 do § 15), zakazuje tylko pobierania procentów od takich pożyczek. Co się zaś tyczy zakazu pobierania od robotników wynagrodzenia za poręczenie ich zobowiązań pieniężnych (względem trzecich), to i same poręczenia tego

rodzaju w fabryce porządnie prowadzonej czynione być nie powinny, albowiem nie wynikają one bynajmniej ze stosunku najmu.

17) **Воспрещается взимание съ рабочихъ платы:** а) за врачебную помощь, б) за освѣщеніе мастерскихъ и в) за пользование при работахъ для фабрики орудіями производства.

17) **Zakazuje się pobieranie od robotników zapłaty:** а) за pomoc lekarską (1), б) за oświetlenie pracowni (2) i c) за używanie narzędzi wytwarzania przy wykonywaniu robót dla fabryki (3).

1. Prawo zabrania pobierania od robotników opłaty za pomoc lekarską, nie nakazuje jednakże ażeby pomoc lekarska była robotnikowi dostarczaną przez fabrykę. Wynikałoby stąd, że jeżeli właściciel fabryki nie chce wziąć na siebie utrzymywania lekarza, opłacania lekarstw i t. p., to robotnicy muszą się sami starać o to i płacić za to wszystko. Taki stosunek istnieje wprawdzie w wielu fabrykach; jest on jednakże znacznie gorszym dla robotnika, niż pobieranie od niego pewnej, byle umiarkowanej opłaty za pomoc lekarską. Utrwalenie zatem takiego stosunku nie mogło być zamiarem prawodawcy i dlatego nie można wątpić, że powyższy zakaz jest wstępem do ogólnego uregulowania kwestyi pomocy lekarskiej dla robotników fabrycznych, bądź to za pomocą odnośnych rozporządzeń, jakie urzędy gubernialne do spraw fabrycznych (por. art. 5a Przep. Szczeg.) mają prawo wydawać w sprawach zdrowia robotników, bądź też za pomocą osobnego prawa, jak to np. nastąpiło w Niemczech, gdzie prawo z dnia 15 Czerwca 1883 r. czyni obowiązkiem należenie każdego robotnika do kass leczniczych, urządzonych zgodnie z wymaganiami tegoż prawa, oraz dokładanie się pracodawców w pewnym stosunku do utrzymania takich kass (por. depisek 1 do art. 42 Przepis. Szczegół.).

2. Zakaz pobierania od robotników opłaty za oświetlenie pracowni usuwa stanowczo zachowywany w niektórych, zwłaszcza też w mniejszych zakładach przemysłowych zwyczaj, istotnie nie mający żadnego uzasadnienia. Oczywiście bowiem oświetlenie pracowni stanowi tak dobrze konieczny wydatek fabryki, jak np. smary i t. p. materiały potrzebne do utrzymania fabryki w biegu.

3. Ta sama uwaga stosuje się też do zakazu pobierania od robotników opłaty za używanie przez tych ostatnich narzędzi wytwarzania, przy wykonywaniu robót dla fabryki. Nie wynika ztąd jednak, ażeby robotnik otrzymywać miał bezpłatnie nowe narzędzia w zamian za zgubione przez niego, albo uszkodzone z jego winy. Sprzeciwia się temu prawo cywilne (por. art. 2233 Pr. Cyw. w dopisku 1 do § 1 niniejszych przepisów).

Kwestya ta powinna być uwzględnioną w regulaminie fabrycznym, odnośne zaś opłaty wskazane być winny szczegółowo w stosownej taryfie, wywieszonej w pracowniach.

Regulamin fabryczny.

18) Заводское или фабричное управление составляет правила внутреннего распорядка, который долженъ быть соблюдаетъ рабочими на заводѣ или фабрикѣ. Правила эти выставляются во всеѣхъ мастерскихъ.

18) Zarząd fabryki układa regulamin fabryczny, któremu powinni się poddać robotnicy pracujący w tej fabryce. Regulaminy te wywieszone być mają we wszystkich pracowniach (1).

1. Posiadanie należycie ułożonego regulaminu fabrycznego leży w interesie każdego właściciela fabryki. Pomimo tego wiele fabryk zaniedbywało się pod tym względem. Obecnie w myśl § 18, żadna fabryka nie będzie się mogła obejść bez regulaminu. Artykuł ten nie zachodzi wprawdzie tak daleko, jak art. 29 Przepisów Szczegółowych, pozostawia bowiem zarządowi fabrycznemu zupełną swobodę, tak co do obowiązkowej zawartości regulaminu, jak i co do sposobu wprowadzania takowego w wykonanie. Jednakże szczegóły, wskazane w art. 29 Przepisów Szczegółowych, jako obowiązkowo znajdować się mające w regulaminie, nie mogą być pominięte w żadnym regulaminie. Pod tym względem fabryki znajdujące się w tych miejscowościach, gdzie obowiązują tylko Przepisy Ogólne prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r., znajdują się w tem samem położeniu, co i fabryki w miejscowościach poddanych pod działanie Przepisów Szczegółowych, tegoż prawa. Nadto oprócz szczegółów, które na mocy Przepisów Szczegółowych obowiązkowo znajdować się mają w regulaminie fabrycznym, są jeszcze inne szczegóły, które w każdej fabryce przewidziane i wyjaśnione być winny w regulaminie. W ogólności zatem należyty układ regulaminu fabrycznego ma ważne znaczenie dla wszystkich fabryk i dlatego przedmiot ten rozebrany jest osobno w części V niniejszego wydawnictwa.

Розwiązание итому найму.

19) Договоръ найма рабочаго съ фабричнымъ или заводскимъ управлениемъ прекращается:

- a) по взаимному соглашению сторонъ;
- б) по истеченіи срока найма;
- в) по окончаніи той работы, исполненіемъ которой былъ обусловленъ срокъ найма (ст. 9 п. в.);
- г) по истеченіи двухъ недѣль со дня заявленія одною изъ сторонъ

о желаніи расторгнуть договоръ, если онъ былъ заключенъ на срокъ неопредѣленный;

д) за высылкою рабочаго по распоряженію подлежащей власти, изъ мѣста исполненія договора или присужденіемъ его къ заключенію на срокъ, дѣлающій исполненіе договора невозможнымъ;

е) за обязательнымъ поступленіемъ рабочаго въ военную или общественную службу;

ж) за отказомъ со стороны установленія, выдающаго рабочему срочный видъ на жительство, возобновить этотъ видъ;

з) за приостановленіемъ на продолжительное время работъ на фабрикѣ или заводѣ, вслѣдствіе пожара, наводненія, взрыва паровика и т. п. несчастнаго случая.

19) Umowa najmu robotnika z zarządem fabrycznym ustaje:

a) za wzajemnem porozumieniem się stron;

b) po upływie terminu najmu;

c) po wykończeniu tej roboty, wykonanie której warunkowało termin najmu (§ 9c);

d) po upływie dwutygodniowego wypowiedzenia przez jedną ze stron, jeżeli umowa zawartą była na czas nieokreślony (1);

e) skutkiem wydalenia robotnika przez właściwą władzę z miejsca wykonania umowy, albo skutkiem skazania go na areszt na czas czyniący wykonanie umowy niemożliwym (2);

f) skutkiem obowiązkowego wstąpienia robotnika do służby wojskowej lub gromadzkiej (3);

g) skutkiem odmowy przedłużenia paszportu przez władzę, która takowy wydaje (1);

h) w razie zawieszenia na czas dłuższy biegu fabryki skutkiem pożaru, wylewu, rozsadzenia kotła i t. p. wypadku (4).

1. Wskazane w ustępach a), b), c), d) i g) przyczyny warunkujące ustanie umowy najmu rozumieją się same przez się (zgoda stron obu), albo wynikają z poprzedzających artykułów (por. w części II str. 39 i dal. uwagi co do wykonania umowy najmu w myśl obowiązujących przepisów prawa cywilnego).

2. Ustęp ten nie wskazuje, jak należy rozumieć niemożliwość wykonania umowy najmu w zależności od terminu aresztu, na jaki skazany został robotnik. W związku jednakże z innymi paragrafami niniejszych przepisów wnioskować należy, że jeżeli robotnik skazany zostanie na areszt dłuższy nad trzy dni — umowa ustaje. W samej rzeczy § 20a stanowi, że umowa może być zerwaną przez zarząd fabryczny, jeżeli robotnik nie stawi się do roboty więcej jak przez trzy dni z rzędu „bez słusznego powodu,” a zatem z własnej winy; tembardziej więc taki termin może być stosowany do tego wypadku, kiedy вина robotnika

żadnej nie ulega wątpliwości, skoro pociągnęła za sobą skazanie go na areszt. W każdym razie kwestya ta omówioną być winna w regulaminie fabrycznym.

3. Wstąpienie do służby gromadzkiej odnosić się może do tego wypadku, kiedy robotnik powołany zostanie do pełnienia obowiązków wójta, sołtysa, członka sądu gminnego i t. p.; w Cesarstwie do tej kategorii obowiązków odnosi się jeszcze godność członka w zarządzie ziemiańskim i t. p.

4. Zawieszenie biegu fabryki na czas dłuższy staje się według ust. h) niniejszego paragrafu wtedy tylko powodem ustania umowy najmu z robotnikami, jeżeli nastąpiło skutkiem działania siły wyższej. Jeżeli zatem fabryka zatrzymaną została z winy albo z woli właściciela fabryki (por. wyjaśnienie Senatu do art. 2228 Pr. Cyw. w dopisku 1 do § 1 niniejszych przepisów), to umowa najmu z robotnikami nie ustaje i robotnicy najęci na czas określony powinni otrzymać płacę za cały czas pozostający do upływu terminu najmu, robotnicy zaś najęci bezterminowo — płacę za dwa tygodnie. Zauważyć też należy, że prawo nie określa bliżej, jak należy rozumieć wyrażenie „przez czas dłuższy.” Z tego powodu kwestya ta również przewidzianą być winna w regulaminie fabrycznym.

§ 19 nie obejmuje także wskazówek co do ustania najmu w razie dłuższej choroby robotnika. Jest to szczególnie nader ważny w stosunkach fabrycznych, należy więc przypuszczać, że pominięcie to nie było przypadkowem, lecz że kwestya ta odłożoną została do czasu uregulowania w drodze prawodawczej kwestyi pomocy lekarskiej i w ogóle utrzymania robotnika podczas choroby (por. dopisek 1 do § 17 niniejszych przepisów i odnośny ustęp w części II wydawnictwa na str. 38).

20) Договоръ найма можетъ быть расторгнутъ завѣдывающимъ фабрикою или заводомъ:

а) вслѣдствіе неявки рабочаго на работу болѣе трехъ дней сряду, безъ уважительныхъ причинъ;

б) вслѣдствіе привлеченія рабочаго къ слѣдствію и суду по обвиненію въ преступномъ дѣйстви, влекущемъ за собою наказаніе не ниже заключенія въ тюрьмѣ;

в) вслѣдствіе дерзости или дурнаго поведенія рабочаго, если оно угрожаетъ имущественнымъ интересамъ фабрики, или личной безопасности кого либо изъ лицъ, принадлежащихъ къ составу фабричнаго управленія;

г) вслѣдствіе обнаруженія у рабочаго заразной болѣзни.

Примѣчаніе. Уволенному, на основаніи сей статьи съ фабрики или завода рабочему предоставляется расторгненіе договора обжаловать суду, который, если признаетъ жалобу основательной, постановляетъ о вознагражденіи рабочаго за понесенные имъ убытки.

20) Umowa najmu może być zerwaną przez fabrykanta lub zawiadowcę fabryki (1):

a) w razie niestawienia się robotnika do roboty więcej jak przez 3 dni z rzędu bez słusznego powodu (2);

b) w razie pociągnięcia robotnika do śledztwa lub sądu, skutkiem oskarżenia go o przestępstwo, za które grozi przynajmniej więzienie (3);

c) w razie hardości lub złego sprawowania się robotnika, jeśli takowe zagraża interesom majątkowym fabryki, albo też bezpieczeństwu kogokolwiek z należących do składu zarządu fabrycznego (4);

d) w razie jeżeli robotnik ulegnie chorobie zaraźliwej (5).

U w a g a. Oddalony z powyższych powodów robotnik ma prawo oskarżyć zerwanie umowy do sądu, który o ile uzna skargę za słuszną, ustanowi wynagrodzenie robotnika za poniesione przezeń straty (6).

1. Zerwanie umowy przez zarząd fabryczny odpowiada natychmiastowemu wydaleniu robotnika.

2. Stosownie do uwagi zamykającej niniejszy paragraf, ostateczne rozstrzygnięcie słusności lub niesłusności powodów niestawienia się do roboty, należeć będzie do sądu. Niezależnie od tego porządek fabryczny wymaga, ażeby robotnik wiedział, jakie powody niestawienia zarząd fabryczny uznaje za słusne i jakich dowodów wymagać będzie na usprawiedliwienie nieobecności robotnika (np. świadectwo lekarza i t. p.). Dlatego też regulamin fabryczny obejmować powinien szczegółowe w tym względzie przepisy.

3. Ażeby zarząd fabryczny był w możności ocenienia, czy robotnik pociągnięty został do śledztwa i sądu w skutek oskarżenia go o przestępstwa pociągające za sobą karę więzienia, najwłaściwszem byłoby doręczanie robotnikom odnośnych zawań ze strony władz śledczych i sądowych za pośrednictwem zarządu fabrycznego, z zaznaczeniem, czy w danym wypadku grozi kara więzienia. Jeżeli zaś postępowanie takie nie będzie stosowane, zarząd fabryczny powinien zastrzedz w regulaminie, że robotnik pociągnięty do śledztwa lub sądu, powinien zmeldować o tem w zarządzie fabrycznym.

Zauważyć tu należy, że ustęp b) art. 20, ma jeszcze inne pośrednie znaczenie. Jeżeli sam zarząd fabryczny zezwoli robotnikowi np. kradzież, to nie może na tej zasadzie bezwzględnie wydać robotnika, lecz musi poprzednio podać skargę do sądu, a i wtedy przysługuje mu prawo natychmiastowego wydalenia robotnika tylko w takim razie, jeżeli za wyłączenie przez tego ostatniego popełnione, grozi przynajmniej kara więzienia. Naturalnie w wypadkach niewątpliwej kradzieży, wydalenie może nastąpić bezzwłocznie, gdyż wtedy wykroczenie robotnika może być uważane jako zagrożenie interesom majątko-

wym fabryki — bez żadnej obawy, aby w razie odwołania się robotnika do sądu (§ 20 uw.) o niesłuszne zerwanie umowy, sąd nie przyznał słuszności fabryce.

5. Do ocenienia, czy choroba jest zaraźliwą, potrzebną jest powaga lekarza. Dla uniknięcia nieporozumień, regulamin fabryczny zastrzedz powinien, że trzymać się będzie pod tym względem orzeczeń lekarza fabrycznego.

6. Przepis ten zabezpiecza dostatecznie robotnika przeciwko dowolnemu na jego niekorzyść zerwaniu umowy najmu. Ponieważ zaś prawo nie wskazuje ani terminu przedawnienia odnośnych skarg, ani maximum wynagrodzenia, jakie w takim wypadku przyznane być może robotnikowi, przeto zarządy fabryczne powinny z nadzwyczajną oględnością korzystać z przyśługującego im według niniejszego artykułu prawa zerwania umowy najmu t. j. natychmiastowego wydalenia robotników.

2l) Независимо от случая, указанного въ ст. 13, рабочему предоставляется требовать расторжения договора:

a) вследствие побоевъ, тяжких оскорблений и вообще дурного обращения со стороны хозяина, его семейства или лицъ, коимъ ввѣренъ надзоръ за рабочими;

b) вследствие нарушения условий по снабженію рабочихъ пищею и помещеніемъ;

в) вследствие работы, разрушительно дѣйствующей на его здоровье;

г) вследствие смерти или обязательнаго поступленія въ военную службу одного изъ членовъ его семейства.

2l) Niezależnie od przyczyny, wymienionej w § 13, robotnikowi przysługuje prawo żądać zerwania umowy (1):

a) w następstwie pobicia, ciężkiej obrazy i w ogóle złego obchodzenia się ze strony pracodawcy, jego rodziny lub osób mających dozór nad robotnikami;

b) w razie naruszenia warunków zaopatrzenia robotników w żywność i mieszkanie;

c) w razie roboty szkodliwej działającej na zdrowie robotnika (2);

d) w razie śmierci lub obowiązkowego wstąpienia do służby wojskowej jednego z członków rodziny robotnika (3).

1. Według tego ustępu robotnik może „żądać” zerwania umowy najmu, gdy tymczasem według wstępu do paragrafu poprzedniego — zawiadowca fabryki może „zerwać” umowę. Różnica ta nie jest przypadkową; opiera się ona na tem, że zarząd fabryczny zrywając umowę najmu, jest zarazem w możności zarządzić faktyczne ustanie najmu, gdy tymczasem robotnik nie może wprost odejść od roboty, gdyż potrzebuje odebrać z kancelarii fabrycznego swój paszport. Musi on zatem w tym wypadku żądać od zarządu fabrycznego zwolnienia go z umowy

najmu. Gdyby zaś paszport robotnika nie był przezeń złożony w kantorze fabrycznym, proste zaprzestanie roboty, bez zawiadomienia zarządu fabrycznego o chęci zrzucenia się z umowy, doprowadziłoby do nieporządków, niedopuszczenie których jest właśnie celem niniejszego prawa. Dlatego też prawodawca nie stanowi, że robotnik może w takich a takich wypadkach zerwać umowę, lecz że ma wtedy prawo „żądać” jej rozwiązania. Samo przez się rozumie się, że gdyby zarząd fabryczny, pomimo że zachodzi jeden z wypadków wyszczególnionych w niniejszym artykule, nie uczynił zadość życzeniu robotnika, ten ostatni udać się może do sądu.

2. Że w wypadkach wymienionych w ustępach a), b) i c) niniejszego artykułu robotnik nie może być przymuszony do dotrzymywania umowy najmu, wynika to z ogólnych postanowień prawa cywilnego, albowiem wypadki te stanowią naruszenie zasadniczych warunków, pod jakimi umawiać się można o najem osobisty. Oczywiście zwolnienie robotnika w takich wypadkach zgodnie z jego żądaniem z umowy najmu, nie pokrywa bynajmniej strat, jakie mógł ponieść skutkiem wymienionych w ust. b) i c) nadużyć lub niekorzystnych warunków sanitarnych, a których to strat poszkodowany robotnik może dochodzić zwykłą drogą.

3. Nadając robotnikowi prawo zrzucenia się z umowy najmu w razie śmierci lub obowiązkowego wstąpienia do wojska jednego z członków jego rodziny, pracodawca miał na celu podtrzymanie rodziny włościńskiej, przez umożliwienie zastąpienia ubytku, jakiego też rodzina doznała pod względem gospodarskim skutkiem śmierci lub wstąpienia do wojska jednego ze swoich członków.

Przepisy dla miejscowości przemysłowych.

22) Въ мѣстностяхъ, отличающихся значительнымъ развитіемъ фабрично-заводской промышленности, заведенія сей промышленности, за исключеніемъ принадлежавшихъ казнѣ или правительственнымъ установленіямъ, а также частныхъ горныхъ заводовъ и промысловъ, подчиняются, сверхъ постановленій ст. 1—21, дѣйствию особыхъ правилъ о надзорѣ за заведеніями фабричной промышленности и о взаимныхъ отношеніяхъ фабрикантовъ и рабочихъ.

Примѣчаніе. О примѣненіи упомянутыхъ въ сей статьѣ правилъ къ подлежащимъ губерніямъ или уѣздамъ и о необходимомъ при томъ усиленіи фабричной инспекціи, Министръ Финансовъ входитъ съ особыми представленіями въ Государственный Совѣтъ.

22) W tych miejscowościach, gdzie przemysł fabryczny silnie jest rozwinięty, zakłady fabryczne, z wyjątkiem należących do skarbu lub insty-

tucyj rządowych oraz zakładów i robót górniczych prywatnych, podlegają oprócz przepisów wymienionych w §§ 1—21, działaniu przepisów szczegółowych dotyczących nadzoru nad zakładami fabrycznymi i wzajemnych stosunków pomiędzy fabrykantami i robotnikami (1).

U w a g a. O zastosowanie wzmiankowanych w niniejszym artykule przepisów do właściwych gubernij i powiatów (2) i o niezbędne przytem wzmocnienie inspekcji fabrycznej, Minister Skarbu występuje do Rady Państwa z osobnemi wnioskami.

1. Przepisy Szczegółowe, o których mowa w niniejszym paragrafie, znajdują się w dalszym ciągu pod lit. B.

2. Z tego zastrzeżenia wynika, że nietylko całe gubernie, ale i pojedyncze powiaty, o ile posiadają przemysł silnie rozwinięty, poddane być mogą pod działanie Przepisów Szczegółowych.

Zatwierdzenie przepisów dla miejscowości przemysłowych.

II. Проектъ правилъ о надзорѣ за заведеніями фабричной промышленности и о взаимныхъ отношеніяхъ фабрикантовъ и рабочихъ поднести къ ВЫСОЧАЙШЕМУ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА утверждению.

II. Projekt przepisów dotyczących nadzoru nad fabrykami i wzajemnych stosunków pomiędzy przemysłowcami i robotnikami, przedstawić do NAJWYŻSZEGO JEGO CESARSKIEJ MOŚCI zatwierdzenia.

Zmiany i uzupełnienia w kodeksie kar głównych i poprawczych.

III. Въ измѣненіе и дополненіе подлежащихъ статей уложенія о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ, изд. 1885 г., постановить слѣдующія правила:

III. Tytułem zmiany i uzupełnienia odnośnych artykułów kodeksu kar głównych i poprawczych wyd. 1885 r. ustanowić następujące przepisy:

1) За совершение проступковъ, предусмотрѣнныхъ въ ст. 1359 и 1359¹ сего уложенія, въ третій разъ, или хотя бы въ первый и второй разъ, но когда эти проступки вызвали на фабричѣ или заводѣ волненіе, сопровождавшееся нарушеніемъ общественной тишины или порядка, и повлекли принятіе чрезвычайныхъ мѣръ для подавленія беспорядковъ, завѣдывающей фабрикою или заводомъ подвергается:

аресту на время до трехъ мѣсяцевъ и, сверхъ того, можетъ быть лишена на всегда права завѣдывать фабриками или заводами.

1) Za przewinienia przewidziane w art. 1359 i 1359¹ tegoż kodeksu (1), popelnione po raz trzeci, albo chociażby dopiero po raz pierwszy lub

drugi, lecz gdy przewinienia te wywołały w fabryce rozruchy połączone z naruszeniem spokoju lub porządku publicznego i pociągnęły za sobą konieczność przedsięwzięcia nadzwyczajnych środków celem stłumienia nieporządków, — zawiadowca fabryki ulega:

aresztowi na czas do trzech miesięcy, a nadto pozbawionym być może na zawsze prawa zawiadywania fabrykami (2).

1. Artykuły 1359 i 1359¹ kodeksu kar głównych i poprawczych brzmią jak następuje:

Art. 1359. Jeżeli utrzymujący zakłady fabryczne, przed wpływem umówionego z robotnikami tych zakładów czasu, samowolnie obniżą płacę swych robotników, albo też zmuszać ich będą, zamiast przypadającej im płacy w pieniądzu do pobierania takowej w towarach, chlebie lub innych jakichkolwiek przedmiotach, to podlegają oni za to:

Karze pieniężnej od 100 do 300 rubli a nadto obowiązani są wynagrodzić robotnikom poniesione przez tychże skutkiem tego straty.

Art. 1359¹. Za wydawanie robotnikom płacy najemnej nie w gotowiźnie, lecz odciętymi od papierów procentowych kuponami, zarówno niepłatnymi jeszcze, jak i takimi, których termin płatności już nastąpił, winni pracodawcy lub ich pełnomocnicy podlegają karze pieniężnej od 50 do 300 rubli. (Prawo z dnia 10 Czerwca 1883 r.).

2. Rygor tego paragrafu, obciążając zawiadowcę fabryki wielką odpowiedzialnością, zmusza go zarazem do żądania od właściciela fabryki odpowiednich praw, które pozwoliłyby mu faktycznie sprostać cięższej na nim odpowiedzialności. Umawiając się z właścicielem fabryki, zawiadowca fabryki przewidzieć powinien w kontrakcie ten wypadek, kiedy w skutek niedostarczenia mu ze strony właściciela odpowiednich środków, postawiony on będzie w konieczności wybierania pomiędzy narażeniem się na ciężką odpowiedzialność a utratą stanowiska.

2) За прекращеніе работъ на фабрикѣ или заводѣ по стачкѣ между собою рабочихъ, съ цѣлью принужденія фабрикантовъ или заводчиковъ къ возвышенію заработной платы или измѣненію другихъ условій найма до истеченія срока послѣдняго, виновные подвергаются:

подстрекавшіе къ начатію или продолженію стачки — заключенію въ тюрьмѣ на время отъ четырехъ до восьми мѣсяцевъ, а прочіе участники — заключенію въ тюрьмѣ на время отъ двухъ до четырехъ мѣсяцевъ.

Участники стачки, прекратившіе таковую и приступившіе къ работамъ по первому требованію полицейской власти, отъ наказанія освобождаются.

2) Za przerwanie robót w fabryce, w skutek zmowy pomiędzy robotnikami, w celu zmuszenia właściciela fabryki do podwyższenia płacy lub

zmiany innych warunków najmu przed upływem terminu takowego, winni ulegają:

podburzający do zrobienia lub przedłużenia zmowy — karze więzienia na czas od czterech do ośmiu miesięcy, inni zaś uczestnicy zmowy takież karze na czas od dwóch do czterech miesięcy.

Uczestnicy zmowy, którzy na pierwsze wezwanie władzy policyjnej, odstąpią od zmowy i powrócą do roboty, wolni będą od kary.

3) Участники стачки, причинивші повреждение или уничтожение заводского или фабричного имущества, или имущества лиц, служащих на заводе или фабрике, буде содеянное ими не составляет более тяжкого преступления, подвергаются:

подстрекавшие к сим действиям или распоряжавшиеся толпою — тюремному заключению на время от восьми месяцев до одного года и четырех месяцев, а прочие участники — тюремному заключению на время от четырех до восьми месяцев.

3) Uczestnicy zmowy, którzy dokonali uszkodzenia lub zniszczenia mienia fabrycznego, albo mienia urzędników fabrycznych, jeżeli czyny ich nie stanowią cięższego przestępstwa, ulegają:

podburzający do tych czynów, lub przywodzący tłumowi — karze więzienia na czas od ośmiu do szesnastu miesięcy, inni zaś uczestnicy — takież karze na czas od czterech do ośmiu miesięcy.

4) Участники стачки, принудившие других рабочих, посредством насилия или угроз, прекратить работу, или не возобновлять прекращенную, буде учиненное ими насилие не составляет более тяжкого преступления, подвергаются:

подстрекавшие к сим действиям или распоряжавшиеся толпою — тюремному заключению на время от восьми месяцев до одного года и четырех месяцев, а прочие участники — тюремному заключению на время от четырех до восьми месяцев.

4) Uczestnicy zmowy, którzy zmusili innych gwałtem lub groźbami do przerwania roboty, lub do niepowracania do takowej, jeżeli zadany gwałt nie stanowi cięższego przestępstwa, ulegają:

podburzający do tych czynów, lub przywodzący tłumowi, — karze więzienia na czas od ośmiu do szesnastu miesięcy, inni zaś uczestnicy — takież karze na czas od czterech do ośmiu miesięcy (1).

1. Zasadą ogólną powyższych paragrafów 2, 3 i 4 jest podwójny wymiar kary na podburzających do zmowy i do towarzyszących zmowie zaburzen — w porównaniu z innymi uczestnikami zmowy. Różnicę tę podnosi jeszcze drugi ustęp art. 2-go, orzekający, że uczestnicy zmowy, którzy na pierwsze wezwanie władzy policyjnej odstąpią od zmowy i powrócą do roboty, wolni będą od kary. Oczywiście zwolnienie to nie może stosować się

do podmawiaczy, w przeciwnym razie znowy mogłyby się powtarzać dość często bezkarnie, a ze szkodą tak dla właściciela fabryki, jak i dla robotników.

*Zmiany i uzupełnienia w kodeksie kar
wymierzanych przez sędziów pokoju.*

IV. Въ измѣненіе и дополненіе подлежащихъ статей устава о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями, постановить слѣдующія правила:

IV. Tytułem zmiany i uzupełnienia odnośnych artykułów kodeksu kar wymierzanych przez sędziów pokoju, ustanowić następnę przepisy:

1) За самовольный отказъ отъ работы до истеченія срока найма, виновный въ томъ фабричный или заводскій рабочій подвергается аресту не свыше одного мѣсяца.

1) Za samowolne porzucenie roboty przed upływem terminu najmu — winny robotnik fabryczny ulega aresztowi na czas do jednego miesiąca (1).

1. Przepis ten nie określa bliżej, jak należy rozumieć samowolne porzucenie roboty. Zapatrując się jednak na Przepisy Szczegółowe niniejszego prawa, wnioskować wypada, że robotnik uważany będzie za porzucającego samowolnie robotę, jeżeli bez słusznych powodów nie stawi się do roboty dłużej jak przez trzy dni, albowiem niestawienie się do roboty przez czas krótszy, art. 32 Przepisów Szczegółowych uważa za wykroczenie porządkowe karane pieniężnie. Oczywiście samowolne porzucenie roboty zachodzić będzie także w tym wypadku, jeżeli robotnik wprost oświadczy, że porzuca robotę, a nie będzie miał do tego słusznego powodu.

2) За умышенное поврежденіе или истребленіе находящихся на фабрикѣ или заводѣ сложныхъ и цѣнныхъ орудій производства, виновный въ томъ рабочій, буде дѣйствіе его не составляетъ болѣе тяжнаго преступленія, подвергается аресту до трехъ мѣсяцевъ.

Если же послѣдствіемъ такового поврежденія или истребленія будетъ остановка работъ на фабрикѣ, то виновный подвергается заключенію въ тюрьмѣ на время отъ трехъ мѣсяцевъ до одного года.

2) Za umyślne uszkodzenie lub zniszczenie znajdujących się w fabryce złożonych i kosztownych (1) narzędzi wytwarzania, winny robotnik, jeżeli czyn jego nie stanowi cięższego przestępstwa, ulega aresztowi na czas do trzech miesięcy.

Gdyby jednak następstwem takiego uszkodzenia lub zniszczenia było zatrzymanie biegu fabryki, winny ulega karze więzienia na czas od trzech miesięcy do jednego roku.

1. Jeżeli robotnik uszkodzi lub zniszczy przyrządy nie-
łożone lub niekosztowne, choćby umyślnie, albo też uszkodzi
lub zniszczy przyrządy złożone i cenne ale nieumyślnie, to czyn
jego nie podlega rygorowi tego artykułu, lecz stanowi wykro-
czenie porządkowe, przewidziane w Przepisach Szczegółowych
(art. 31).

Узупелніеніе ustawy поstepованія карнаго.

V. Уставъ уголовного судопроизводства (суд. уст. Императора
Александра II, изд. 1883 г.) дополнить слѣдующими постановленіями:

V. Уставъ поstepованія карнаго (уст. сѣд. Цесаря Александра II,
выд. 1883 г.) узупелнѣнн наступующемн постановленіемн:

1) Дѣла о прекращеніи работъ на фабрнкахъ и заводахъ по стачкѣ
рабочихъ, а также о насильственныхъ дѣйствіяхъ и угрозахъ, учинен-
ныхъ участниками стачекъ (ст. III. п. п. 2 — 4), вѣдаются окружнымъ
судомъ.

1) Sprawy o przerwanie robót w fabrykach skutkiem zmowy robo-
tników, tudzież o gwałty i groźby popełnione przez uczestników zmowy (art.
III §§ 2 — 4), rozpoznaje sąd okręgowy.

2) Въ мѣстностяхъ, гдѣ существуютъ губернскія по фабричнымъ
дѣламъ присутствія, разбирательству сихъ присутствій подлежатъ дѣла
о нарушеніяхъ, предусмотрѣнныхъ въ ст. 40 — 42 правилъ о надзорѣ за
заведеніями фабричной промышленности и о взаимныхъ отношеніяхъ фа-
брикантовъ и рабочихъ, а равно дѣла о нарушеніяхъ, ст. 1359¹ улож. о
наказ., учиненныхъ завѣдывающими фабриками или заводами въ первый
и второй разъ, когда сіи послѣднія нарушенія не сопровождались послѣд-
ствіями указанными въ п. I ст. III.

2) W miejscowościach, gdzie istnieją urzędy gubernialne do spraw
fabrycznych, do tychże urzędów należy rozsądzanie spraw o naruszenie
art. 40—42 Przepisów Szczegółowych (1), tudzież o naruszenie art. 1359¹
kodeksu kar. gł. i popr. popełnionych przez zawiadowców fabryki po raz
pierwszy lub drugi, jeżeli naruszeniom tym nie towarzyszyły następstwa
wskazane w § I art. III (2).

1. W miejscowościach, w których niema urzędów guber-
nialnych do spraw fabrycznych (p. art. 2 i nast. Przep. Szczeg.),
Przepisy Szczegółowe nie obowiązują.

2. Naruszenia art. 1359¹ kod. kar. gł. i popr. popełnione
po raz trzeci, albo chociażby dopiero po raz pierwszy, lub dru-
gi, lecz z następstwami przewidzianymi w art. III § 1 niniejszych
przepisów, rozpoznawane będą na ogólnych zasadach przez są-
dy okręgowe.

Wprowadzenie Przepisów Szczegółowych do trzech gubernij.

VI. Правила, упомянутыя въ ст. II ввести въ дѣйствіе въ губерніяхъ С.-Петербургской, Московской и Владимірской съ 1 Октября 1886 г.

VI. Przepisy wzmiankowane w art. II, zastosować w guberniach st.-petersburskiej, moskiewskiej i włodzimierskiej od dnia 1 (13) Października 1886 г.

Wzmocnienie inspekcji fabrycznej.

VII. Учредивъ, въ дополненіе къ Высочайше утвержденному 12 Юня 1884 года штату инспекции для надзора за занятіями и обученіемъ малолѣтнихъ, работающихъ на заводахъ, фабрикахъ и мануфактурахъ, девять новыхъ должностей помощниковъ оружныхъ инспекторовъ, предоставить Министру Финансовъ замѣстить эти должности съ 1 Сентября 1886 года и, по соглашенію съ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ, распределить назначенныхъ на оныя лицъ по губерніямъ, перечисленныхъ въ предъидущей VI статьѣ.

VII. Ustanawiając, w uzupełnieniu Najwyżej zatwierdzonego w dniu 12 (24) Czerwca 1884 г. etatu inspekcji czuwającej nad pracą i kształceniemъ małoletnichъ pracujących w zakładachъ fabrycznychъ, dziesięć nowychъ posadъ pomocnikówъ inspektorówъ okręgowychъ (I), pozostawić Ministrowi Skarbu obsadzenie tychъ posadъ od dnia 1 (13) Września 1886 roku i w porozumieniu z Ministremъ Spraw Wewnętrznychъ, rozdzielić mianowane na te posady osoby pomiędzy gubernie wymienione w poprzedzającymъ artykule VI.

1. Надъ выполнениемъ przepisówъ obowiązującychъ со до pracy i kształcenia robotnikówъ, małoletnichъ czuwało 9 inspektorówъ okręgowychъ i 9 pomocnikówъ по одному на каждый округъ. Obecnie przybywa jeszcze 10 pomocnikówъ, którzy przeznaczeni zostaną do tychъ trzechъ gubernij, w którychъ stosownie do art. VI wprowadzone zostały Przepisy Szczegółowe niniejszego prawa.

Nowe kredyty na utrzymanie inspekcji fabrycznej.

VIII. На покрытие расхода по содержанию означенныхъ должностныхъ лицъ (ст. VII) отпущать ежегодно, начиная съ 1 Января 1887 года, по тридцати тысячъ рублей, со внесеніемъ сей суммы въ подлежащія подраздѣленія смѣты департамента торговли и мануфактуръ. Въ текущемъ же году на удовлетвореніе сего расхода ассигновать, въ видѣ дополнительнаго кредита къ тойже смѣтѣ, десять тысячъ рублей.

VIII. Na pokrycie wydatków na utrzymanie wyżej wymienionych urzędników (art. VII), wyznaczać corocznie, poczynając od 1 Stycznia 1887 r., po trzydzieści tysięcy rubli z odniesieniem tej summy do stosownych rubryk budżetu departamentu handlu i przemysłu. W roku zaś bieżącym na zaspokojenie tego wydatku wyasygnować, tytułem kredytu dodatkowego do tegoż budżetu, dziesięć tysięcy rubli.

В.

ВЫСОЧАЙШЕ утвержденныя

3 Юня 1886 года

П Р А В И Л А

о надзорѣ за заведеніями фабричной промышленности
и о взаимныхъ отношеніяхъ фабрикантовъ и рабочихъ.

NAJWYŻEJ zatwierdzone

w dniu 3 (15) Czerwca 1886 roku

P R Z E P I S Y

w przedmiocie nadzoru nad zakładami przemysłu fabrycznego
i wzajemnych stosunków fabrykantów i robotników.

Władze nadzorcze.

I. Надзоръ за соблюденіемъ на фабрикахъ и заводахъ должнаго благоустройства и порядна возлагается на мѣстное губернское начальство и осуществляется имъ при содѣйствіи губернскихъ по фабричнымъ дѣламъ присутствій, чиновъ фабричной инспекціи и полиціи.

I. Czuwanie nad zachowaniem w fabrykach nalezytego urzadzienia i porzadku, poruczone zostaje miejscowej wladzy gubernialnej i wykonywane ma byc przez nia z udzialem urzedow gubernialnych do spraw fabrycznych, urzednikow inspekcji fabrycznej i policji.

Urzędy gubernialne do spraw fabrycznych.

2. Губернскія по фабричнымъ дѣламъ присутствія образуются, подъ предѣдательствомъ губернатора, изъ вице-губернатора, прокурора окружнаго суда или его товарища, начальника губернскаго жандармскаго управленія, окружнаго фабричнаго инспектора или его помощника, предѣдателя или члена губернской земской управы — по выбору сей управы и городского головы губернскаго города или члена мѣстной городской управы — по выбору послѣдней.

Примѣчаніе 1. Составъ с.-петербургскаго и московскаго губернскихъ по фабричнымъ дѣламъ присутствій при разсмотрѣніи дѣлъ, относящихся до городскихъ фабрикъ и заводовъ, видоизмѣняется слѣдующимъ образомъ: предѣдательство въ присутствіи возлагается: въ С.-Петербургѣ — на градоначальника, а въ Москвѣ — на оберъ-полиціймейстера; вице-губернатора замѣняетъ: въ С.-Петербургѣ — помощникъ градоначальника и въ Москвѣ — одинъ изъ полиціймейстеровъ.

Примѣчаніе 2. Въ обѣихъ столицахъ и городахъ, гдѣ существуютъ совѣщательныя учрежденія по части торговли и мануфактурной промышленности, члены присутствій отъ земскаго и городского управленія замѣняются двумя членами; въ С.-Петербургѣ — совѣта торговли и мануфактуръ, въ Москвѣ — отдѣленія онаго, а въ прочихъ мѣстностяхъ — комитетовъ торговли и мануфактуръ.

2. Urzędy gubernialne do spraw fabrycznych składać się mają pod przewodnictwem gubernatora: z wice-gubernatora, prokuratora lub podprokuratora sądu okręgowego, naczelnika zarządu gubernialnego żandarmeryi, inspektora fabrycznego lub jego pomocnika, prezesa zarządu ziemiańskiego gubernialnego lub jednego z członków przez tenże zarząd wybranego i prezydenta miasta gubernialnego lub jednego z członków zarządu miejskiego przez tenże zarząd wybranego.

Увага 1. Складъ urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych w St.-Petersburgu i w Moskwie, w razie rozpoznawania spraw dotyczących fabryk miejskich, zmienia się w sposób następujący: przewodnictwo w urzędzie obejmuje w St.-Petersburgu — naczelnik miasta, a w Moskwie — oberpolicmajster; wice-gubernatora zastępuje w St.-Petersburgu — pomocnik naczelnika miasta, a w Moskwie — jeden z policmajstrów (1).

Увага 2. W obu stolicach i w miastach, gdzie istnieją organy doradcze do spraw handlowych i przemysłowych, członkowie urzędu ze strony zarządu ziemiańskiego i miejskiego, zastąpieni będą przez dwóch członków: w Petersburgu — rady handlowo-przemysłowej, w Moskwie — wydziału tejże rady, a w innych miejscowościach — komitetów handlowo-przemysłowych (2).

1. Stosownie do uwagi 1-ей, w Petersburgu i w Moskwie istnieć mają podwójne urzędy do spraw fabrycznych — jeden dla miasta, a drugi dla gubernii.

2. Taki Komitet istnieje w Warszawie pod nazwą komitetu przemysłowego (Мануфактурный Комитетъ). Składa się on z przewodniczącego, gubernatora, z członka zawiadującego czynnościami Komitetu i z kilku przemysłowców mianowanych przez Rząd z pomiędzy właścicieli większych zakładów przemysłowych.

3. Въ засѣданія губернскихъ по фабричнымъ дѣламъ присутствій могутъ быть приглашаемы, съ правомъ совѣщательнаго голоса, губернский врачебный инспекторъ, губернский инженеръ или архитекторъ и механикъ, а также другія лица, отъ которыхъ можно ожидать полезныхъ свѣдѣній и объясненій.

3. Na posiedzenia urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych powoływani być mogą z głosem doradczym: inspektor lekarski gubernialny, inżynier lub budowniczy gubernialny i mechanik gubernialny i w ogóle osoby, od których spodziewać się można pożytecznych wiadomości i objaśnień.

4. Дѣлопроизводствомъ губернскаго по фабричнымъ дѣламъ присутствія завѣдываетъ окружной инспекторъ или помощникъ инспектора.

Примѣчаніе. Въ столичныхъ присутствіяхъ, по дѣламъ городскихыхъ фабрикъ и заводовъ, дѣлопроизводство возлагается: въ С.-Петербургѣ — на управленіе градоначальника, а въ Москвѣ — на канцелярію оберъ-полиціймейстера.

4. Załatwianiem spraw urzędu gubernialnego do spraw fabrycznych zawiaduje inspektor okręgowy lub pomocnik inspektora.

Увага. W urzędach stołecznych do spraw miejskich, załatwianie spraw poruczonem zostaje: w St. Petersburgu — zarządowi naczelnika miasta, a w Moskwie — kancelaryi oberpolicmajstra.

5) На губернскія по фабричнымъ дѣламъ присутствія возлагается:

а) изданіе обязательныхъ постановленій о мѣрахъ, которыя должны быть соблюдаемы для охраненія жизни, здоровья и нравственности рабочихъ во время работъ и при помѣщеніи ихъ въ фабричныхъ зданіяхъ, а также въ отношеніи врачебной помощи рабочимъ;

б) рѣшеніе дѣлъ о нарушеніяхъ, перечисленныхъ въ ст. 40—42, а равно дѣлъ о нарушеніяхъ ст. 1359¹ улож. о наказ., учиненныхъ завѣдывающими фабриками или заводами въ первый и второй разъ, когда сіи послѣднія нарушенія не сопровождались послѣдствіями, указанными въ п. I ст. III заключенія Государственнаго Совѣта по настоящему дѣлу.

в) разсмотрѣніе жалобъ на распоряженія чиновъ инспекціи по предметамъ, предусмотрѣннымъ настоящими правилами, и отмѣна въ подлежащихъ случаяхъ означенныхъ распоряженій;

е) составленіе дополнительныхъ правилъ, касающихся отношеній къ фабричному или заводскому управленію подручныхъ рабочихъ, а равно рабочихъ, работающихъ артелью или на отрядъ;

д) разрѣшеніе сомнѣній, встрѣчаемыхъ чинами инспекціи при при-
мѣненіи настоящихъ правилъ.

Примѣчаніе. Обязательныя постановленія, упомянутыя въ п. а сей статьи, публикуются въ мѣстныхъ вѣдомостяхъ (губернскихъ, полицейскихъ или въ вѣдомостяхъ градоначальствъ) и выставляются въ полицейскихъ управленіяхъ, волостныхъ правленій и на тѣхъ фабрикахъ и заводахъ, для которыхъ они изданы.

5) Do urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych należy (1):

a) wydawanie obowiązujących postanowień w przedmiocie środków zabezpieczenia życia, zdrowia i moralności robotników, podczas roboty i zamieszkiwania w domach fabrycznych tudzież w przedmiocie pomocy lekarskiej dla robotników (2);

b) rozstrzyganie spraw karnych o wykroczenia wymienione w art. 40 — 42, tudzież spraw o naruszenia art. 1359¹ kodeksu karnego, popełnione przez zawiadawców fabryk po raz pierwszy i drugi, jeżeli naruszenia te nie wywołały następstw, wymienionych w § I art. III uchwały Rady Państwa w niniejszej sprawie (3);

c) rozpoznawanie skarg na rozporządzenia urzędników inspekcji w kwestyach przewidzianych w niniejszych przepisach i w danym razie uchylanie pomienionych rozporządzeń;

d) układanie przepisów dodatkowych, dotyczących stosunku robotników podręcznych (4) tudzież robotników pracujących artelami lub kompaniami — do zarządu fabrycznego;

e) rozstrzyganie wątpliwości napotykaných przez urzędników inspekcji przy zastosowaniu niniejszych przepisów.

У w a g a. Obowiązujące postanowienia, wspomniane w ustępie a niniejszego artykułu, ogłaszane będą w miejscowych gazetach urzędowych (gubernialnych, policyjnych i miejskich) i wywieszane w zarządach policyjnych i gminnych oraz w tych fabrykach, do których się stosują.

1. W przedmiocie atrybucyj urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych por. odnośny ustęp w części II niniejszego wydawnictwa (str. 44 i 45);

2. W miarę wydawania tych przepisów zarządy fabryczne muszą je uwzględniać także przy układaniu regulaminów.

3. Przepis ten uzupełnia art. V § 2 prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. (str. 89).

4. Za robotników podręcznych niniejsze przepisy uważają robotników najętych do wykonywania w fabryce obowiązków lub robót, niestanowiących właściwego przedmiotu działalności

fabryki, — jak to wynika z art. 22 niniejszych Przepisów, według którego obowiązkowe wydawanie książeczek zarobkowych nie odnosi się do takich robotników (p. art. 22 Przep. Szczeg.).

6. Жалобы на постановления губернскаго по фабричнымъ дѣламъ присутствія приносятся въ мѣсячный, со дня объявленія постановленія, срокъ Министру Финансовъ и разрѣшаются послѣднимъ по соглашенію съ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ. Постановленія присутствія по дѣламъ о нарушеніяхъ, указанныхъ въ п. б, ст. 5, не подлежатъ обжалованію, если опредѣленное съ виновнаго взысканіе не превышаетъ ста рублей.

6. Skargi na postanowienia urzędu gubernialnego do spraw fabrycznych zanoszone być mają w terminie miesięcznym od dnia ogłoszenia uchwały do Ministra Skarbu i rozstrzygane przez tego ostatniego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych (1). Uchwały urzędu w sprawach o wykroczenia wymienione w ustępie b, art. 5 nie podlegają zaskarżeniu, jeżeli wymierzona na winnego kara nie przewyższa stu rubli (2).

1. Jakkolwiek artykuł ten mówi o zaskarżaniu postanowień urzędów gubernialnych w ogóle, jednakże zaskarżenie to może zatrzymać, aż do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Ministra Skarbu, wykonanie tych tylko postanowień urzędów gubernialnych, które odnoszą się do pojedynczych fabryk. Co się zaś tyczy postanowień ogólnych, na wprowadzenie takowych, urzędy gubernialne niewątpliwie pozostawiać będą pewien czas, w ciągu którego interesowani mogą petycyonować do Ministra Skarbu.

2. Artykuł niniejszy nie usuwa możności odwoływania się od orzeczeń Ministra do Senatu Rządzącego (I Departament) na zasadach ogólnych.

Инспекція фабрична.

7. На фабричную инспекцію, независимо отъ обязанностей по надзору за исполненіемъ постановленій о работѣ и обученіи малолѣтнихъ рабочихъ (прилож. къ ст. 50 прим., т. XI ч. II уст. фабр., по прод. 1883 г., и Высоч. утвержд. 12-го Юня 1884 г. мн. Гос. Сов.), возлагается:

а) наблюденіе за исполненіемъ фабрикантами и рабочими правилъ, опредѣляющихъ ихъ обязанности и взаимныя между ними отношенія;

б) распорядительныя дѣйствія по примѣненію обязательныхъ постановленій, издаваемыхъ губернскимъ по фабричнымъ дѣламъ присутствіемъ, и надзоръ за исполненіемъ сихъ постановленій;

в) разсмотрѣніе и утвержденіе таксъ, табелей, росписаній и правилъ внутренняго распорядка (ст. 27, 28, 29 и 34), составляемыхъ фабричными управленіями для руководства рабочихъ;

г) принятіе мѣръ къ предупрежденію споровъ и недоразумѣній между фабрикантами и рабочими путемъ изслѣдованія на мѣстѣ возникшихъ неудовольствій и миролюбиваго соглашенія сторонъ;

д) возбужденіе преслѣдованія, а въ подлежащихъ случаяхъ — и обвиненіе на судѣ виновныхъ въ нарушеніи настоящихъ правилъ.

7. Do inspekecyi fabrycznej, niezależnie od obowiązkówъ połączonej z nadzoremъ nad wykonywaniemъ postanowieńъ co do pracy i kształcenia robotnikówъ małoletnichъ (dod. do art. 50uw. tom XI, cz. II Ust. Fabr. ciągъ dalszy 1883 r. i Najwyżejъ zatwier. 12 Czerwca 1884 r. uchw. Rady Państwa), należy (I):

a) czuwanie nad przestrzeganiemъ przezъ fabrykantówъ i przezъ robotnikówъ postanowieńъ określającychъ ichъ obowiązki i wzajemne pomiędzy sobą stosunki;

b) wprowadzanie wъ wykonanie obowiązującychъ postanowieńъ urzędówъ gubernialnychъ do sprawъ fabrycznychъ i czuwanie nad przestrzeganiemъ tychъ postanowieńъ;

c) rozpoznawanie i zatwierdzanie taks,ъ tablic,ъ rozkładówъ i regulaminówъ fabrycznychъ (art. 27, 28, 29 i 54), układanychъ przezъ zarządy fabryczne dla wiadomości robotnikówъ;

d) zapobieganie sporomъ i nieporozumieniomъ pomiędzy przemysłowcami i robotnikami fabrycznymi przezъ zbadanie na miejscu powodówъ niezadowolenia i polubowne godzenie stronъ;

e) wszczynanie dochodzenia i wъ danymъ razie oskarżanie wъ sądzie winnychъ naruszenia niniejszychъ przepisówъ.

1. Wъ przedmiocie atrybucyjъ inspektorówъ fabrycznychъ por. odnośny ustępъ wъ części II niniejszego wydawnictwa (str. 46).

8. Фабричная инспекція, въ отношеніи порядна подчиненности и предоставленныхъ ей правъ, руководствуется общими о ней узаконеніями (ст. 10 прил. къ ст. 50 прим., т. XI ч. II уст. фабр., по прод. 1883 г., и пп. 12, 14 и 16 ст. I Высочайше утв. мн. Госуд. Сов. 12 Юня 1884 г.). Распредѣленіе между инспекторами и ихъ помощниками обязанностей по надзору за фабриками и указаніе для каждаго раіона его дѣятельности, предоставляется Министру Финансовъ, по соглашенію съ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ.

8. Inspekcya fabryczna, pod względemъ podległości hierarchicznej i przysługującychъ jejъ prawъ, kieruje się ogólnemi co do niejъ wydanemi prawami (art. 10 dod. do art. 50uw. t. XI cz. II Ust. Fabr. ciągъ dalszy 1883 r. i §§ 12, 14 i 16 art. I Najwyż. затв. uchwały Rady Państwa zъ d. 12 Czerwca 1884 r.). Rozkładъ obowiązkówъ dotyczącychъ nadzoru nadъ fabrykami pomiędzy inspektorami i ichъ pomocnikami i wskazanie dla каждего zъ nichъ okręgu jego działalności, pozostawia się uznaniu Ministra Skarbu wъ porozumieniu zъ Ministremъ Sprawъ Wewnętrznychъ.

9. Чины инспекціи о замѣченныхъ ими нарушеніяхъ настоящихъ правилъ составляютъ протоколы порядкомъ, указаннымъ въ ст. 1131

и слѣд. уст. угол. суд., и передають ихъ въ губернскія по фабричнымъ дѣламъ присутствія, мировымъ судьямъ или судебнымъ слѣдователямъ, по принадлежности.

Примѣчаніе. Нъ препровождаемымъ въ губернскія по фабричнымъ дѣламъ присутствія протоколамъ чины инспекціи прилагають заключенія свои о разбѣрѣ взысканій съ виновныхъ.

9. Urzędnicy inspekcji w razie zauważenia wykroczeń przeciwko niniejszym przepisom, spisują protokoły trybem wskazanym w art. 1131 i nast. ust. postępow. karn. (1) i przesyłają takowe urzędem gubernialnym do spraw fabrycznych, sędziom pokoju lub sędziom śledczym, komu należy.

Увага. Do protokółów przesyłanych urzędem gubernialnym do spraw fabrycznych, urzędnicy inspekcji dołączają swoje wnioski co do wysokości kary mającej być zastosowaną do winnych.

1. W tekście pierwotnie ogłoszonym powołane były art. 1131 i następne ustawy postępowania cywilnego, widocznie jednak była to pomyłka drukarska. Odnosne artykuły ustawy postępowania karnego brzmią jak następuje:

Art. 1131. Protokoły co do naruszeń, wykrytych w fabrykach lub zakładach przemysłowych, sporządzane będą w obecności właściciela zakładu, dzierżawcy, oficjalisty (прикащика) lub zarządzającego, a co do naruszeń wykrytych w magazynie, w sklepie albo innym zakładzie przemysłowym lub handlowym— w obecności właściciela lub subjekta, lecz nieobecność tych osób nie wstrzymuje sporządzenia protokołu, jeżeli świadkowie do zaświadczenia naruszenia wezwani (art. 315) są obecni.

Art. 1135. Jeżeli sporządzenie protokołu nastąpiło po upływie 12 godzin od wykrycia naruszenia, przyczynę zwłoki należy wyjaśnić w protokóle.

Art. 1136. W protokóle oznaczyć należy: 1) czas i miejsce sporządzenia tegoż, 2) kto, kiedy i gdzie wykrył naruszenie, 3) na czym ono polega, 4) imię, imię ojcowskie, nazwisko i jeżeli jest wiadome — miejsce zamieszkania obwinionego, 5) świadków przybranych i świadków naruszenia, jeżeli byli takowi i 6) uwagi i zarzuty przez obwinionego, świadków przybranych lub świadków naruszenia poczynione.

Art. 1140. Wszystkie osoby przy sporządzeniu protokołu obecne, po odczytaniu go im, podpisują takowy; za nieumiejących pisać, na prośbę ich ustną, podpisują ci, którzy są o to proszeni.

Art. 1141. Podpisy świadków naruszenia powinny służyć za rękojmię, że okoliczności, których oni byli świadkami, przytoczone są tak, jak one rzeczywiście wydarzyły się.

10. Жалобы на распоряженія чиновъ инспекціи (ст. 5^п. в) приносятся губернскимъ по фабричнымъ дѣламъ присутствіямъ въ мѣсячный срокъ со дня объявленія распоряженія.

10. Skargi na rozporządzenia urzędników inspekcji (art. 5 ustęp c) zanoszone być mają do urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych w terminie miesięcznym od dnia ogłoszenia rozporządzenia.

II. О противозаконныхъ или неправильныхъ дѣйствіяхъ чиновъ фабричной инспекціи губернскаго по фабричнымъ дѣламъ присутствія доводятъ до свѣдѣнія главнаго инспектора.

II. О nielegalnych lub niewłaściwych działaniach urzędników inspekcji fabrycznej urzędy gubernialne do spraw fabrycznych powiadamiają inspektora głównego.

Поліція.

12. Чины городской и уѣздной полиціи сообщаютъ фабричной инспекціи о всѣхъ, дошедшихъ до свѣдѣнія полиціи, случаяхъ нарушенія порядка и благоустройства на фабрикахъ и заводахъ и оназываютъ инспекціи должное содѣйствіе.

12. Urzędnicy policji miejskiej i powiatowej donoszą inspekcji fabrycznej o wszystkich dochodzących do wiadomości policji wypadkach naruszenia przepisów dotyczących porządku w fabrykach i przychodzą inspekcji z należytą pomocą (I).

1. Z przepisu tego, porównanego z art. 9, wynika, że sporządzanie protokółów w sprawach wynikających z niniejszego prawa, nie należy do atrybucyj policji miejscowej. Bliższe szczegóły co do działania policji w zakresie dozoru fabrycznego, określa instrukcje przewidziane w art. 14.

13. Исполненіе обязанностей по преслѣдованію на судѣ виновныхъ въ нарушеніи настоящихъ правилъ можетъ быть возлагаемо на чиновъ полиціи (примѣч. къ ст. II прилож. къ ст. 50 прим., т. XI ч. II уст. фабр., по прод. 1883 г.).

13. Wykonanie obowiązków odnoszących się do oskarżania w sądzie winnych naruszenia niniejszych przepisów, może być poruczane urzędnikom policji (uw. do art. II dod. do art. 50 uw., tom XI, cz. II Ust. Fabr. ciąg dal. 1883 r.) (I).

1. Takie zastępstwo jest koniecznem, gdyż inspektorowie fabryczni nie mogliby, bez ujmy dla innych swych czynności, stawać we wszystkich drobnych sprawach w różnych instancjach sądowych.

Instrukcje szczegółowe

14. Подробныя правила: а) о порядкѣ дѣлопроизводства въ губернскихъ по фабричнымъ дѣламъ присутствіяхъ, б) о порядкѣ дѣйствій

чиновъ фабричной инспекціи по надзору за фабриками и заводами и объ отношеніяхъ ея къ губернскому начальству и полиціи и в) объ обязанностяхъ полиціи по надзору за благоустройствомъ и порядкомъ на фабрикахъ и заводахъ — издаются, по принадлежности, Министрами Внутреннихъ Дѣлъ и Финансовъ, по взаимному соглашенію, и объявляются во всеобщее свѣдѣніе, установленнымъ порядкомъ.

14. Przepisy szczegółowe w przedmiocie: a) sposobu załatwiania spraw w urzędach gubernialnych do spraw fabrycznych, b) sposobu działania urzędników inspekcji fabrycznej w zakresie nadzoru nad fabrykami i stosunku takowej z władzą gubernialną i z policją i c) obowiązków policji pod względem czuwania nad porządkiem i należytem urządzeniem w fabrykach, — wydawane będą, w czym od kogo zależy, przez Ministrów Spraw Wewnętrznych i Skarbu, za wzajemnem porozumieniem się i ogłaszane do wiadomości publicznej drogą przepisaną (1).

1. Instrukcje zastrzeżone w niniejszym artykule stanowić będą ważne uzupełnienie niniejszych przepisów, nietylko ze stanowiska wzajemnych stosunków pomiędzy władzami nadzorczymi, ale i dla właścicieli fabryk, niektóre bowiem sprawy należące do atrybucyj urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych i inspektorów fabrycznych mają znaczenie ogólne i dla tego nie mogą być rozstrzygane drogą apelacji w pojedynczych wypadkach, lecz muszą być w pewnych przynajmniej granicach unormowane przez władzę centralną. Do takich spraw należy np. zatwierdzanie przez inspektorów wysokości komornego, pobierać się mającego od robotników mieszkających w domach fabrycznych i t. p.

Обowiązki właściciela fabryki.

15. Владѣльцы заведеній фабричной промышленности принимаютъ мѣры къ охраненію благоустройства и порядка на фабрикахъ на основаніи изложенныхъ ниже правилъ и подвергаются отвѣтственности за предъявленіе къ рабочимъ требованій, несогласныхъ съ упомянутыми правилами.

15. Właściciele zakładów fabrycznych przedsiębrać winni odpowiednie środki, celem zachowania należytego urządzenia i porządku w fabrykach, zgodnie z poniżej wyluszczonejmi przepisami i podlegają odpowiedzialności za stosowanie do robotników wymagań niezgodnych z pomienionemi przepisami (1).

1. Pierwsza część tego przepisu stanowi punkt wyjścia postanowień, mogących być wydanemi w tym względzie przez urzędy gubernialne do spraw fabrycznych (art. 5a); druga zaś część niniejszego artykułu jest właściwie uogólniającym wstępem do dalszych artykułów, wskazujących szczegółowo obowiązki i odpowiedzialność właścicieli fabryk.

Завіадовца фабрыкі.

16. Въ заведеніяхъ, не состоящихъ въ личномъ завѣдываніи ихъ владѣльцевъ, или принадлежащихъ нѣсколькимъ лицамъ, товариществамъ или акціонернымъ компаніямъ, обязанности владѣльца исполняются особымъ завѣдывающимъ фабрикою лицомъ, по назначенію владѣльца.

Примѣчаніе. На значительныхъ фабрикахъ, особенно совмѣщающихъ нѣсколько отраслей одного производства, можетъ быть назначено нѣсколько завѣдывающихъ отдѣльными частями.

16. W zakładach niezawiadrywanych osobiście przez ich właścicieli albo też należących do kilku osób, do spółek lub do towarzystw akcyjnych, obowiązki właściciela pełni osobny przez właściciela mianowany zawiadowca fabryki (1).

Увага. W znacznych fabrykach, mianowicie obejmujących kilka gałęzi jednego przemysłu, może być mianowanych kilku zawiadowców pojedynczych oddziałów (2).

1. Zawiadowcą fabryki należącej do spółki lub towarzystwa akcyjnego, może być jeden ze spółników albo członków zarządu towarzystwa. Prawo nie stawia co do osoby zawiadowcy żadnych ograniczeń, z wyjątkiem osób, które wyrokiem sądu pozbawione zostały prawa zawiadywania fabrykami (art. II § 1 Przep. Ogóln.). Myśl główna artykułów 16 — 19 polega na tem, że w każdej fabryce znajdować się powinna osoba odpowiedzialna względem władz nadzorczych za wykonywanie niniejszego prawa.

2. Jeżeli w fabryce jest kilku zawiadowców, rozgraniczenie ich władzy powinno być dokładnie wskazane w regulaminie fabrycznym.

17. Владѣлецъ фабрики обязанъ доводить до свѣдѣнія инспекціи, въ семидневный срокъ, о назначеніи завѣдывающаго фабрикою и о всякой замѣнѣ его новымъ лицомъ.

17. Właściciel fabryki obowiązany jest donosić inspekcji w terminie siedmiodniowym o zamianowaniu zawiadowcy fabryki i o każdym zastąpieniu takowego przez inną osobę (1).

1. Przez takie doniesienie zawiadowca zyskuje niejako stanowisko urzędowe w stosunkach z władzami nadzorczemi.

18. Въ случаѣ временнаго отсутствія съ фабрики лица, въ управленіи котораго она находится (владѣльца или завѣдывающаго), лицо это обязано оставить на фабричѣ замѣстителя, о чемъ вывѣшивается объявленіе въ конторѣ.

18. W razie czasowego oddalenia się z fabryki osoby, pod zarzą-

dem której takowa pozostaje (właściciela lub zawiadowcy), osoba ta obowiązana jest pozostawić w fabryce zastępcę, o czem wywieszona ma być stosowne obwieszczenie w kantorze (1).

1. Artykuł ten nie wymaga, ażeby inspekcya fabryczna powiadomiana była o mianowaniu czasowego zastępcy zawiadowcy. Jednakże według ścisłego brzmienia art. 18 zastępstwo może być istotnie czasowem tylko; z drugiej zaś strony odpowiedzialność pozostaje przy zawiadowcy, gdyż prawo mówi tylko o odpowiedzialności samego zawiadowcy (por. następny art. 19).

19. Завѣдывающій фабрикою признается отвѣтственнымъ за нарушенія настоящихъ правилъ, допущенныя фабричнымъ управленіемъ. Налагаемыя на завѣдывающаго денежныя взыскапія, въ случаѣ неуплаты ихъ въ двухнедѣльный срокъ со времени объявленія рѣшенія, обращаются на владѣльца фабрики, отъ котораго зависитъ отыскивать съ виновнаго убытки.

19. Zawiadowca fabryki uważany jest za odpowiedzialnego za naruszenia niniejszych przepisów, popełnione przez zarząd fabryczny. Wymierzone na zawiadowcę kary pieniężne, w razie niezapłacenia takowych w terminie dwutygodniowym od czasu ogłoszenia wyroku, ściągane będą z właściciela fabryki, od uznania którego zależy dochodzenie strat na winnym (1).

1. Gdyby odpowiedzialność karna zawiadowcy fabryki ograniczała się samemi tylko karami pieniężnymi, mógłby on być formalnym tylko zwierzchnikiem fabryki, umówiwszy się z właścicielem, że kary nań wymierzone pokrywać będzie właściciel przedsiębiorstwa. Gdy wszakże zawiadowca ma jeszcze w perspektywie karę aresztu i utratę prawa zawiadywania fabrykami (por. art. II § 1 Przep. Og.), wynika ztąd, że zawiadowca musi mieć przez właściciela przyznaną odpowiednią władzę i środki działania, ażeby mógł zastosować się do wymagań prawa. Z jednej strony zatem zawiadowca obejmujący zarząd fabryki powinien co do tego dokładnie zastrzedz się w umowie, z drugiej zaś strony w interesie właściciela leży, ażeby zawiadowca był kompetentnym zarówno pod względem administracyjnym, jak i technicznym.

Систы іменне роботніков.

20. Фабричное управленіе обязано вести именной списокъ рабочимъ, съ указаніемъ въ немъ мѣста жительства и возраста каждаго изъ нихъ, а также установленія, изъ коего ему выданъ видъ на жительства. Виды рабочихъ живущихъ на квартирахъ, устроенныхъ при заводѣ или фабрикахъ, хранятся въ заводской или фабричной конторѣ.

20. Zarząd fabryczny obowiązany jest prowadzić listę imienną robotników z oznaczeniem w takowej: miejsca zamieszkania i wieku każdego

z nich tudzież władzy, która wydała im dowody pobytowe (1). Dowody robotników zamieszkujących w mieszkaniach urzędzonych przy fabryce, przechowywane być mają w kantorze fabrycznym (2).

1. W odnośnym ustępie części II niniejszego wydawnictwa (str. 48) wskazaliśmy już, że w większych fabrykach, wymagane przez prawo listy imienne, nie będą dostateczne dla zarządu fabrycznego do należytego kontrolowania stanu i ruchu siły roboczej w fabryce i zaznaczyliśmy potrzebę prowadzenia takiej kontroli za pomocą osobnych dla każdego robotnika kart lub arkuszy (wykazów służbowych czyli matrykuł). Wzór wykazów służbowych wraz z objaśnieniami znajdzie czytelnik w części VII niniejszego wydawnictwa. W razie zaprowadzenia tych wykazów, listy imienne stanowić będą, — obok zadosyć uczynienia wymaganiom prawa, — nader pożyteczne uzupełnienie wykazów służbowych. Układ tych list, a raczej ksiąg może być wtedy następujący:

- 1) Numer bieżący, odpowiadający numerowi wykazu służbowego,
- 2) Data wstąpienia robotnika do fabryki,
- 3) Imię i nazwisko robotnika,
- 4) Data urodzenia robotnika (jako najdogodniejszy sposób wymaganego przez prawo oznaczenia wieku robotnika),
- 5) Miejsce zamieszkania (wieś, osada lub miasto, dom zaś w którym zamieszkuje robotnik oznaczony będzie w wykazie służbowym, gdzie mogą też być zaznaczone zmiany pomieszkania, gdy tymczasem w liście imiennej trudno znaleźć na to miejsce),
- 6) Władza, która wydała robotnikowi paszport,
- 7) Data wystąpienia z fabryki,
- 8) Uwagi.

2. Jest to powtórzenie przepisu wyrażonego w § 3 Przepisów Ogólnych niniejszego prawa.

Кsiążечки заробkowe.

21. Каждому рабочему, не позднее семи дней по допущении к работѣ на фабрикѣ, должна быть выдана расчетная книжка утвержденного губернскимъ присутствіемъ образца.

Примѣчаніе. Родителямъ, работающимъ вмѣстѣ съ несовершеннолѣтними дѣтьми, можетъ быть выдаваема, съ разрѣшенія фабричной инспекціи, одна общая расчетная книжка.

21. Každemu robotnikowi najpóźniej w siedm dni po przyjęciu go do roboty w fabryce, powinna być wydana książeczka zarobkowa według wzoru zatwierdzonego przez urząd gubernialny (1).

U w a g a. Rodzicom pracującym razem z dziećmi nieletnimi, może być wydawana, za zezwoleniem inspekcji fabrycznej, jedna wspólna książeczka zarobkowa (2).

1. Przepis ten obok zasady, że każdy robotnik (z wyjątkiem wymienionych w art. 22) powinien mieć wydaną przez zarząd fabryczny książkę zarobkową, rozumieć jeszcze należy w tem znaczeniu, że aż do upływu siódmego dnia od czasu przyjęcia do fabryki, robotnik, jako mogący jeszcze nieposiadać książeczki zarobkowej, która w myśl niniejszego prawa, zastępuje umowę najmu, może być uważany jako nieumówiony jeszcze ostatecznie czyli jako przyjęty na próbę. Zwykle próbny ten okres, w ciągu którego obie strony mogły zrzucić się z najmu bez żadnego wypowiedzenia, trwał w fabrykach Królestwa dwa tygodnie, co odpowiadało najpowszechniej przyjętemu okresowi wypłaty. Przepisy Szczegółowe ograniczają zatem ten okres próbny do 7 dni.

2. Ułatwienie zastrzeżone w uwadze do art. 21 może znaleźć zastosowanie tylko w mniejszych zakładach, gdzie rodzice wynajmują się razem z dziećmi do jednej i tej samej roboty. W większych zakładach, gdzie najczęściej członkowie jednej rodziny pracują w różnych oddziałach i w różnych warunkach, wypadnie zaopatrzyć każdego członka rodziny w osobną książeczkę zarobkową.

22. Обязательная выдача расчетной книжки (ст. 21) не распространяется на рабочихъ, нанятыхъ для исполненія на фабрикахъ обязанностей или работъ, не составляющихъ предметъ фабричнаго производства.

22. Obowiązkowe wydawanie książeczki zarobkowej (art. 21) nie odnosi się do robotników, najętych do wykonywania w fabryce obowiązków lub robót nie stanowiących właściwego przedmiotu działalności fabryki (1).

1. Takimi robotnikami, którzy w artykule 5 niniejszych przepisów określani są ogólnem mianem robotników podręcznych, są np. stróże, woźnice, robotnicy podwórzowi i t. p. Według ścisłego brzmienia niniejszego artykułu, za robotników, do których nie odnosi się obowiązkowe wydawanie książeczek zarobkowych, mogliby także być uważani ślusarze, kowale, stolarze i t. p. zajęci w pracowniach mechanicznych, o ile te ostatnie mają w fabryce znaczenie oddziałów pomocniczych. Jednakże dla takich robotników książeczki zarobkowe będą potrzebniejsze nawet, niż dla wielu właściwych robotników fabrycznych pracujących na dniówkę.

23. Расчетная книжка выдается рабочему бесплатно. Въ случаѣ утраты или поврежденія рабочимъ выданной ему книжки, она замѣняется новою, при чемъ съ рабочаго взыскивается плата по таксъ, установленной правилами внутренняго распорядка.

23. Książeczka zarobkowa wydawaną ma być robotnikowi bezpłatnie. W razie jeżeli robotnik zgubi lub uszkodzi wydaną mu książeczkę, takowa zastąpiona będzie nową książeczką, za co pobrana będzie od robotnika opłata (1) według taksy ustanowionej w regulaminie fabrycznym (2).

1. Opłata za ponownie wydaną książeczkę może być pobrana od robotnika tylko w tym razie, jeżeli robotnik zgubi lub zniszczy swą książeczkę. Z takiego wyraźnego wskazania wypadków, w których za nową książeczkę pobrana być może opłata, wynika, że w razie zapisania całej książeczki zarobkowej, nowa książeczka wydaną być winna robotnikowi bezpłatnie.

2. Opłata za nowe książeczki zarobkowe, wydawane w zamian za zgubione lub poniszczone, mogłaby być wyższą od ceny kosztu książeczki, stanowiąc tym sposobem karę za zgubienie lub zniszczenie. Jednakże w wielu wypadkach trudno ocenić czy robotnik zgubił książeczkę z własnej winy. Dla tego też najwłaściwsiem będzie wydawać w takich razach książeczki zarobkowe po cenie kosztu.

24. Въ расчетной книжкѣ должны быть означены:

- a) имя, отчество и фамилія или прозвище рабочаго;
- б) срокъ найма и вида на жительство;
- в) размѣръ заработной платы, указаніе оснований ея исчисления и сроновъ платежей;
- г) размѣръ платы за пользование рабочимъ устроенными при фабрикѣ или заводѣ квартирами, банею и т. п.;
- д) прочія условія найма, которыя договаривающіяся стороны сочтутъ нужнымъ внести въ книжку;
- е) записи заработка, съ указаніемъ количества наложенныхъ на рабочаго взысканій и поводовъ къ ихъ наложенію;
- ж) извлеченіе изъ постановленій закона и правилъ внутренняго распорядка, опредѣляющихъ права, обязанности и отвѣтственность рабочихъ.

Примѣчаніе. При утвержденіи образца расчетной книжки для лицъ, работающих на отрядъ или артелью, а также для подручныхъ рабочихъ, губерскія присутствія могутъ допускать отступленія отъ правилъ сей статьи, опредѣляющихъ содержаніе книжки.

24. W książeczce zarobkowej powinny być wpisywane (1):

- a) imię, imię ojcowskie i nazwisko lub przezwisko robotnika; *
- б) termin najmu i dowodu pobytowego;
- с) wysokość płacy zarobkowej, zasady jej obliczania i terminy wypłat;
- д) wysokość opłaty ponoszonej przez robotnika za użytkowanie z urządzonych przy fabryce mieszkań, łaźni i t. p.;
- е) inne warunki najmu, o ile umawiające się strony uważać będą za potrzebne wpisać takowe do książeczki;

f) zarobek z wymienieniem ilości zastosowanych do robotnika kar porządkowych i powodów ich zastosowania;

g) wyciąg z przepisów prawa i regulaminu fabrycznego, określających prawa, obowiązki i odpowiedzialność robotników.

U w a g a. Przy zatwierdzeniu (2) wzoru książeczki zarobkowej dla osób pracujących kompaniami lub artelami, tudzież dla robotników podręcznych, urzędy gubernialne mogą zezwalać na odstępiania od przepisów niniejszego artykułu, określających treść książeczki.

1. Rzecz o książeczkach wraz z wzorem tychże znajdzie czytelnik w części VI niniejszego wydawnictwa.

2. Wyrażenie „przy zatwierdzeniu” zamiast „przy układaniu” pozwala domyślać się, że właściciele fabryk mogą występować do urzędów gubernialnych do spraw fabrycznych z projektami układu tych książeczek — i to nietylko dla robotników, o jakich mowa w uwadze do art. 24, lecz w ogóle dla wszystkich robotników; artykuł bowiem 21 stanowi ogólnie, że książeczki mają być wydawane „według wzoru zatwierdzonego” przez urzędy gubernialne, nie zastrzega zaś, ażeby te zarządy wydawały same wzory książeczek zarobkowych.

25. Расчетная книжка, представленная въ контору фабрики или завода для необходимыхъ записей, возвращается рабочему не позднѣе недѣли со дня ея представленія. Время представленія книжки въ контору означается на выдаваемой рабочему контрамаркѣ.

Примѣчаніе. На тѣхъ фабрикахъ и заводахъ, гдѣ введены двѣ книжки на каждаго рабочаго, взамѣнъ книжки, представляемой рабочимъ въ контору, ему выдается книжка, хранящаяся въ конторѣ.

25. Książeczka zarobkowa złożona do kantoru fabrycznego celem zapisania w niej tego co potrzeba, zwracaną ma być robotnikowi najpóźniej w tydzień, licząc od dnia jej złożenia. Czas złożenia książeczki do kantoru, oznaczony ma być na wydanej robotnikowi kontramarcie (1).

U w a g a. W tych fabrykach, gdzie zaprowadzone są dwie książeczki dla każdego robotnika, w zamian za książeczkę składaną przez robotnika do kantoru, wydawaną mu będzie książeczka pozostawiona poprzednio w kantorze.

1. Manipulacya z kontramarkami byłaby zbyt uciążliwą dla zarządów fabrycznych, dlatego też najwłaściwiej byłoby zastosować system książeczek podwójnych, o jakim mowa w powyższej uwadze do art. 25. W większych zakładach odbywających częste wypłaty, niepodobna będzie obejść się bez podwójnych książeczek.

Обличаніе заробкѣвъ.

26. Если условія договора, заключеннаго съ рабочимъ, недостаточны для точнаго исчисленія слѣдующей ему заработной платы, то осно-

ваніемъ къ исчисленію ея принимаются общія разцѣночныя табели и вѣдомости, урочныя правила и тарифы, выставляемые въ мастерскихъ за подписью завѣдывающаго фабрикой.

Примѣчаніе. Порядокъ и срони удовлетворенія заработною платою подручныхъ рабочихъ и лицъ, работающихъ артелью или на отрядъ, опредѣляются губернскимъ по фабричнымъ дѣламъ присутствіемъ.

26. Jeżeli warunki umowy zawartej z robotnikiem nie wystarczają do dokładnego obliczania należnej mu płacy zarobkowej, to za podstawę obliczania takiej przyjmowane być mają ogólne tablice i wykazy płacy zarobkowej, oraz warunki i taryfy roboty wymiarowej (1), wywieszone w pracowniach i zaopatrzone podpisem zawiadowcy fabryki (2).

U w a g a. Sposób i terminy wypłacania zarobków robotnikom podręcznym (3) i osobom pracującym artelami lub kompaniami (4), określone będą przez urzędy gubernialne do spraw fabrycznych.

1. Odnośnie do robotników pracujących na dniówkę, oznaczona w książeczce zarobkowej stawka dzienna lub godzinna będzie zupełnie wystarczającą do obliczenia zarobku za ubiegły okres rachunkowy. Natomiast co do robotników pracujących na wymiar (akord), tablice stawek wymiarowych stanowią konieczne uzupełnienie regulaminu fabrycznego i książeczek zarobkowych, w których szczegóły te nie mogłyby, biorąc ogólnie, znaleźć miejsca z powodu swej różnorodności a nadewszystko zmienności.

2. Wykazy stawek płacy wymiarowej nie potrzebują być zatwierdzone przez inspektora fabrycznego. Samo przez się rozumie się, że w razie zmiany stawek, nowe tablice mogą wejść w wykonanie względem robotników terminowych dopiero po upływie terminu najmu, a względem robotników bezterminowych — po upływie dwóch tygodni od daty wywieszenia, przy czem w regulaminie fabrycznym uczynione być winno stosowne zastrzeżenie.

3. W fabrykach Królestwa nie robi się zwykle pod względem sposobu i terminu wypłacania zarobków żadnej różnicy pomiędzy właściwymi robotnikami fabrycznymi, a tak zwanymi pomocnikami (robotnikami podręcznymi). Pożądanem też byłoby, ażeby zarządy fabryczne przyjęły powszechnie ten system, chociażby nawet urzędy gubernialne do spraw fabrycznych dopuściły pod tym względem pewne dla zarządów fabrycznych ułatwienia.

4. Jeżeli zarząd fabryczny wynajmuje do roboty artel lub kompanię robotników, to odnośnie do wypłaty zarobku pozostaje on w stosunku ze zwierzchnością artelu lub kompanii, nie z pojedynczymi ich członkami i dla tego prawo przewiduje konieczność bliższego określenia tego wyjątkowego stosunku. Po-

zostawienie tego określenia urzędowi gubernialnym do spraw fabrycznych, jest uwzględnieniem różnic, jakie pod względem ustroju związków robotniczych zachodzić mogą w różnych miejscowościach państwa.

Побирание оплат од работников.

27. Рабочіе, пользующіеся отъ фабрикъ квартирами, банею, чайными, столовыми и т. п., могутъ быть облагаемы за это особыми платежами не иначе, какъ по таксѣ, утверждаемой фабричною инспекціею.

27. Robotnicy korzystający z istniejących przy fabryce mieszkań (1), łaźni (2), herbaciarni, jadalni (3) i t. p. mogą być za to pociągani do osobnych opłat (4) nie inaczej, jak tylko według taksy zatwierdzonej przez inspekcję fabryczną.

1. Jeżeli fabryka może pomieścić wszystkich robotników w domach fabrycznych (w miejscowościach odludnych może być ona do tego zmuszona), wtedy najprostszą rzeczą byłoby pomieszczać robotników bezpłatnie, która to dogodność odbiłaby się w takim razie na wysokości płacy zarobkowej. System ten ma jednak swoje niedogodności: robotnik ceni sobie daleko więcej to, za co płaci i dlatego komorne choćby najbardziej umiarkowane — i w tym wypadku byłoby do zalecenia. Gdzie jednak zarząd fabryki pomieścić może tylko część robotników w swoich domach, pobieranie komornego jest koniecznem. Komorne to powinno być niższem od komornego pobieranego w domach niefabrycznych, gdyż tym sposobem zarząd fabryczny ma w rękę jeden więcej sposób nagradzania porządných robotników — sposób, stanowić mogący ważny środek zachęty. W żadnym zaś razie komorne w domach fabrycznych nie powinno być wyższem od komornego w domach prywatnych w tejeż miejscowości; z uwagi na dążność niniejszego artykułu nie ulega wątpliwości, że inspekcya fabryczna nie zatwierdziłaby taksy ułożonej na takiej zasadzie, albowiem właściciel fabryki nie powinien szukać zysku z odnajmowania mieszkań swoim robotnikom, a pobierane przezeń komorne powinno mieć raczej znaczenie opłaty porządkowej. Powyższe uwagi stosują się do pomieszczeń familijnych. W razie pomieszczenia robotników w tak zw. koszarach fabrycznych, pobieranie komornego nie jest uzasadnionem.

2. Powyższą uwagę, zalecającą pobieranie umiarkowanej opłaty za mieszkania, zastosować można w zupełności do opłaty za korzystanie z łaźni, łazienek, kąpieli, pralni i t. p. Zakłady te nie mogą bowiem ze względu na tych, którzy z nich korzystają, stanowić osobnego niejako przedsiębiorstwa spekulacyjne-

go, lecz być koniecznem dla pracowników zakładu udogodnieniem, za które pobierana być może porządkowa tylko opłata.

3. Co się tyczy opłat za użytkowanie z urządzonych przy fabryce jadalni, herbaciarni i t. p., takowe opłaty nie mają żadnego uzasadnienia, o ile chodzi o korzystanie z samego pomieszczenia.

4. Opłaty w niniejszym artykule wymienione, nie są wprawdzie wyraźnie wskazane w § 15 Przep. Ogól. niniejszego prawa jako takie, potrącanie których z zarobku jest dozwolone. Wynika to jednakże z ogólnego ducha Przepisów Szczegółowych. Nadmienić wszakże wypada, że o ile komorne za mieszkanie familijne najdogodniejszym jest dla robotnika do uiszczenia przez potrącenie z jego zarobku, o tyle opłaty za korzystanie z łaźni, pralni i t. d. uiszczane być winny przy samem korzystaniu z tych urządzeń.

Sklepy spożywcze.

28. Въ помѣщеніяхъ фабрикъ и заводовъ, съ согласія завѣдывающихъ оными, могутъ быть открываемы лавки потребительныхъ товариществъ для снабженія фабричныхъ служащихъ и рабочихъ недорогими и доброкачественными предметами потребленія. Открытіе при фабрикахъ другихъ лавокъ съ тою же цѣлью допускается не иначе, какъ съ разрѣшенія фабричной инспекціи. Росписаніе предметовъ, продаваемыхъ изъ лавокъ, утверждается фабричною инспекціею. Разцѣнна или такса сихъ предметовъ вывѣшивается въ лавкѣ.

28. W pomieszczeniach fabrycznych mogą być, za zgodą zawiadowców fabryk, otwierane sklepy stowarzyszeń spożywczych, celem zaopatrzenia urzędników i robotników fabrycznych w przedmioty spożycia tanie i w dobrym gatunku (1). Otwieranie zaś przy fabrykach innych sklepów w tym samym celu, nie może nastąpić inaczej, jak tylko za pozwoleniem inspekcji fabrycznej (2). Wykaz przedmiotów sprzedawanych w sklepach zatwierdzony być ma przez inspekcję fabryczną (3). Cennik albo taksa tych przedmiotów wywieszona być winny w sklepie (4).

1. Zakaz otwierania przy fabrykach, bez pozwolenia inspekcji fabrycznej, innych sklepów oprócz sklepów stowarzyszeń spożywczych, ma widocznie na celu rozpowszechnienie tego rodzaju stowarzyszeń pomiędzy ludnością fabryczną. Ponieważ zaś tanie i dobre odżywianie robotników leży w interesie właścicieli fabryk, przeto zarządy fabryczne powinny popierać zawiązywanie stowarzyszeń spożywczych i dopomagać ze swej strony do tego, ażeby sklepy tych stowarzyszeń mogły istnieć z jak największą korzyścią dla ludności roboczej. Pomoc zarządów fabrycznych w tym kierunku, wyrazić się może nietylko w dostarczeniu należycie urządzonego i taniego — jeżeli nie

bezpłatnego — lokalu na sklep stowarzyszenia, ale nadto w dostarczeniu kapitału obrotowego na niski procent albo i bez procentu, dodaniu pomocy buchalterycznej do prowadzenia ksiąg handlowych stowarzyszenia i t. p.

2. Widocznym celem tego zakazu jest niedopuszczenie, ażeby właściciel fabryki czerpał swoje zyski z dostarczania swym robotnikom przedmiotów spożycia, bądź jawnie, bądź przez podstawienie osoby trzeciej. W tem też znaczeniu rozumieć należy wyrażenie: „przy fabrykach,“ które swoją drogą wymagać będzie bliższego określenia w zastosowaniu do niektórych miejscowości np. do miast, gdzie właściciel fabryki posiadać może domy, niepozostające w związku z jego przedsiębiorstwem fabrycznym i wynajmowane na mieszkania prywatne i sklepy. Wyjątek zaś od tego zakazu, a mianowicie nadanie inspekcji fabrycznej prawa zezwalania na otwieranie przy fabrykach innych (t. j. nie należących do stowarzyszenia) sklepów spożywczych, ma na uwadze te wypadki, kiedy stowarzyszenie albo nie zdążyło jeszcze albo w ogóle nie może się zawiązać (np. z powodu zbyt małej liczby robotników), a tymczasem zaopatrzenie się w przedmioty spożycia przychodzi w tej miejscowości z trudnością. W takich wypadkach obowiązkiem jest nawet zarządu fabrycznego zarządzić tej trudności i inspekcja fabryczna nie odmówi wtedy swego zezwolenia na utrzymywanie przez zarząd fabryczny własnego sklepu spożywczego. Nie ulega wszakże wątpliwości, że wydając takie pozwolenie, inspekcja fabryczna położy za warunek, ażeby sprzedaż przedmiotów spożycia odbywała się po cenie ich nabycia i ażeby zysk, gdyby takowy się okazał, przekazywany był na rzecz urządzeń przeznaczonych dla dobra robotników, tak jak to praktykuje się i teraz w porządnych fabrykach utrzymujących sklepy spożywcze.

3. Zastrzeżenie co do zatwierdzania przez inspekcją fabryczną wykazu przedmiotów sprzedawanych w sklepach spożywczych, odnosi się oczywiście do sklepów fabrycznych istniejących za pozwoleniem inspekcji fabrycznej, które stosownie do § 15 Przepisów Ogólnych mogą sprzedawać przedmioty spożywcze na kredyt pokrywany przez potrącenia z zarobków. Zatwierdzenie wykazu ma na celu zapobiedz temu, ażeby robotnikom nie były kredytowane towary nie będące przedmiotami spożywcze pierwszej potrzeby.

4. Zastrzeżenie co do wywieszania cennika przedmiotów sprzedawanych w sklepie odnosi się również do sklepów istniejących za pozwoleniem inspekcji fabrycznej, jednakże i w sklepach stowarzyszeń spożywczych wywieszanie cennika jest obowiązujące na zasadzie ustawy, jednakowej co do tego szczegółu dla wszystkich stowarzyszeń tego rodzaju.

Regulamin fabryczny.

29. Правила внутреннего распорядка на фабриках утверждаются фабричным инспектором. Они должны заключать въ себя:

а) росписание (отдѣльное для взрослыхъ и малолѣтнихъ) часовъ начала и окончанія работъ, количество и продолжительность перерывовъ работъ для отдыха, завтрака и обѣда, а также времени окончанія работъ предъ воскресными и праздничными днями;

б) росписание праздниковъ, въ которые не полагается работы;

в) порядокъ и продолжительность отлученъ съ работъ, а для рабочихъ, живущихъ въ заводскихъ или фабричныхъ помѣщеніяхъ, — и изъ сихъ помѣщеній;

г) условія пользования устроенными для рабочихъ при фабрикахъ квартирами, банями и т. п.;

д) указаніе времени чистки машинъ и аппаратовъ, а также уборки мастерскихъ, если по условіямъ найма эти обязанности лежатъ на рабочихъ;

е) опредѣленіе обязанностей рабочихъ по соблюденію порядка и благочинія на фабрикахъ;

ж) требованія предосторожности при обращеніи съ машинами, огнемъ и т. п.

29. Regulaminy fabryczne (przepisy porządkowe wewnętrzne) za-
twierdzone być mają przez inspektora fabrycznego. Powinny one obejmować:

a) rozkład (osobno dla dorosłych i dla małoletnich) godzin rozpoczęcia i kończenia pracy, ilość i długość przerw przeznaczonych na odpoczynek, śniadanie i obiad, oraz czas kończenia roboty przed niedzielami i świętami;

b) wykaz świąt, w które robotą ustaje;

c) warunki i terminy czasowego odchodzenia od roboty, dla robotników zaś mieszkających w domach fabrycznych — czasowego wydalania się z tychże domów;

d) warunki korzystania z urządzonych przy fabryce dla robotników mieszkań, łaźni i t. p.;

e) wskazanie czasu przeznaczonego na czyszczenie maszyn i przyrządów, tudzież na sprzątanie pracowni, jeżeli według warunków najmu czynności te należą do robotników;

f) określenie obowiązków robotników pod względem zachowania porządku i przyzwoitości w fabryce;

g) środki ostrożności wymagane pod względem obchodzenia się z maszynami, ogniem i t. p. (l).

1. Wzór regulaminu fabrycznego wraz ze stosownymi objaśnieniami znajdzie czytelnik w części V niniejszego wydawnictwa (por. dopisek do § 18 Przep. Ogóln.).

Карты porządkowe.

30. Въ видахъ поддержанія на фабрикахъ должнаго порядка, завѣдывающимъ сими заведеніями предоставляется налагать на рабочихъ собственною властью денежныя взысканія: а) за неисправную работу, б) за прогулъ и в) за нарушеніе порядка. Никанія взысканія не могутъ быть налагаемы по другимъ поводамъ.

30. Celem utrzymania w fabrykach należytego porządku (1), zawiadowcom tych zakładów nadaje się władza stosowania do robotników kar pieniężnych (2): a) za robotę wadliwą, b) za niestawienie się do roboty, c) za naruszenie porządku. Z innych powodów żadne kary wymierzone być nie mogą (3).

1. Wskazanie celu tego przepisu nadaje karom pieniężnym na robotników wymierzonym, znaczenie środka poprawczego i porządkowego, który stosowany być może jedynie w granicach wskazanych w niniejszych przepisach.

2. Wskazując kary pieniężne jako środek utrzymania porządku w fabryce, prawodawca nie dopuszcza stosowania przez zarządy fabryczne żadnych innych środków poprawczych względem robotników. Tym sposobem zdarzające się niekiedy czasowe tytułem kary pozostawienie robotnika bez pracy, stanowić będzie naruszenie niniejszych przepisów. Tembardziej nie może być mowy o karze cielesnej stanowczo wzbronionej na zasadzie praw ogólnych. Zawiadowca fabryki narazi się na ciężką odpowiedzialność, jeżeli (nie mówiąc już o nim samym) tolerować będzie bicie robotników przez majstrów, dozorców i t. p.

3. Ponieważ kara pieniężna zgodnie z przepisem zasadniczym niniejszego artykułu nie może być uważaną za wynagrodzenie szkód przez robotnika spowodowanych, przeto jeżeli robotnik popelni ze szkodą właściciela fabryki wykroczenie, nie stanowiące jednego z naruszeń przewidzianych w art. 30 — 33 niniejszych przepisów, właściciel fabryki dochodzić może swych pretensyj zwykłą drogą sądową, kara zaś porządkowa w tym wypadku stosowaną być nie może.

31. Неисправною работою считается производство рабочимъ, по небрежности, недоброкачественныхъ издѣлій, порча имъ при работѣ матеріаловъ, машинъ и иныхъ орудій производства. Взысканія за неисправную работу опредѣляются соотвѣтственно свойствамъ неисправности.

31. Za robotę wadliwą uważa się wyrobienie przez robotnika, skutkiem niedbałstwa, przedmiotów w złym gatunku, zepsucie przezeń przy robocie materiałów, maszyn i innych narzędzi wytwarzania. Kary za robotę wadliwą wymierzone być mają odpowiednio do rodzaju wadliwości (1).

1. Wysokość kary za złą robotę nie jest szczegółowo ograniczoną i podlega tylko ograniczeniu ogólnemu wskazanemu w art. 35 niniejszych przepisów, według którego kary z powodów prawnie uznanych wymierzone, nie mogą w ogólnej summie przewyższać trzeciej części zarobku przypadającego robotnikowi w umówionym terminie wypłaty.

32. Прогуломъ, въ отличіе отъ несвоевременной явки на работу или самовольной отлучки съ нея, считается неявка на работу въ теченіи неменѣе половины рабочаго дня. Взысканіе за прогулъ налагается соотвѣтственно заработной платѣ рабочаго и количеству прогульнаго времени, въ размѣрѣ, не превышающемъ, однако, суммы трехдневнаго его заработка. Сверхъ того, у рабочаго удерживается заработная плата за все прогульное время. Для рабочихъ получающихъ задѣльную плату, взысканіе за прогулъ опредѣляется въ размѣрѣ не свыше одного рубля за прогульный день и не свыше трехъ рублей въ общей сложности.

Примѣчаніе. Взысканія за прогулъ не полагается, если неявка на работу произошла вслѣдствіе лишенія рабочаго свободы, по внезапному раззоренію отъ несчастнаго случая, вслѣдствіе пожара, разлива рѣкъ, болѣзни, лишавшей возможности отлучиться изъ дому, и смерти или тяжелой болѣзни родителей, мужа, жены и дѣтей.

32. Za niestawienie się do roboty, w odróżnieniu od opóźnionego przyjścia do roboty lub samowolnego odejścia od takowej, uważa się nieprzyjście do roboty przynajmniej w ciągu połowy dnia roboczego (1). Kara za niestawiennictwo wymierzana ma być odpowiednio do płacy zarobkowej robotnika i do długości opuszczonego czasu, w stosunku nieprzewyższającym summy trzydniowego jego zarobku (2). Nadto potrąconą ma być robotnikowi płaca zarobkowa za cały czas opuszczony (3). Dla robotników pobierających płacę wymiarową, kara za niestawiennictwo wymierzana ma być najwyżej w stosunku jednego rubla za opuszczony dzień i najwyżej trzech rubli w ogóle.

U w a g a. Kara za niestawiennictwo nie ma być wymierzana, jeżeli nieprzyjście do roboty nastąpiło skutkiem pozbawienia robotnika wolności, nagłej ruiny zrzadzeniem losu spowodowanej, skutkiem pożaru, wylewu, choroby pozbawiającej możności wychodzenia z domu, oraz śmierci lub ciężkiej choroby rodziców, męża, żony i dzieci (4).

1. Jeżeli w tych fabrykach, gdzie około godziny 8-ej rano przypada przerwa śniadaniowa, robotnik przyjdzie do roboty dopiero po śniadaniu, to opóźnienie to nie może być karaniem jako niestawienie się do roboty według niniejszego artykułu, lecz jako opóźnione przyjście do roboty, t. j. naruszenie porządku fabrycznego według art. 33. Kara za niestawiennictwo stosowana być może dopiero wtedy, jeżeli robotnik opuścił przynajmniej połowę dnia roboczego. Nie wynika ztąd, ażeby przyjście robotnika na kilka minut przed upływem połowy dnia roboczego (np.

drzed obiadem) zwalniało go od kary za niestawiennictwo, gdyż w porządkie prowadzonych zakładach, wejście do fabryki dopuszczone jest tylko w pewnych oznaczonych godzinach. Okoliczność ta powinna być zaznaczoną w regulaminie fabrycznym.

2. Wymiar ten stosuje się do robotników pracujących na dniówkę. Regulamin karny (art. 34) powinien dokładnie wskazać wymiar kary za każdą opuszczoną $\frac{1}{4}$ dnia, poczynając od $\frac{1}{2}$ dnia do 3-ch dni włącznie, to jest do czasu, po upływie którego nieprzyjście robotnika do fabryki (bez słusznych powodów) daje powód do zerwania umowy najmu. W niektórych fabrykach nieprzyjście do roboty w poniedziałki i w ogóle w dnie poświęcane, karane jest silniej, niż to samo wykroczenie w innych dniach tygodnia popełnione. W takim razie regulamin karny powinien dokładnie wskazać zwiększony wymiar kary.

3. Zastrzeżenie to stosuje się do robotników ugodzonych tygodniowo lub miesięcznie (wypadek bardzo rzadki w fabrykach Królestwa); odnośnie do robotników ugodzonych na dnie albo na wymiar, niepłacenie za czas opuszczony rozumie się samo przez się.

4. Regulamin fabryczny powinien dokładnie wskazać sposób, w jaki robotnik usprawiedliwić ma niestawienie się do roboty (np. świadectwo lekarza co do choroby, władzy miejscowej lub osób wiarogodnych znanych zarządowi fabrycznemu — co do innych wypadków i t. p.).

33. Нарушѣніемъ порядка на фабрикѣ признаются: а) несвоевременная явка на работу или самовольная отлучка съ нея; б) несоблюденіе въ заводскихъ или фабричныхъ помѣщеніяхъ установленныхъ правилъ осторожности при обращеніи съ огнемъ; в) несоблюденіе въ сихъ же помѣщеніяхъ чистоты и опрятности; г) нарушеніе тишины при работахъ шумомъ, крикомъ, бранью, ссорю и дракою; д) непослушаніе; е) приходъ на работу въ пьяномъ видѣ; ж) устройство недозволенныхъ игръ на деньги (въ карты, въ орлянку и т. п.). Взысканіе за отдѣльное нарушеніе порядка не можетъ превышать одного рубля.

33. Za naruszenie porządku w fabryce uważa się: a) opóźnione przyjście do roboty lub samowolne odejście od takowej (1); b) niezachowanie w pomieszczeniach fabrycznych przepisów ustanowionych co do obchodzenia się z ogniem; c) niezachowanie w tychże pomieszczeniach czystości i schludności; d) naruszenie spokoju przy robocie przez hałasy, krzyki, wymyślania, kłótnie lub bójki; e) nieposłuszeństwo; f) przyjście do roboty w stanie pijanym; g) urządzenie zakazanych gier pieniężnych (w karty, w orła i rzeszkę i t. p.) (2). Kara za każde pojedyncze naruszenie porządku nie może przewyższać jednego rubla.

1. Samo przez się rozumie się, że opóźnione przyjście do roboty wtedy tylko może pociągać za sobą karę porządkową,

jeżeli nastąpiło bez usprawiedliwionego powodu (por. dopisek 4 do art. 32).

2. Wszystkie w niniejszym artykule wymienione wykroczenia, powinny być szczegółowo określone w regulaminie fabrycznym ogólnym albo karnym (art. 34).

34. Каждое изъ нарушеній, облагаемыхъ взысканіями на основаніи статьи 30 — 33, должно быть опредѣлено въ особыхъ табеляхъ, съ указаніемъ самаго размѣра взысканія. Табели эти утверждаются фабричною инспекціею и выставляются во всѣхъ мастерскихъ.

34. Każde z wykroczeń podlegających karom na podstawie art. 30 — 33, powinno być określone w osobnych tablicach ze wskazaniem wysokości kary. Tablice te zatwierdzone być mają przez inspekcję fabryczną i wywieszane we wszystkich pracowniach (1).

1. Tablice te stanowiąc będą tak zwany regulamin karny. Układ jego odpowiadać powinien trzem categoryom wykroczeń, przyjętym w art. 30 — 33 niniejszych przepisów. Przewidzenie wszystkich wykroczeń tych trzech categoryi nastęca jednakże poważne trudności, zwłaszcza też w categoryi naruszeń porządku fabrycznego. Trudniejszym jeszcze byłoby przewidzenie z góry okoliczności zmniejszających lub zwiększających w danym wypadku winę robotnika. Dla tego też regulamin karny naśladować winien w tym względzie niniejsze przepisy w tym ich ustępie, gdzie jest mowa o karach wymierzanych na zawiadowców fabryk, t. j. określać w każdym wypadku minimum i maximum lub tylko maximum kary. Od zawiadowcy zależeć będzie zastosowanie kary w tych granicach, albo też zupełne zwolnienie robotnika od kary, a to w miarę okoliczności.

35. Взысканія, налагаемая за неисправную работу, за прогуль и за нарушение порядна, въ общей ихъ сложности, не должны превышать одной трети заработка, дѣйствительно причитающагося рабочему къ установленному сроку расплаты.

35. Kary wymierzone za robotę wadliwą, za niestawienie się do roboty i za naruszenie porządku, nie powinny w ogólnej summie przewyższać trzeciej części zarobku, rzeczywiście przypadającego robotnikowi w umówionym terminie wypłaty (1).

1. Z takiego określenia maximum kar porządkowych wynika, że im dłuższy jest okres rachunkowy w danej fabryce, tem wyżej karany być może robotnik za pojedyncze wykroczenia. W razie krótkiego okresu rachunkowego, albo jeżeli robotnik pracował tylko w ciągu pewnej części tego okresu, łatwo zdarzyć się może konieczność redukowania ogólnej summy kar, jeżeli zawiadowca fabryki nie chce skorzystać z przysługującego mu w takim wypadku na mocy art. 36 prawa usunięcia robo-

tnika. Przypuśćmy, że robotnik ukarany został w stosunku rs. 1 za takie naruszenie porządku fabrycznego, które samo przez się nie może być powodem pozbycia się tego robotnika, do którego jednakże zarząd fabryczny dla przykładu musi stosować maximum kary za naruszenie porządku (art. 33). Przypuśćmy dalej, że w tej fabryce wypłata odbywa się co tydzień i że w tym okresie rachunkowym ukarany robotnik pracował tylko cztery dni, zarabiając dziennie po 60 kop. W takim razie kara pierwotnie wymierzona w ilości 1 rs. musi być zredukowaną do 80 kop., jeżeli zawiadowca nie chce pozbyć się tego robotnika. W zwykłych zaś wypadkach, t. j. kiedy robotnik pracuje przez cały okres rachunkowy, dojście do maximum kar porządkowych stanowić będzie wypadek wyjątkowy.

36. Если по числу сдѣланныхъ рабочимъ нарушеній, взыскапія съ него должны превысить указанную въ предыдущей статьѣ норму, то завѣдывающему фабрикою предоставляется расторгнуть заключенный съ рабочимъ договоръ найма.

Примѣчаніе. Уволенному, на основаніи сей статьи, рабочему предоставляется расторгненіе договора обжаловать суду, который если признаетъ жалобу основательной, постановляетъ о вознагражденіи рабочаго за понесенные имъ убытки.

36. Jeżeli skutkiem popełnionych przez robotnika wykroczeń, kary zastosowane do niego przewyższą wskazaną w poprzednim artykule normę, to zawiadowca fabryki ma prawo zerwać zawartą z robotnikiem umowę najmu (1).

Увага. Oddalonemu na zasadzie niniejszego artykułu robotnikowi przysługuje prawo zaskarżyć zerwanie umowy do sądu, który, jeżeli uzna skargę za słuszną, ustanowi wynagrodzenie robotnika za poniesione przez tegoż straty (2).

1. Stosownie do wyjaśnienia w dopisku do poprzedzającego artykułu, zawiadowca może nie korzystać z tego prawa, ale w takim razie summa kar pieniężnych powinna być zredukowaną do właściwej normy t. j. do $\frac{1}{3}$ zarobku.

2. Według art. 38 niniejszych przepisów rozporządzenia zawiadowcy fabryki dotyczące wynierzania kar na robotników nie podlegają zaskarżeniu, gdyby zaś okazało się, że kary wymierzone były niezgodnie z wymaganiami prawa, zawiadowca pociągnięty zostaje do odpowiedzialności. Mając na względzie ten przepis, uwaga do art. 36 może być rozumiana w tem znaczeniu, że skarga robotnika na zerwanie umowy skutkiem tego, że wymierzone na niego kary przewyższyły dozwoloną normę, może być wtedy uznana za słuszną, jeżeli kary zastosowane były niezgodnie z wymaganiami niniejszego prawa, t. j. przekroczyły normę ustanowioną dla pojedynczych wykroczeń, albo też za-

stosowane były do wykroczeń nieprzewidzianych w niniejszych przepisach albo nieprzewidzianych w regulaminie karnym lub według tegoż regulaminu niżej ocenionych i t. p. Słuszność zaś wymierzenia kary, nie może być przedmiotem rozpoznania sądu, w obec wyraźnego zastrzeżenia art. 38, że odnośne rozporządzenia zawiadowcy fabryki zaskarżeniu nie podlegają. Tym sposobem uwaga do art. 36 ma głównie na celu zaznaczyć, że w razie naruszenia ze strony zarządu fabrycznego przepisów dotyczących kar porządkowych — w połączeniu z wydaleniem robotnika, zarząd fabryczny oprócz odpowiedzialności karnej ciążącej na zawiadowcy fabryki z mocy art. 38 i 41f, podlega jeszcze odpowiedzialności cywilnej względem poszkodowanych z tego powodu robotników. Jest to jednym powodem więcej do ścisłego przestrzegania prawa przy wymierzaniu kar porządkowych.

37. Денежное взыскание, наложенное завѣдывающимъ фабрикою на рабочаго, записывается въ расчетную книжку послѣдняго не позднѣе трехъ дней со времени наложенія оного, съ указаніемъ повода и размѣра взысканія, и за тѣмъ удерживается, при первой расплатѣ съ рабочимъ, изъ его заработка. Всѣ взысканія записываются, кромѣ того, въ особо заведенную на фабрикѣ или заводѣ шнуrowую книгу, которая предъявляется чинамъ фабричной инспекціи по первому ихъ требованію.

37. Kara pieniężna wymierzona przez zawiadowcę na robotnika, zapisana ma być do książeczki zarobkowej tego ostatniego najpóźniej w trzy dni od czasu wymierzenia kary (1), ze wskazaniem jej powodu i wysokości i następnie potrąconą przy pierwszej wypłacie z zarobku robotnika. Wszystkie kary zapisywane być mają oprócz tego do zaprowadzonej w fabryce osobnej księgi sznurowej, która przedstawiana ma być urzędnikom inspekcji fabrycznej na pierwsze zażądanie (2).

1. Zastrzeżenie, że kara zapisana ma być najpóźniej w trzy dni od czasu jej wymierzenia do książeczki zarobkowej ukaranego robotnika, przemawia także za zastosowaniem podwójnych książeczek zarobkowych (por. dopisek do art. 25).

2. Prawo pozostawia zarządom fabrycznym swobodę co do układu księgi kar porządkowych, wymaga tylko, ażeby księga ta była sznurową; powinna ona zatem być stronicowaną i poświadczoną przez władzę miejscową np. przez urząd gminny, magistrat i t. p. Co się tyczy układu księgi kar zauważyć należy, że kara wymierzana bywa zwykle nie bezpośrednio przez zawiadowcę fabryki, lecz przez jego podwładnych do tego upoważnionych; gdy wszakże tylko zawiadowca odpowiedzialnym jest za wymierzanie kar porządkowych, przeto żadna kara niepowinnaby być stosowaną bez jego wiadomości i zgody. Uwzględniając tę okoliczność — w związku z wymaganiami prawa najwłaściwiej będzie zaprowadzić następny porządek:

Majster oddziałowy wymierzający karę donosi o tem tegoż dnia zawiadowcy ze wskazaniem powodów kary i z wnioskiem co do jej wysokości. Zawiadowca ustanawia ostatecznie, czy kara ma być stosowaną i w jakim wymiarze i wtedy kara wpisuje się do księgi kar, utrzymywanej na wzór kwitaryusza. Wyciętą kartkę przesyła się do oddziału dla zapisania wymierzonej kary w księżeczce zarobkowej robotnika i w księdze płacy, w księdze zaś pozostaje karczek tej samej treści, co i kartka posłana do oddziału. W takim razie księga kar porządkowych mogłaby być ułożoną według następnego wzoru:

№..... d..... 188.....	Zakład V. Fabryka №№ Druga połowa księgi takiego układu jak pierwsza.
Oddział	
Robotnik	
Zajęcie	
Średni zarobek dzienny.....	
Za.....	
..... ukarany został	
według Rozdz..... § Regul. karnego	
potrąceniem z zarobku.....Rs.....kop.....	
wyraźnie.....	
Zawiadowca fabryki	
Z powodu przekroczenia normy, kara powyższa	
obniżoną zostaje do Rs..... kop.....	
..... d..... 188 r.	
Zawiadowca fabryki	

38. Распоряжения завѣдывающаго фабриною или заводомъ о наложеніи на рабочихъ взысканій (ст. 30) обжалованію не подлежатъ. Но, если при посѣщеніи фабрики или завода чинами фабричной инспекціи будетъ обнаружено изъ заявленій, сдѣланныхъ рабочими, несогласное съ требованіями закона наложеніе на нихъ взысканій, то завѣдывающій привлекается къ отвѣтственности.

38. Rozporządzenia zawiadowcy fabryki, dotyczące wymierzania kar na robotników (art. 30) nie podlegają zaskarżeniu. Jeżeli jednak przy zwiedzaniu fabryki przez urzędników inspekcji fabrycznej, wykaże się z zeznań robotników, że kary wymierzone były niezgodnie z wymaganiami prawa, to zawiadowca pociągnięty zostaje do odpowiedzialności (1).

1. Kara, jakiej podlega zawiadowca fabryki za niezgodne z wymaganiami prawa wymierzanie kar porządkowych, wynosi według art. 41 — 25 do 100 rs.

Przeznaczenie kar pieniężnych.

39. Взысканія съ рабочихъ обращаются на составленіе особаго при каждой фабрикѣ капитала, состоящаго въ завѣдываніи фабричнаго управленія. Капиталь этотъ можетъ быть употребляемъ, съ разрѣшенія инспекціи, только на удовлетвореніе нуждъ самихъ рабочихъ, согласно правиламъ, издаваемымъ Министромъ Финансовъ, по соглашенію съ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ.

39. Kary ściągane z robotników przeznaczane być mają na utworzenie osobnego w każdej fabryce funduszu, pozostającego w zawiadywaniu zarządu fabrycznego. Fundusz ten może być używany, za pozwoleniem inspekcji, jedynie na zaspokojenie potrzeb samych-że robotników, a to zgodnie z przepisami wydawanymi przez Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych (1).

1. Fabryki porządnie prowadzone przeznaczały zwykle fundusze z kar porządkowych pochodzące, na zasilenie funduszu wsparć wydawanych robotnikom w razie choroby. Niniejszy artykuł pozostawia właścicielom fabryk możność przeznaczenia funduszu powstającego z kar porządkowych w ogóle na rzecz robotników, pod warunkiem, ażeby przeznaczenie funduszu zatwierdzone zostało przez inspekcję fabryczną, która znów kierować się będzie w tym względzie przepisami wydawanymi przez Ministrowa Skarbu i Spraw Wewnętrznych. Ponieważ źródło takiego funduszu jest przypadkowem, przeto nie mógłby on być przeznaczonym na pokrycie zwykłych potrzeb robotników; w szeregu zaś potrzeb nadzwyczajnych pierwsze miejsce zajmuje utrzymanie robotnika w czasie jego choroby. Z tego względu spodziewać się należy, że przepisy, o jakich wspomina niniejszy artykuł, dotkną mianowicie tej ważnej strony bytu robotników fabrycznych.

Одповідzialność завіадовцу фабрики.

40. Завѣдывающій фабрикою или заводомъ:

1) за держаніе рабочаго безъ расчетной книжки, и
2) за неправильное веденіе сей книжки — подвергается денежному взысканію отъ пяти до двадцати пяти рублей за каждое нарушеніе, а въ случаѣ совокупности нѣсколькихъ нарушеній — суммѣ слѣдующихъ за нихъ взысканій.

40. Zawiadowca fabryki:

1) za trzymanie robotnika bez ksiązeczki zarobkowej — i

2) за niewłaściwe prowadzenie tejże książeczki — podlega karze pieniężnej od pięciu do dwudziestu pięciu rubli za każde wykroczenie, w razie zaś łączności kilku wykroczeń — summie przypadających za nie kar.

41. Завѣдывающій заводомъ или фабрикою за нарушение постановлений настоящихъ правилъ: а) о назначеніи замѣстителей, б) о храненіи паспортовъ и веденіи именныхъ списковъ рабочихъ, в) о порядкѣ открытія фабричныхъ лавокъ и о производствѣ въ нихъ торговли, г) о содержаніи и веденіи установленныхъ книгъ, д) объ объявленіяхъ, выставленіи и оглашеніи коихъ обязательно, е) о взысканіяхъ съ рабочихъ — подвергается денежному взысканію отъ двадцати пяти до ста рублей.

Примѣчаніе. Тому-же наказанію подвергаются владѣльцы фабрикъ и заводовъ за несоблюденіе порядка, установленнаго для назначенія завѣдывающихъ.

41. Zawiadowca fabryki za naruszenie postanowień niniejszych przepisów w przedmiocie: a) mianowania zastępców, b) przechowywania paszportów i prowadzenia list imiennych robotników, c) warunków otwierania sklepów fabrycznych i prowadzenia w nich handlu, d) utrzymywania i prowadzenia przepisanych ksiąg, e) obwieszczeń, wywieszanie i ogłaszanie których jest obowiązkiem, f) kar porządkowych — podlega karze pieniężnej od dwudziestu pięciu do stu rubli (l).

Увага. Такіежѣ каре подлагаю влѣстители фабрикъ за niezachowanie przepisu dotyczącego mianowania zawiadowców.

1. Artykuł ten w odróżnieniu od art. 40, nie zawiera zastrzeżenia, że w razie łączności kilku wykroczeń, zawiadowca podlega summie przypadających za nie kar. Jeżeli zatem inspektor fabryczny zauważy np., że od czasu ostatniej jego bytności przepisy dotyczące kar porządkowych naruszone były kilkakrotnie, albo że jednocześnie nastąpiło np. kilkakrotne naruszenie przepisów dotyczących obowiązkowego wywieszania niektórych obwieszczeń i jednokrotne naruszenie przepisów dotyczących prowadzenia list imiennych robotników, to łączność tych wykroczeń nie pociąga za sobą wymierzenia na zawiadowcę przewidzianej w niniejszym artykule kary w stosunku wielokrotnym.

42. Завѣдывающій фабрикою или заводомъ:

1) За взиманіе съ рабочихъ платы за такіе предметы, пользоваіе которыми должно быть имъ представлено безвозмездно, а равно за взиманіе платы въ случаяхъ, въ коихъ сіе дозволено, но въ размѣрѣ, превышающемъ установленный закономъ или особыми правилами;

2) за взиманіе процентогъ на деньги, выдаваемые рабочимъ займообразно, и вознагражденія за ручательство по ихъ денежнымъ обязательствамъ,

и 3) за расплату съ рабочими вмѣсто денегъ условными знаками,

хлѣбомъ, товаромъ и иными предметами, кромѣ купоновъ, — подвергается денежному взысканію отъ пятидесяти до трехсотъ рублей.

42. Zawiadowca fabryki:

1) за pobieranie od robotników opłaty za takie przedmioty, użytkowanie których powinno im być dozwolonym bezpłatnie (1) tudzież za pobieranie opłaty w wypadkach, kiedy to jest dozwolonym, ale w stosunku wyższym nad ustanowiony przez prawo lub osobne przepisy;

2) за pobieranie procentów od pieniędzy wydawanych robotnikom tytułem pożyczki tudzież wynagrodzenia za poręczenie ich zobowiązań pieniężnych;

i 3) за wypłacanie robotnikom, zamiast pieniędzmi, znakami umówionemi, chlebem, towarami i innemi przedmiotami, oprócz kuponów, — подлежа карзе денежной od pięćdziesięciu do trzystu rubli.

1. Niniejsze prawo wskazuje wyraźnie jeden tylko przedmiot, który wydawany być winien robotnikom bezpłatnie, a mianowicie książeczki zarobkowe, i to o ile są one wydawane po raz pierwszy (por. art. 23). Z natury rzeczy wynika jednak, że oświetlenie pracowni i używanie narzędzi wytwarzania, za które prawo nie pozwala pobierać opłaty, muszą być dla robotników bezpłatne, gdyż bez oświetlenia pracowni i dostarczenia odpowiednich narzędzi wytwarzania — samo wytwarzanie nie byłoby w ogóle możliwem. Inaczej rzecz się ma z pomocą lekarską, co do której zakaz pobierania opłat, nie pociąga za sobą obowiązku bezpłatnego jej udzielania, o ile nie zostanie to wyraźnie nakazane przez prawo. Kwestya ta obok strony formalnej, ma jednakże znaczenie humanitarne i z tego stanowiska zarządy fabryczne nie powinny czekać, aż prawo zmusi je do dawania robotnikom pomocy lekarskiej, lecz uczynić to z własnego początkowania, tembardziej, że takie urządzenie, jakkolwiek kosztowniejsze, jest ze stanowiska administracyjnego dogodniejszym dla zarządów fabrycznych, aniżeli kassy lecznicze.

Dobrze zastosowanie niniejszych przepisów.

43. Министру Финансовъ, по соглашенію съ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ, предоставляется, по ходатайствамъ губернскихъ по фабричнымъ дѣламъ присутствій, распространять дѣйствіе настоящихъ правилъ на значительныя ремесленныя заведенія и устранять отъ подчиненія имъ незначительныя фабрики и заводы, въ случаяхъ дѣйствительной необходимости.

43. Ministrowi Skarbu, w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, przysługuje prawo, na wniosek urzędów gubernialnych do spraw

fabrycznych, rozciągać działanie niniejszych przepisów do znacznych zakładów rzemieślniczych i wyłączać z pod ich działania niewielkie fabryki, w razie jeżeli zachodzi tego istotna potrzeba (1).

1. Zastrzeżenie to jest koniecznem uzupełnieniem niniejszych przepisów ze względu, że w niektórych wypadkach zachodzi trudność określenia, czy dany zakład przemysłowy uważany ma być za fabrykę, czy też za pracownię rzemieślniczą.

IV.
SKOROWIDZ ALFABETYCZNY

DO PRAWA FABRYCZNEGO

z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r.

SKRÓCENIA.

A — Uchwała Rady Państwa obejmująca **przepisy ogólne**, odnoszące się do wzajemnych stosunków pomiędzy fabrykantami a robotnikami i do ustanowienia nadzoru nad fabrykami, oraz przepisy karne.

B — **przepisy szczegółowe**, dotyczące nadzoru nad fabrykami i wzajemnych stosunków pomiędzy fabrykantami a robotnikami.

Liczby rzymskie — artykuły przepisów ogólnych.

Liczby arabskie przy rzymskich — paragrafy w artykułach przepisów ogólnych.

Znak PS — przepisy szczegółowe.

Liczby arabskie po znaku PS — artykuły przepisów szczegółowych.

Znaki uw, uw1, uw2 po liczbach arabskich — uwagi do odnośnych artykułów lub paragrafów.

Litery po liczbach arabskich — ustępy odnośnych artykułów lub paragrafów.

Liczby arabskie drobniejsze po arabskich zwykłych — ustępy odnośnych artykułów.

Areszt robotnika IV 1, 2.

— zawiadowcy fabryki III 1.

Artele robotników PS 5d, 24uw, 26uw.

Artykuł 1359¹ kod. kar. gł. i popr. V 2.

Artykuły 1359 i 1359¹ kodeksu kar gł. i popr. III 1.

Asygnowanie kredytu na pensje nowych pomocników inspektorów fabrycznych VIII.

Atrybucye inspekcji fabrycznej PS 7, 21uw, 27, 28, 39.

— inspektora fabrycznego PS 29.

— policji PS 12, 13.

— urzędów gubern. do spraw fabrycznych PS 5, 24uw, 26uw.

— zawiadowcy fabryki I 20; PS 18, 30.

Badanie nieporozumień w fabrykach PS 7d.

Bezpieczeństwo osób należących do zarządu fabrycznego I 20c.

Bezpłatność książeczek zarobkowych PS 23.

Bieg fabryki (zawieszenie takowego) I 19h.

Bójki w fabryce PS 33d.

Budowniczy gubernialny PS 3.

Cenne narzędzia wytwarzania IV 2.

Cennik towarów w sklepach spożywczych PS 28.

Chleb zamiast płacy w gotowiznie I 14; PS 42³.

Choroba ciężka rodziców, męża, żony i dzieci robotnika PS 32uw.

— obłożna robotnika PS 32uw.

— zaraźliwa robotnika I 20d.

Ciężka obraza robotnika I 21a.

Cięższe przestępstwo III 3, 4; IV 2.

Czas przzerwania roboty w fabryce PS 29a.

— roboczy PS 29a.

Czasowa nieobecność zawiadowcy w fabryce PS 18.

Czasowe odchodzenie od roboty PS 29c.

— wydalanie się z mieszkania fabrycznego PS 29c.

Członek rodziny robotnika I 21d.

Członkowie rady, wydziału rady i komitetów przemysłowo - handlowych PS 2uw2.

— zarządu miasta gubernialnego PS 2.

— zarządu ziemiańskiego gubernialnego PS 2.

Czuwanie nad przestrzeganiem przepisów dotyczących fabrykantów i robotników PS 7a.

— nad wykonaniem uchwał urzędów gubern. do spraw fabrycznych PS 7b.

Czystość w fabryce PS 33c.

Czyszczenie maszyn PS 29e.

Długi robotnika I 15, 16; PS 42².

Długość przerw w fabryce PS 29a.

Dnie robocze I 11; PS 29a.

Donoszenie o mianowaniu lub zmianie zawiadowcy fabryki PS 17.

Dowód złożenia książeczki zarobkowej PS 25.

Dowody pobytowe I 2, 19g; PS 20, 40b.

Dozór nad wykonywaniem przepisów dotyczących fabrykantów i robotników PS 7a.

— nad wykonaniem uchwał urzędów gubern. do spraw fabrycznych PS 7b.

Działania nielegalne inspekcji fabrycznej PS 11.

Dzieci robotnika PS 21, 32uw.

Ekspluatacye czyli roboty górnicze I 22.

Etat inspekcji fabrycznej VII; VIII.

Fabryki należące do kilku właścicieli, do spółek lub do towarzystw akcyjnych PS 16.

— niepodlegające działaniu Przep. Szczeg. I 22; PS 43.

— obejmujące kilka gałęzi jednego przemysłu PS 16uw.

— rządowe I 22.

— zawiadywane nie przez właścicieli PS 16.

Fundusz powstający z kar pieniężnych PS 39.

Gałęzie przemysłu różne w jednej fabryce PS 16uw.

Gazety urzędowe gubernialne i policyjne PS 5uw.

Głos doradczy w urzędach do spraw fabrycznych PS 3.

Godziny kończenia pracy w wigilie świąt PS 29a

— pracy dziennej I 11; PS 29a.

— wypoczynku, śniadania, obiadu PS 29a.

— zaczynania i kończenia roboty PS 29a.

Groźby III 4; V 1.

Gry pieniężne zakazane PS 33g.

Gubernator PS 2

Gubernie przemysłowe I 22uw.

— petersburska, moskiewska i włodzimierska VI.

Gwałty III 4; V 1.

Hałasy w fabryce PS 33d

Hardość robotnika I 20c.

Herbaciarnie przy fabrykach PS 27.

Imię i imię ojcowskie robotnika PS 24a.

Inspekeya fabryczna VII; VIII; PS 1, 5c, 5e, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 21uw.
27, 28, 34, 37, 38, 39.

Inspektor lekarski gubernialny PS 3.

— naczelny (fabryczny) PS 11.

Inspektorowie fabryczni PS 29.

— fabryczni okręgowi PS 2, 4, 8.

Instrukcyje szczegółowe w przedmiocie działalności władz nadzorczych PS 14.

Instytucye rządowe jako właściciele fabryk I 22.

Interesy majątkowe fabryki I 20c.

Jadalnie przy fabrykach PS 27.

Kancelarya ober-policmajstra m. Moskwy PS 4uw.

Kantor fabryczny PS 18, 20, 25.

Kara aresztu na robotnika IV 1, 2.

- aresztu na zawiadowcę fabryki III 1.
- więzienia na robotników III 2, 3, 4; IV 2

Karty (gra) PS 33g.

Kary główne i poprawcze III.

- na zawiadowcę fabryki III 1: PS 19, 40, 41, 42.
- pieniężne na zawiadowcę fabryki PS 19, 40, 41, 42
- pieniężne za naruszenie przepisów zasadniczych prawa fabrycznego PS 42.
- pieniężne za naruszenie ważniejszych przepisów prawa fabrycznego PS 41, 41uw.
- pieniężne za niewłaściwe prowadzenie książeczek zarobkowych PS 40².
- pieniężne za pobieranie od robotników opłat niedozwolonych lub wyższych nad dozwolone PS 42¹.
- pieniężne za pobieranie procentu od pożyczek PS 42².
- pieniężne za trzymanie robotnika bez książ. zarobkowej PS 40¹.
- pieniężne za wypłatę zarobków kuponami — por. Naruszenie art. 1359¹ kodeksu kar gł. i popr.
- pieniężne za wypłatę zarobków znakami, chlebem, towarami i t. p. PS 42³.
- porządkowe (pieniężne, stosowane do robotników) PS 24, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41.
- porządkowe za naruszenie porządku w fabryce PS 33, 35.
- porządkowe za niestawienie się do roboty PS 32, 35.
- porządkowe za wadliwą robotę PS 31, 35.
- wymierzone przez sędziów pokoju IV.
- za naruszenie art 1359 i 1359¹ kodeksu kar gł. i popr III 1.
- za naruszenie Przep. Szczeg. (wzmianka ogólna) PS 9uw.
- za przymuszanie do zmowy III 4.
- za uszkodzenie lub zniszczenie kosztownych i złożonych narzędzi IV 2.
- za uszkodzenie lub zniszczenie mienia fabryki lub urzędników fabrycznych III 3.
- za zmowy w fabrykach III 2, 3, 4.

Kłótnie w fabryce PS 33d.

Kodeks kar głównych i poprawczych (zmiany w tymże) III.

- kar wymierzanych przez sędziów pokoju (zmiany w tymże) IV.

Komitety handlowo - przemysłowe PS 2uw².

Kompanie robotników PS 5d, 24uw, 26uw.

Kompetencya sądu okręgowego V 1.

- sądowa urzędów gubern. do spraw fabrycznych (w ogóle) V 2; PS 5b

Kończenie roboty w fabryce PS 29a

- roboty fabrycznej przed niedzielami i świętami PS 29a.

Kontramarki na dowód złożenia książeczki zarobkowej PS 25.

Korzystanie z herbaciarni i jadalni fabrycznych PS 27, 29d.

- Korzystanie z mieszkań, łaźni i t. p. przy fabryce urządzonych** PS 24d, 27, 29d.
— z narzędzi fabrycznych I 17.
- Kosztowne narzędzia wytwarzania** IV 2.
- Krzyki w fabryce** PS 33d.
- Książeczki zarobkowe** I 7, 8; PS 21, 21uw, 22, 23, 24, 24uw, 25, 40.
— zarobkowe odmienne PS 24uw.
— zarobkowe podwójne PS 25uw.
— zarobkowe wspólne PS 21uw.
- Księga kar porządkowych w fabryce** PS 37.
— wypłaty zarobków I 12.
- Księgi obowiązkowo prowadzone w fabryce** I 12; PS 20, 37, 40d.
- Kupony zamiast płacy w gotowniźnie** I 14; III 1.
- Lista imienna robotników** PS 20, 41b.
- Lokale fabryczne** I 3, 21b; PS 5a, 20, 24d, 27, 28, 29c, 29d.
- Łaźnie fabryczne** PS 24d, 27, 29d.
- Maszyny fabryczne** PS 29e, 29g; 31; p. także przyrządy fabryczne.
- Maximum kary za naruszenie porządku w fabryce** PS 33.
— kary za niestawienie się do roboty PS 32.
— ogólne kar porządkowych PS 35, 36.
— wynagrodzenie dodatkowego za zatrzymanie płacy I 13.
- Mąż robotnicy** I 5; PS 32uw.
- Mechanik gubernialny** PS 3.
- Mianowanie zawiadowcy fabryki** PS 16, 41uw.
— zastępcy zawiadowcy PS 18, 41a
- Miejsce wykonanie umowy najmu** I 19e.
— zamieszkania robotnika PS 20.
- Miejscowości posiadające doradcze organy przemysłowe** PS 2uw².
— przemysłowe I 22.
- Mienie fabryczne** III 3.
— urzędników fabrycznych III 3.
- Mieszkania robotników przy fabrykach** I 3, 21b; PS 5a, 20, 24d, 27, 29c, 29d.
- Minister Skarbu** I 22uw; VII; PS 6, 8, 14, 39, 43.
— Spraw Wewnętrznych VII; PS 6, 8, 14, 39, 43.
- Moralność robotników** PS 5a.
- Naczelnik miasta Petersburga** PS 2 uw¹.
— żandarmeryi w gubernii PS 2.
- Naczelnny inspektor fabryczny** PS 11.
- Nadzór nad fabrykami** I 22; II; VI; PS 1.
— nad pracą i kształceniem robotników małoletnich I 1uw.
- Nagła ruina robotnika** PS 32uw.
- Najem kobiet zamężnych do fabryk** I 5.
— małoletnich do fabryk I 1uw.

Najem na czas dłuższy od miesiąca I 12.

- na czas nieokreślony I 9b, 10, 11, 12, 19d.
- na czas określony I 9a, 11, 12, 19b.
- na czas wykonania pewnej roboty I 9c, 19c.
- nieletnich do fabryk I 5.
- osobisty I 1.
- robotników (w ogóle) I 1.

Nakaz sądowy I 15.

Należący do składu zarządu fabrycznego I 20c; III 3

Należność od robotników za żywienie i t. p. I 15.

Naruszenie art. 20 — 42 Przep. Szczeg. V 2; PS 5b.

- art. 1359 i 1359¹ kodeksu kar gł. i popr. III 1; V 2. PS 5b, 42³.
- porządku w fabryce PS 12, 30c, 33.
- przepisów co do kar porządkowych PS 41f.
- przepisów co do ksiąg obowiązkowych PS 41d.
- przepisów co do książeczek zarobkowych PS 40.
- przepisów co do mianowania zastępców PS 41a.
- przepisów co do mianowania zawiadowców PS 41uw.
- przepisów co do ogłoszeń obowiązkowych PS 41e.
- przepisów co do przechowywania paszportów i prowadzenia list imiennych PS 41b.
- przepisów co do sklepów fabrycznych PS 41c
- Przep. Szczeg. (w ogóle) PS 9, 15, 19.
- spokoju i porządku publicznego III 1.
- spokoju przy robocie PS 33d.
- warunków umowy najmu I 21b.
- zakazu pobierania niektórych opłat PS 42¹.
- zakazu pobierania procentu od pożyczek i za poręczenie długów robotnika PS 42².
- zakazu wypłaty kuponami III 1.
- zakazu wypłaty znakami, chlebem, towarami i t. p. PS 42³.

Narzędzia wytwarzania I 17; IV 2; PS 31, 42¹.

Następstwa naruszenia art. 1359¹ kod. kar III 1; V 2

- uszkodzenia maszyn IV 2.

Nazwisko robotnika PS 20a.

Niedbalstwo przy robocie PS 31.

Niedostateczność warunków najmu PS 26.

Niedziele PS 29a.

Nielegalne działania inspekcji fabr. PS 11.

- wymagania od robotników PS 15.

Niemожność wykonania umowy najmu I 19e.

Nieobecność zawiadowcy fabryki PS 18.

Nieporozumienia z robotnikami PS 7d.

Nieposłuszeństwo robotników PS 33e.

Nieprawne działanie inspekcji fabrycznej PS 11.

- wymagania od robotników (w ogóle) PS 15.

- Nieprawne** wymierzanie kar porządkowych PS 38.
Niestawienie się do roboty I 7, 20a; PS 30b, 32, 32uw.
Niewłaściwe prowadzenie ksiąteczki zarobkowej PS 40².
Niewypłacanie zarobku w terminie I 13.
Niezachowanie czystości w fabryce PS 33c.
— ostrożności z ogniem PS 33b.
Niezapłacenie kary przez zawiadowcę PS 19.
Niezaskarżalność kar porządkowych PS 38.
— niektórych uchwał urzędów gub. do spraw fabr. PS 6.
Norma ogólna kar porządkowych PS 35, 36.
Nowe posady pomocników inspektorów fabrycz. VII; VIII.
- Obchodzenie** się z maszynami PS 29g.
— z ogniem PS 29g
— z robotnikiem I 21a.
- Ober-policmajster** m. Moskwy PS 2uw¹.
Obiad w fabryce PS 29a
Obliczanie roboty wymiarowej I 11; PS 26.
— zarobku I 11; PS 26
- Obniżenie** płacy zarobkowej I 11.
Obowiązki inspekcji fabrycznej PS 7, 14b.
— policji PS 1, 12, 13, 14b, 14c.
— robotników I 19; PS 24g, 29.
— właściciela fabryki PS 15, 16, 17, 18.
— zawiadowcy fabryki PS 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 37, 38, 39.
- Obowiązujące** postanowienia urzędów guber. do spraw fabrycz. PS 5a.
Obraza robotnika I 21a.
Obsadzenie nowych posad pomocników inspektorów fabr. VII.
Obwieszczenia obowiązkowo wywieszane i ogłaszane I 18; PS 18, 26, 28, 34, 40e.
- Obwieszczenie** o zastępstwie zawiadowcy fabryki PS 18
Oddalenie czasowe od roboty PS 29c
Oddalenie robotnika z fabryki I 20uw, PS 36uw
Oddziały w fabryce PS 16uw
Odejście samowolne od roboty PS 32, 33a.
Odnowienie dowodu bytowego I 4, 19g.
Odpuście w fabryce PS 29a.
Odpowiedzialność robotników (w ogóle) PS 24g.
— właściciela fabryki PS 15, 41uw.
— zawiadowcy fabryki III 1; PS 19, 38, 40, 41, 42.
— zawiadowcy za nieprawne wymierzanie kar porządkowych PS 38.
- Odstąpienie** od układu ksiąteczki zarobkowej PS 24uw.
— od zmywy III 2.
Ogłaszanie uchwał urzędów gub. do spraw fabr. PS 5uw.

- Ojcowskie imię robotnika** PS 24a.
- Okazanie dowodu pobytowego** I 2.
- księgi kar inspektorowi fabr. PS 37.
- Okręgi działalności inspektorów fabr. i ich pomocników** PS 8
- Opłaty niedozwolone lub wyższe nad dozwolone** PS 42¹.
- za korzystanie z herbaciarni, jadalni i t. p. PS 27.
 - za mieszkania, łaźnie i t. p. PS 24d, 27.
 - za nowe książeczki zarobkowe PS 23.
 - za oświetlenie pracowni I 17.
 - za pomoc lekarską I 17.
 - za używanie narzędzi wytwarzania I 17.
- Opiekunowie nieletnich** I 5.
- Opóźnione przyjęcie do roboty** PS 32, 33a.
- Organy doradcze przemysłowo-handlowe** PS 2uw².
- Orzeł i rzeszka (gra)** PS 33g.
- Oskarżanie w sądzie** PS 7e, 13.
- Oskarżenie kryminalne robotnika** I 20b.
- Osobiste zawiadywanie fabryką** PS 16.
- Osobny dowód pobytowy** I 5
- Osoby zapraszane na posiedzenia urzędów gub. do spraw fabrycz.** PS 3.
- Ostrożne obchodzenie się z maszynami i ogniem** PS 29g, 33b.
- Oświetlenie pracowni** I 17; PS 42¹.
- Otwieranie sklepów fabrycznych** PS 28, 41c.
- Paszporty** p. Dowody pobytowe.
- blankietowe I 2.
- Pijaństwo** PS 33f.
- Płaca zarobkowa** I 11, 12: PS 24c, 25, 26, 35.
- Pobicie robotnika** I 21a.
- Pobieranie** opłat od robotników I 17; PS 23, 24d, 27, 42¹
- opłaty za książeczki zarobkowe PS 23, 42¹.
 - opłaty za mieszkania, łaźnie, herbaciarnie, jadalnie i t. p. PS 24d, 27, 42¹.
 - opłaty za oświetlenie pracowni I 17; PS 42¹.
 - opłaty za pomoc lekarską I 17; PS 40¹.
 - opłaty za poręczenie długów robotników I 16; PS 42².
 - opłaty za używanie narzędzi wytwarzania I 17; PS 42¹.
 - procentu od pożyczek I 16; PS 42².
- Pociągnięcie robotnika do śledztwa lub do sądu** I 20b.
- zawiadowcy do odpowiedzialności PS 19, 38, 40, 41, 42.
- Podburzanie do znowy** III 2, 3, 4.
- Podległość hierarchiczna inspekcji fabrycznej** PS 8.
- Podpis zawiadowcy fabryki** PS 26.
- Podprokurator sądu okręgowego** PS 2
- Podwyższenie płacy** III 2.
- Podział czynności pomiędzy inspektorami fabr. i ich pomocnikami** PS 8.

- Policmajster** w Moskwie PS 2uw¹.
Policya III 2; PS 1, 5uw, 12, 13, 14b, 14c.
— miejscowa (w ogóle) PS 1.
— miejska i powiatowa PS 12
Polubowne godzenie sporów z robotnikami PS 7d.
Pomoc lekarska, I 17; PS 5a.
— policyjna PS 12.
Pomocnicy inspektorów fabrycznych VII; VIII; PS 2, 4, 8.
Pomocnik naczelnika m. Petersburga PS 2uw¹.
Ponowne podjęcie roboty po zmwie III 2
— wydanie książeczki zarobkowej PS 23.
Poręczenie za długi robotnika I 16; PS 42².
Porozumienie Ministrów Skarbu i Spraw Wewnętrznych VII; PS 6, 8, 14, 39, 43.
Porzucenie roboty IV 1.
Posiedzenia urzędów gub. do spraw fabr. PS 3.
Postanowienia urzędów gub. do spraw fabr. PS 5a, 5uw, 6, 7a.
Potrącenia z zarobków I 7, 15.
— za długi robotnika I 15.
— za żywność i t. p. I 15.
— z tytułu kar porządkowych I 7; PS 37.
— z tytułu nakazów sądowych I 15.
Potrzeby robotników (w ogóle) PS 39.
Powiaty przemysłowe I 22uw.
Powinność wojskowa I 19f; 21d.
Powództwo robotnika I 13, 20uw; PS 36.
Pozbawienie prawa zawiadywania fabrykami III 1.
Pożar PS 32uw.
Pożar w fabryce I 19h.
Pożyczki wydawane robotnikom I 16; PS 42².
Pracodawca I 17.
Pracownie fabryczne I 18; PS 5a, 26, 34.
Prawa inspekcji fabrycznej PS 8; p. także Atrybucye inspekcji.
— robotników I 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21; PS 21, 23, 24g, 25, 26, 27, 28, 39.
— zawiadowcy fabryki I 20; PS 30.
Prawo zawiadywania fabrykami III 1.
— zerwania umowy najmu 1, 20, 21.
Prezes urzędu gubern. do spraw fabrycz. PS 2; w Petersburgu i w Moskwie PS 2uw¹.
— zarządu ziemiańskiego gubernialnego PS 2.
Prezydent (głowa) miasta gubernialnego PS 2.
Procedura karna V.
Procent od pożyczek wydawanych robotnikom I 16; PS 42².
Prokurator sądu okręgowego PS 2.
Protokoły spisywane przez inspekcję fabr. PS 9, 9uw.

Prowadzenie handlu w sklepach fabrycznych PS 28, 40c.

- książeczki zarobkowej I 7; PS 24, 25, 40².
- listy imiennej robotników PS 20, 41b.
- obowiązkowych ksiąg I 12; PS 38, 41d.

Przechowywanie dowodów pobytowych I 3; PS 20, 41b.

- funduszu powstającego z kar porządkowych PS 39.
- książeczek zarobkowych I 8; PS 25.

Przedłużanie zmowy III 2.

Przedłużenie dowodu pobytowego I 4, 19g.

Przedmioty spożywcze I 15; PS 28.

Przedstawianie inspekcji księgi kar PS 37.

Przekroczenie normy kar porządkowych PS 36.

Przepisy dodatkowe co do robotników pracujących artelami lub kompaniami PS 5d.

- dotyczące najmu osobistego I 1.
- dotyczące pracy i kształcenia małoletnich I 1uw.
- dotyczące użycia funduszu powstającego z kar PS 39.
- ogólne nowego prawa fabrycznego A.
- szczegółowe w przedmiocie nadzoru nad fabrykami i wzajemnych stosunków fabrykantów z robotnikami I 22, 22uw; V 2; B; PS 43.
- szczegółowe dla władz nadzorczych PS 14.

Przerwanie roboty IV 1.

- roboty skutkiem zmowy III 2, 4.

Przerwy w godzinach pracy PS 29a.

Przewodnictwo w urzędzie gub. do spraw fabr. PS 2, 2uw².

Przeznaczenie kar porządkowych PS 39.

Przezvisko robotnika PS 24a.

Przyjście opóźnione do roboty PS 32, 33a.

Przymus III 2, 4.

Przyrządy fabryczne I 17c; IV 2; PS 29e, 29g, 31.

Przywódcy zmowy III 3, 4.

Przywoitość w fabryce PS 29f.

Rada handlowo-przemysłowa w Petersburgu PS 2uw².

- Państwa A; I 22uw; B; PS 5b, 7.

Regulamin fabryczny I 18; PS 7c, 23, 29

Rekurs właściciela fabryki do zawiadowcy PS 19.

Robota dla fabryki I 17c, 17d.

- fabryczna (w ogóle) PS 5a.
- niedbała PS 31.
- szkodliwa dla zdrowia I 21c.
- umówiona I 9, 19c.
- wadliwa PS 30a, 31.
- wymiarowa (akordowa) I 11; PS 26.

Roboty górnicze I 22.

Robotnice zamężne I 5.

- Robotnicy** małoletni I 1uw.
— mieszkający w domach fabrycznych I 3, 21b; PS 23d, 27, 29c.
— najęci do robót niewchodzących w zakres działalności fabryki PS 22.
— nieletni I 5; PS 21uw.
— nieżonaci I 15.
— oddaleni z fabryki I 20; PS 36uw.
— podburzający do zmywy III 2, 3, 4
— podręczni PS 24uw.
— pracujący artelami lub kompaniami PS 5d, 24uw, 26uw.
— pracujący razem z nieletnimi dziećmi PS 21uw.
— uczestniczący w znowie III 2, 3, 4.
— wdowcy dzietni I 15.
— zwolnieni od brania paszportów blankietowych I 2.
— żonaci I 15.
- Rodzice** robotnika I 5; PS 21uw, 26uw.
Rodzina właściciela fabryki I 21a.
Rozkład czasu roboczego PS 29a.
Rozkłady fabryczne PS 7c, 29a.
Rozpoznawanie skarg na rozporządzenia inspekcji fabr. PS 5c.
Rozporządzenia inspekcji fabrycznej PS 5c, 7, 10, 28, 39.
Rozrachunki z robotnikami I 7, 12; PS 23, 25, 26.
Rozruchy w fabryce III 1.
Rozsądzenie kotła I 19h.
Rozstrzyganie spraw o naruszenie art. 40—42 Przep. Szczeg. i art. 1359 kod. kar. gł. i popraw. PS 5b
— wątpliwości przy stosowaniu Przep. Szczeg. PS 5e.
Rozszerzenie działania Przep. Szczeg. PS 43.
Rozwiązanie umowy najmu I 13, 19, 20, 21; PS 36.
Rozwieszenie regulaminu fabrycznego I 18.
— tablic, taryf i t. p. PS 26, 34, 41e.
Różnica pomiędzy niestawieniem się i opóźnionem przyjściem do roboty PS 32.
Ruina (majątkowa) robotnika PS 32uw.
- Samowolne** nieprzyjście do roboty PS 32, 33a.
— porzucenie roboty IV 1.
- Sąd** I 13, 20b, 20uw; V 1, 2; PS 7e.
Sąd okręgowy V 1.
- Ściąganie** kar porządkowych od robotników PS 37
— kar zasądzonych od zawiadowcy PS 19.
— należności zasądzonych od robotników I 15.
- Schludność** w fabryce PS 33c.
Sędziowie pokoju IV; PS 9.
— śledczy PS 9.
- Skarb** Państwa I 22.
Skargi na rozporządzenia inspekcji fabr. PS 5c, 10.
— na uchwały urzędów gub do spraw fabr. PS 6.

- Skargi** o oddalenie z fabryki I 20uw; PS 36uw.
— o zatrzymanie płacy I 13.
- Skazanie** robotnika na areszt I 19e; IV 1, 2.
— robotnika na więzienie I 19e; III 2, 3, 4.
— zawiadowcy fabryki na areszt III 1.
- Sklepy** fabryczne I 15.
— spożywcze przy fabrykach I 15; PS 28, 41c.
- Skład** urzędów gub. do spraw fabr. PS 2; w stolicach PS 2uw¹; w miejscowościach posiadających doradcze organy przemysłowe PS 2uw².
- Składanie** książeczek zarobkowych do kantoru fabr. I 8; PS 25, 25uw.
- Słuszne** powody nieprzyjścia do roboty I 20a.
- Służba** gromadzka I 19f.
— wojskowa I 19f, 21d.
- Spokój** przy robocie PS 33d.
- Spółka** władająca fabryką PS 16.
- Spory** z robotnikami PS 7d.
- Sprawowanie** robotnika I 20c.
- Sprawy** fabryczne miejskie w Petersburgu w Moskwie PS 2uw¹.
— o naruszenie art. 40 — 42 Przep. Szczeg. V 2; PS 5b.
— o naruszenie art. 1359 i 1359¹ kodeksu kar gł. i popr. V 2; PS 5b.
— o oddalenie z fabryki I 20uw; PS 36.
— o przerwaniu roboty w fabryce V 1.
— o zatrzymanie płacy I 13.
- Sprzątanie** w fabryce PS 29e.
- Stłumienie** zaburzeń w fabryce III 1.
- Stolice** Państwa PS 2uw².
- Stosunki** fabrykantów z robotnikami A; I 22; II; VI; B.
— fabrykantów z robotnikami podręcznymi i artelowymi PS 5d.
— inspekcji fab. z władzami gubernialnymi i z policją PS 14b.
- Stowarzyszenia** spożywcze przy fabrykach PS 28.
- Straty** robotnika I 13, 20; PS 36
— właściciela fabryki III 2, 3, 4; IV 1, 2; PS 19.
- Śledztwo** I 20b.
- Śmierć** członka rodziny robotnika I 21d.
— rodziców, męża, żony, dzieci robotnika PS 32uw.
- Śniadanie** w fabryce PS 29a.
- Środki** nadzwyczajne uśmierzania rozruchów III 1.
— ostrożności PS 29g, 33b.
— zabezpieczenia życia, zdrowia i moralności robotnika PS 5a.
- Święta** PS 29a, 29b.
- Tablice** obowiązkowo wywieszane w fabrykach PS 7c, 24, 26, 34.
- Taksy** fabryczne PS 7c, 23, 27.
— opłat za mieszkania, łaźnie, herbaciarnie, jadalnie i t. p. urządzone przy fabrykach PS 27.
- Taryfy** płacy zarobkowej PS 26.

Termin doniesienia o zamianowaniu lub zmianie zawiadowcy fabryki PS 17.

- dowodu pobytowego PS 24b.
- powództwa o zatrzymanie płacy I 13.
- wydania książeczki zarobkowej PS 21.
- zapisywania kar do książeczek zarobkowych PS 37.
- zapłaty kar przez zawiadowcę fabryki PS 19.
- zaskarżania rozporządzeń inspekcji fabr. PS 10.
- zaskarżania uchwał urzędów gub. do spraw fabr. PS 6.
- zwrotu robotnikowi książeczki zarobkowej PS 25.

Terminy najmu I 9; PS 24b.

- wypłaty zarobków I 12; PS 24c.

Towary w sklepach spożywczych PS 28.

- zamiast zapłaty w gotowiźnie I 14; PS 42³.

Towarzystwa akcyjne PS 16.

Treść regulaminu fabrycznego PS 29

Trzymanie robotnika bez książeczki zarobkowej PS 40¹.

Uchwały Rady Państwa A; B; PS 5b, 7.

- urzędów gub. do spraw fabr. PS 5a, 5uw, 6, 7a.

Uchylenie rozporządzeń inspekcji fabr. PS 5c.

Uczestnicy znowy III 2, 3, 4.

Udział policji w sprawach fabr. PS 1, 12, 13.

Układ książeczki zarobkowej PS 24.

- regulaminu fabrycznego PS 29.

Ukończenie umówionej roboty I 9, 19c.

Umowa najmu I 4, 6, 7, 11, 13, 19, 20, 21; PS 24, 36.

Uptyw dowodu pobytowego I 4.

- umowy najmu I 6, 9, 11, 19b; III 2.
- wypowiedzenia dwutygodniowego I 19d.

Urlopy robotników PS 29c.

Urzednicy fabryczni I 20c; III 3.

- inspekcji fabrycznej VII; VIII; PS 1, 5c, 5e, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 21uw, 27, 28, 34, 37, 38, 39.
- policji PS 12, 13.

Urzędy gubernialne do spraw fabrycznych V 2; PS 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7b, 9, 14a, 21, 24uw, 26uw, 43.

- gubernialne do spraw fabrycznych w miejscowościach posiadających doradcze organy przemysłowe PS 2uw².
- gubernialne do spraw fabrycznych w Petersburgu i w Moskwie PS 2uw¹.

Ustanie umowy najmu I 6, 9, 19.

Ustanowienie nowych posad pomocników inspektorów fabr. VII

Ustawa fabryczna I; PS 7, 13.

- paszportowa I 2.
- procedury karnej V; PS 9.

Ustawy Cesarza Aleksandra II° V.

- Uszkodzenie** książeczki zarobkowej PS 23.
— mienia fabryki lub urzędników fabr. III 3; IV 2.
— umyślnie kosztownych przyrządów fabrycznych IV 2.
- Utrata** prawa zawiadywania fabrykami III 1.
- Utrzymywanie** ksiąg obowiązkowych PS 40d.
- Uwięzienie** robotnika I 19e, 20b.
- Uzupełnienie** kodeksu kar gł i popraw. III.
— kodeksu kar wymierzanych przez sędziów pokoju IV.
— w procedurze karnej V.
- Użycie** funduszu pochodzącego z kar PS 39.
- Wadliwość** wyrobu PS 30a, 31.
- Warunki** najmu I 7; PS 26.
— roboty wymiarowej PS 26.
— szczególne najmu PS 24e.
- Wątpliwości** przy zastosowaniu Przep. Szczeg. PS 5e.
- Wice-gubernator** PS 2.
- Wiek** robotnika PS 20.
- Więzienie** I 20b; III 2, 3, 4; IV 2.
- Władza** gubernialna PS 1, 14b.
— policyjna III 2; PS 12, 13.
— właściwa I 4, 19e.
— wydająca dowód pobytowy I 4, 19g; PS 20.
- Właściciel** fabryki I 7, 21a; PS 15, 16, 17, 18, 19, 41uw.
- Wnioski** inspekcji co do wysokości kar za naruszenie Przep. Szczeg. PS 9uw.
— urzędów gub. do spraw fabr. PS. 43.
— w przedmiocie zastosowania Przep. Szczeg. do właściwych gubernij i powiatów I 22uw.
- Wpisywanie** do książeczek zarobkowych I 8; PS 24, 25.
- Wstąpienie** do wojska członka rodziny robotnika I 21d.
— robotnika do służby wojskowej lub gromadzkiej I 19f.
- Wszczywanie** spraw karnych PS 7e
- Wyciąg** z przepisów prawa i regulaminu fabr. PS. 24g.
- Wydalenie** robotnika z miejsca roboty I 19e.
- Wydalenie** się czasowe z mieszkania fabrycznego PS 29c.
— się czasowe z roboty PS 29c.
- Wydawanie** książeczek zarobkowych I 7; PS 21, 22, 23.
- Wydział** rady handlowo-przemysłowej w Moskwie PS 2uw².
- Wykaz** kar porządkowych PS 34.
— świąt PS 29b.
- Wykazy** towarów w sklepach spożywczych PS 28.
- Wykonanie** uchwał urzędów gub. do spraw fabr. PS 7b.
- Wykonywanie** roboty dla fabryki I 17.
- Wykroczenia** III 1; PS 36; p. także Naruszenia.
- Wylew** I 19h; PS 32uw.
- Wylączenie** fabryk z pod działania Przep. Szczeg. PS 43.

- Wymagania** nielegalne od robotników PS 15.
Wymierzanie kar porządkowych PS 30.
Wymyślanie przy robocie PS 33d.
Wynagrodzenie dodatkowe za zatrzymanie płacy I 13.
— oddalonego robotnika I 20uw.
— za poręczenie długów robotnika I 16.
Wypadki I 19h; PS 32uw.
Wypłata zarobków I 12, 13, 14, 15; PS 24.
— zarobków chlebem I 14; PS 42³.
— zarobków gotowizną I 14; PS 42³.
— zarobków kuponami I 14; PS 42³.
— zarobków robotnikom podręcznym i artelowym PS 26uw.
— zarobków towarami i innymi przedmiotami I 14; PS 42³.
— zarobków znakami umówionemi I 14; PS 42³.
Wypowiedzenie dwutygodniowe I 10, 11, 19d.
Wyrób w złym gatunku PS 31.
Wyrządzenie szkody pracodawcy I 7; III 2, 3, 4; IV 1, 2; PS 31.
Wytaczanie spraw karnych PS 7e.
Wywieszanie obwieszeń w fabryce PS 18, 40e.
— regulaminów fabrycznych I 18.
— taks i taryf w fabryce PS 26, 27.
— wykazu kar porządkowych PS 34.
— uchwał urzędów gub do spraw fabr. PS 5uw.
Wzmocnienie inspekcji fabrycznej I 22uw; VII.
Wznowienie roboty po znowie III 2.
Wzór książeczki zarobkowej PS 24; 24uw.
Zabezpieczenie życia, zdrowia i moralności robotników PS 5a.
Zaburzenia w fabryce III 1.
Zachowanie porządku i przyzwoitości w fabryce PS 29f.
— porządku w fabryce PS 1, 15.
Zaczynanie roboty w fabryce PS 29a.
Zagrożenie bezpieczeństwu urzędników fabr. I 20c.
— interesom materialnym fabryki I 20c.
Zakaz pobierania niektórych opłat I 17.
Zakazane gry pieniężne PS 33g.
Zakłady i roboty górnicze prywatne I 22.
— niezawidywane przez właścicieli PS 16.
— rzemieślnicze PS 43.
Załatwianie spraw w urzędach gub. do spraw fabr. PS 4, 4uw, 14a.
Zaopatrzenie robotników w żywność i t. p. I 15, 21a; PS 28.
Zapisywanie kar w książeczkach zarobkowych I 7; PS 24f, 37.
Zapadnięcie robotnika w chorobę zaraźliwą PS 20d.
Zapisywanie kar w księdze sznurowej PS 37.
— zarobków i kar w książeczkach zarobkowych PS 24f.
Zapobieganie sporom i nieporozumieniom PS 7d.

Zaprzestanie roboty IV 1.

Zarobek dwumiesięczny I 13.

— dwutygodniowy I 13.

Zarobki PS 24f.— p. także Płaca zarobkowa.

Zarząd fabryki I 2, 15, 18; PS 7c, 19, 20.

— miasta gubernialnego PS 2.

— naczelnika m Petersburga PS 4uw.

— ziemiański gubernialny PS 2.

Zarządy gminne PS 5uw.

— policyjne PS 5uw.

Zasady obliczania zarobku I 11; PS 24c, 26.

Zasądzenie robotnikowi wynagrodzenia I 13, 20; PS 36.

Zasądzone należności od robotnika I 15.

Zaskarżenie fabryki przez robotnika I 13, 20uw; PS 36uw.

Zastępca zawiadowcy fabryki PS 18, 41a.

Zastosowanie Przep. Szczeg. (w ogóle) I 22uw; PS 43

— Przep. Szczeg. do zakładów rzemieślniczych PS 43.

Zatrzymanie biegu fabryki I 19h; IV 2

— płacy I 12, 13.

Zatwierdzenie regulaminów fabrycznych PS 7c, 29.

— taks, tablic, rozkładów, taryf i regulaminów fabr. PS 7c.

— taryfy kar porządkowych PS 34.

— wykazu towarów w sklepach spożywczych PS 28.

— wzoru książeczki zarobkowej PS 21, 24uw.

Zatwierdzenie Przep. Szczeg. II.

Zawiadowca fabryki I 3, 6, 16, 20; III 1; PS 16, 16uw, 17, 18, 19, 26, 30,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.

— oddziału fabryki PS 16uw.

Zawiadywanie fabryką III 1; PS 16.

— sprawami urzędów gub. do spraw fabr. PS 4, 4uw.

Zawieszenie biegu fabryki I 19h; IV 2.

Zdrowie robotnika I 21c; PS 5a.

Zepsucie materiałów lub przyrządów PS 31.

Zerwanie umowy najmu I 13, 20, 21; PS 36

Zezwolenie inspekcji na otwarcie sklepu fabrycznego PS 28.

— inspekcji na użycie funduszu pochodzącego z kar PS 39.

— inspekcji na wydanie wspólnej książeczki zarobkowej PS 21uw.

— rodziców, opiekunów, mężów I 5.

Zgoda stron na rozwiązanie umowy najmu I 19a.

Zgubienie książeczki zarobkowej PS 23.

Złe obchodzenie się z robotnikiem I 21a.

— sprawowanie się z robotnika I 20c.

Złożone przyrządy fabryczne IV 2.

Zły wyrób PS 31.

Zmiana pracy zarobkowej I 11.

— ustawy fabrycznej (w ogóle) I.

- Zmiana** warunków najmu I 11; III 2
— warunków roboty wymiarowej I 11.
— zawiadowcy fabryki PS 17.
- Zmiany** w kodeksie kar gł. i popr. III.
— w kodeksie kar wym przez sędziów pokoju IV.
— w postępowaniu karnem V.
- Zmniejszenie** liczby dni roboczych w tygodniu I 11.
— liczby godzin pracy dziennej I 11.
— zarobku I 11.
- Zmowa** robotników III 2, 3; V 1.
- Zmuszanie** fabrykanta do podwyższenia płacy lub zmiany innych warunków najmu III 2
— robotników do zmowy III 4.
- Znaki** umówione zamiast wypłaty w gotowiznie I 14; PS 42³.
- Zniszczenie** książeczki zarobkowej PS 23.
— mienia fabryki lub urzędników fabr. III 3.
— umyślne kosztownych przyrządów fabr. IV 2.
- Zobowiązania** pieniężne robotników I 15, 16; PS 42².
- Zrzucenie** się z umowy najmu I 10, 20, 36.
- Zwolnienie** od wydawania książeczki zarob. PS 22.
— robotników od kary za znowę III 2.
— robotników od kary za niestawienie się PS 32uw.
- Zwrot** dowodów pobytowych I 6.
— książeczek zarobkowych PS 25.
- Żądanie** rozwiązania umowy najmu I 21.
- Żona** robotnika PS 32uw.
- Życie** robotników PS 5a.
- Żywienie** robotników I 15, 21b.
-

V.

REGULAMINY FABRYCZNE.

Według § 18 Przepisów Ogólnych prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r., zarząd fabryczny obowiązany jest ułożyć i wywiesić we wszystkich pracowniach fabryki przepisy porządku fabrycznego. Przepisy zaś Szczegółowe tego prawa zastrzegają w art. 29, że przepisy porządkowe fabryki powinny być przedstawione do zatwierdzenia inspektorowi fabrycznemu i obejmować przedmioty w tymże art. 29 wskazane. Nadto Przepisy Szczegółowe nakazują obowiązkowe ułożenie i wywieszenie w pracowniach fabrycznych: taryf pracy zarobkowej i warunków roboty wymiarowej (art. 26), oraz zatwierdzonej przez inspekcję fabryczną tablicy kar porządkowych (art. 34). Wreszcie fabryka powinna posiadać zatwierdzoną przez inspekcję fabryczną taksę opłat za korzystanie z mieszkań i innych urządzeń gospodarskich dla robotników przeznaczonych (art. 27).

W dopisku do § 18 Przepisów Ogólnych zaznaczyliśmy już, że przedmioty, które według art. 29 Przepisów Szczegółowych obowiązkowo uwzględnione być winny w przepisach porządkowych fabryki, nie dadzą się pominąć w żadnej fabryce bez względu na to, czy fabryka znajduje się w miejscowości poddanej pod działanie Przepisów Szczegółowych, czy też w takiej, gdzie obowiązują tylko Przepisy Ogólne. To samo powiedzieć też można i o powyżej wymienionych taryfach, taksach i tablicach, które w każdej dobrze urządzonej fabryce bezwzględnie znajdować się powinny. Jedyną zatem w tym względzie różnicą pomiędzy fabrykami położonymi w miejscowościach

poddanych i niepoddanych pod działanie Przepisów Szczegółowych prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r., polegać będzie na tem, że w pierwszych z tych fabryk przepisy porządkowe, taksy opłat pobieranych od robotników i tablice kar porządkowych zatwierdzone być winny przed ich wywieszeniem przez inspektora fabrycznego.

W ogóle nie może ulegać wątpliwości, że każda fabryka powinna dbać o to, ażeby stosunek zarządu fabrycznego z robotnikami, w rozwinięciu i uzupełnieniu obowiązujących przepisów prawa, określony był możliwie dokładnie i wyczerpująco, a cel ten nie da się osiągnąć inaczej, jak za pomocą należycie ułożonych regulaminów, uzupełnionych tablicami przewidzianymi w Przepisach Szczegółowych prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. Zbiór tych regulaminów i tablic stanowić będzie w danej fabryce niejako jej kodeks wewnętrzny, który ze względów praktycznych podzielić można jak następuje:

1. Przepisy porządkowe, czyli właściwy regulamin fabryczny,
2. Tablica płac wymiarowych,
3. Wykaz kar porządkowych,
4. Warunki korzystania z urządzeń gospodarskich i dobroczynnych dla robotników przeznaczonych.

Według tego podziału, obowiązkowo zawierać się mające w przepisach porządkowych fabryki (art. 29 Przep. Szczeg.) warunki korzystania z mieszkań i t. p. wejdą do regulaminu gospodarskiego (N° 4) wraz z przewidzianiami w art. 27 Przep. Szczeg. taksami opłat za mieszkania i t. p. Przepisy zaś porządkowe (N° 1) obejmą wszystkie szczegóły obowiązkowe według prawa w regulaminie fabrycznym — oprócz warunków korzystania z mieszkań i t. p., a nadto wspólne dla wszystkich robotników warunki najmu i zarobkowania.

1. Przepisy porządkowe.

Stosownie do powyższego podziału, przepisy porządkowe obejmować mają — oprócz taryfy płac wymiarowych i wykazu kar porządkowych, stanowić mających przedmiot osobnych tablic, oraz spraw pozafabrycznych, — wszystkie sprawy wynikające ze stosunku robotnika do zarządu fabrycznego.

Powinny tu zatem wejść następujące sprawy: ustrój zarządu fabrycznego w stosunku do robotników, przyjmowanie i wydawanie robotników, czas roboczy, porządek wewnętrzny, warunki zarobkowania, wypłata zarobków, zażalenia i wreszcie niektóre przepisy dodatkowe.

Przepisy porządkowe powinny być ułożone w ten sposób, ażeby przepisy mogące ulegać mniej więcej częstym zmianom omówione były ogólnie — z zastrzeżeniem, że odnośne zmiany wprowadzane będą na mocy stosownych ogłoszeń ze strony zarządu fabrycznego, obowiązujących dla robotników po upływie terminu zastrzeżonego w obowiązujących przepisach prawa. Uwaga ta stosuje się np. do czasu roboczego, który zmieniać się może w zależności od pory roku i t. p. Naturalnie, o ile takie ogłoszenia wchodziłyby w program przepisany dla regulaminu fabrycznego w art. 29 Przep. Szczeg., zarząd fabryczny musiałby uzyskać w każdym pojedynczym wypadku zatwierdzenie inspekcji fabrycznej, jeśli fabryka znajduje się w miejscowości poddanej pod działanie Przepisów Szczegółowych. Nadto zauważyć należy, że o ile zmiany tego rodzaju dotyczyłyby zmiany warunków najmu (np. długości dnia roboczego) w fabrykach korzystających z pracy robotników najętych na pewien określony czas, zmiany te nie mogłyby być wprowadzane przed upływem tego czasu.

Poniższy wzór przepisów porządkowych ułożony jest na podstawie następujących założeń:

a) Fabryka należy do N. N. i znajduje się w osadzie C. gminie M. powiecie P.

b) Fabryka wyrabia tkaniny bawełniane i składa się z przędzalni, tkalni i wykończalni (apretury) z pracownią mechaniczną i gazownią.

c) Robotnicy najmowani są na czas nieokreślony.

d) Do fabryki przyjmowani są także małoletni od 12 do 15 lat wieku.

Uwagi, jakie uważamy za potrzebne do objaśnienia poniższego wzoru przepisów porządkowych, znajdzie czytelnik bezpośrednio po odnośnych artykułach tychże przepisów; dla odróżnienia podajemy je drobniejszymi czcionkami.

W z ó r p r z e p i s ó w p o r z ą d k o w y c h.

Fabryka wyrobów bawełnianych
N. N. w C.

PRZEPISY PORZĄDKOWE.

I. Zarząd fabryczny.

1. Fabryka N. N. w C. składa się z następujących oddziałów:
 - a) Przędzalni bawełny, pod kierunkiem nadmajstra przędzalniczego,
 - b) Tkalni wyrobów bawełnianych pod kierunkiem nadmajstra tkackiego,
 - c) Wykończalni, złożonej z bielnika, farbiarni i apretowni, pod kierunkiem nadmajstra bielarskiego,
 - d) Pracowni mechanicznej i gazowni pod kierunkiem ogólnym inżyniera fabryki,
 - e) Oddziału gospodarczego pod kierunkiem gospodarza fabryki. Tenże gospodarz zawiaduje kantorem robotniczym.

W dalszym ciągu niniejszych przepisów powyżsi urzędnicy nazywani są ogólnie przełożonymi oddziałów.

2. Wszystkie powyższe oddziały pozostają pod naczelnym kierunkiem zawiadowcy fabryki. W razie nieobecności zawiadowcy zastępuje go inżynier fabryki.

3. Nazwiska powyżej wymienionych urzędników fabrycznych: zawiadowcy, inżyniera, gospodarza i nadmajstrów, wydrukowane są dla wiadomości robotników w kantorze głównym fabryki, w kantorze robotniczym i w kantorze każdego oddziału.

II. Przyjmowanie robotników.

4. Do roboty w zakładach N. N. w C. przyjmowani być mają, odpowiednio do rodzaju pracy, zarówno mężczyźni, jak kobiety; z pomiędzy zaś małoletnich stosownie do obowiązujących przepisów prawa — tacy tylko, którzy ukończyli już lat 12 wieku.

5. Małoletni w wieku od lat 12 do 15 mogą być przyjmowani do roboty w następnych oddziałach:

- a) w przędzalni, z wyjątkiem trzepalni i czesalni (gremplarni);
- b) w tkalni, z wyjątkiem szlichtowni i postrzygalni;
- c) w oddziałach wykończających — tylko do składania i etykietowania tkanin;
- d) w pracowni mechanicznej — jako uczniowie rzemieślniczy.

6. Poddani zagraniczni, robotnicy liczący więcej nad 50 lat wieku, oraz małoletni, których rodzice nie pracują w fabryce N. N. w C. i którzy pochodzą z obcej gminy, mogą być przyjmowani jedynie za osobnem w każdym pojedynczym wypadku zgodzeniem się zawiadowcy fabryki (1).

- 1. Przepis ten nie jest oczywiście koniecznym, w niektórych jednak wypadkach posiada swoje uzasadnienie.

7. W razie większej nad potrzebę liczby kandydatów, pragnących dostać się do roboty w fabryce N. N. w C., mężowie, żony lub dzieci robotników pracujących już w fabryce mają pierwszeństwo przed innymi kandydatami; z pomiędzy zaś małoletnich w wieku lat 12 do 15 — ci, którzy posiadają świadectwo z ukończenia przynajmniej jednoklasowej szkoły elementarnej fabrycznej w C. — Nadto mieszkańcy osady C. a po nich mieszkańcy gminy M., mają pierwszeństwo przed mieszkańcami innych osad i gmin, krajowcy zaś przed cudzoziemcami (1).

- 1. Przepisy tego rodzaju są konieczne w tym celu, ażeby kantor robotniczy trzymał się w wyborze kandydatów stałej zasady popierania żywiołu miejscowego bez potrzeby odwoływania się w każdym pojedynczym wypadku do zawiadowcy.

8. Robotnicy, pragnący uzyskać robotę w fabryce N. N. w C., a których przyjęcie zgodnie z artyk. 4 i 5 nie jest wykluczonem, zgłaszać się powinni w tym celu do kantoru robotniczego (1).

- 1. W fabrykach Królestwa trzymano się zwykle takiego zwyczaju, że robotnicy pragnący dostać się do fabryki, zgłaszali się w tym celu do majstrów oddziałowych, kantor zaś fabryczny ograniczał się załatwianiem formalności meldunkowych. Obecnie jednak z powodu ścisłego określenia w prawie z dnia 3 (15) Czerwca 1886 roku z jednej strony tych warunków, jakim zadosyć czynić powinien przyjmowany do fabryki robotnik, a z drugiej strony z uwa-

gi na odpowiedzialność zawiadowcy — dotychczasowy porządek nie może się utrzymać i przyjmowanie robotników, zarówno jak i ich oddalenie, musi być bardziej ześrodkowanym i odbywać się według pewnych stałych zasad, przewidzianych w przepisach porządkowych fabryki.

9. Każdy, zgłaszający się do roboty kandydat, powinien złożyć w kantorze robotniczym swój dowód pobytowy, a mianowicie:

a) Mieszkańcy gminy M., poczynając od lat 14 wieku — książeczkę legitymacyjną.

b) Mieszkańcy powiatu P., poczynając od lat 14 wieku — książeczkę legitymacyjną, poświadczoną w urzędzie gminnym M. na wolny pobyt w gminie (1).

c) Mieszkańcy obcego powiatu — paszport, wydany przez wójta gminy lub naczelnika powiatu, poświadczony jak wyżej.

d) Cudzoziemcy — swój paszport krajowy, a jeżeli przebywają w Państwie Rossyjskiem dłużej jak 6 miesięcy — paszport rossyjski, poświadczony jak wyżej.

e) Małoletni z gminy M. nieposiadający książeczki legitymacyjnej z powodu nieukończenia lat 14 wieku — zaświadczenie miejscowego urzędu gminnego, że ciż małoletni zapisani są w książeczkach legitymacyjnych swych ojców lub matek.

f) Nieletni z obcych gmin, powiatów lub krajów, jeżeli ich ojcowie lub matki mieszkają w gminie M. — zaświadczenie miejscowego urzędu gminnego, że nieletni zapisani są w książeczkach legitymacyjnych lub w paszportach swoich ojców lub matek.

g) Małoletni do lat 14 wieku z obcych gmin powiatu P., jeżeli ich ojcowie nie mieszkają w gminie M. — zaświadczenie właściwego urzędu gminnego, że małoletni zapisani są do książeczek legitymacyjnych swoich ojców lub matek.

h) Nieletni z obcych powiatów lub krajów, jeżeli ich ojcowie lub matki nie mieszkają w gminie M. — paszporty, poświadczony w miejscowym urzędzie gminnym na wolny pobyt w gminie.

Małoletni do lat 14 wieku, z gminy M. lub z powiatu P., oraz wszyscy nieletni z obcych powiatów lub krajów, jeżeli tylko ich ojcowie lub matki pracują w fabryce N. N. w C., osobnych dowodów pobytowych składać nie potrzebują (2).

1. Zachowywany w niektórych fabrykach zwyczaj, według którego obcy robotnicy meldują się w urzędzie gminnym dopiero po przyjęciu ich do fabryki, stanowczo powinien być zarzuconym, gdyż właśnie poświadczenie urzędu gminnego stanowi dla fabryki rękojmię, że przyjmowany robotnik jest w porządku pod względem policyjnym.
2. Szczegółowe przepisy tego artykułu mają swoje uzasadnienie w obowiązującym prawie, które zakazuje trzymania robotników bez dowodów pobytowych.

10. Każdy zgłaszający się do roboty nieletni (do lat 21 wieku), nie wyłączając cudzoziemców, powinien złożyć w kantorze robotniczym swoją metrykę urodzenia. Świadectwa metryczne, wydawane przez urzędy stanu cywilnego do spisu ludności, są wystarczające. Kobiety zamężne, choćby nie ukończyły jeszcze 21 lat wieku, metryk urodzenia składać nie potrzebują.

11. Nieletni zgłaszający się do roboty obowiązani są złożyć w kantorze robotniczym pozwolenie swych rodziców lub opiekunów na wstąpienie do fabryki. Pozwolenie to może być spisane w kantorze i jeżeli ojciec lub opiekun nie są piśmienni, podpisane przez jednego z pomiędzy starszych robotników fabryki. Nieletni posiadający osobne paszporty nie są obowiązani do składania tego rodzaju pozwoleń.

12. Kobiety zamężne zgłaszające się do roboty obowiązane są złożyć w kantorze fabrycznym pozwolenie swych mężów. Pozwolenie to może być spisane w kantorze robotniczym i jeżeli mąż nie jest piśmienny, podpisane przez jednego ze starszych robotników fabryki. Kobiety zamężne posiadające osobne paszporty nie są obowiązane do składania tego rodzaju pozwoleń.

13. Towarzysze należący do zgromadzeń rzemieślniczych obowiązani są przy zgłoszeniu się do roboty w fabryce złożyć swoje książeczki rzemieślnicze.

14. Z wyjątkiem wypadków nadzwyczajnych, przyjmowanie nowych robotników odbywać się będzie zwykle raz na tydzień we Wtorki, a przyjęci w te dni robotnicy rozpoczynać będą zajęcia swoje od Czwartku (1).

1. Porządek ten jest bardzo dogodnym dla uproszczenia rachunków — w przypuszczeniu, że okres rachunkowy zaczynać się będzie w Czwartek rano i kończyć w Środę wieczorem.

15. Robotnicy uznani przez gospodarza fabryki za odpowiadających powyżej wyszczególnionym warunkom przyjęcia, otrzymują z kantoru robotniczego kartę wstępu (1) do tego oddziału, w którym stosownie do wiadomości poprzednio nadsyłanych do kantoru robotniczego, są wakujące miejsca. Z tą kartą kandydat winien się udać do lekarza fabrycznego dla uzyskania od niego na tejsze karcie wstępu zaświadczenia, czy stan zdrowia kandydata pozwala mu podjąć się roboty w fabryce w ogóle lub też z wyjątkiem niektórych czynności. Lekarz fabryczny wydaje świadectwo zdatności na tejsze karcie wstępu, z którą kandydat udać się powinien następnie do przełożonego oddziału.

1. Karta wstępu może mieć układ następujący:

Stronnica 1.
Fabryka N. N. w C.
Karta wstępu
do Oddziału
Poszukując.... pracy
..... w wieku lat.....
na zasadzie dowodów złożonych w kantorze robotniczym może być, po zbadaniu je.... stanu zdrowia przez lekarza fabrycznego, przyjęt.....do roboty.
C. d... ..18.....r.
Gospodarz fabryki
.....

Lekarz fabryczny

poświadcza niniejszem, że powyżej wymienion... kandydat.....zdatn.... jest do roboty fabrycznej z wyjątkiem następujących zajęć:.....
.....
.....
C. d.....18.....r.

Stronnica 2.

Oddział.....
do Kantoru robotniczego.
Robotni
przyjęt....zostaje od d.....
do mojego oddziału jako
na czas nieokreślony z płacą po..... .. dziennie
za zwykły dzień roboczy (lub za godzinę)

tymczasem na próbę — z zastrzeżeniem, że w miarę zdolności do przeznaczonej roboty, najpóźniej w ciągu dni 7 od daty wyżej wymienionej nastąpi albo stanowcze je przyjęcie i wydanie książeczki zarobkowej, albo też odmówienie roboty.

C. d.....18.....r.

Przełożony oddziału

16. Kandydat uznany przez lekarza fabrycznego za niezdolnego do roboty fabrycznej w ogóle, albo do roboty w tym oddziale, do którego została mu wydana karta wstępna, albo wreszcie do tej roboty, która właśnie w tym oddziale wakuje, jak również kandydat odrzucony przez przełożonego oddziału (1) ze względów technicznych, obowiązany jest powrócić z kartą wstępną do kantoru robotniczego, ażeby uzyskać przepisanie karty wstępu na inny oddział albo odebrać złożone w kantorze dowody. Kandydat, który nie zwróci karty wstępnej, najpóźniej następnego dnia po jej wydaniu, kantorowi robotniczemu, zamyka sobie na zawsze możliwość wstąpienia do fabryki.

1. O powodach nieprzyjęcia przełożony powinien zawiadomić niezwłocznie kantor robotniczy.

17. Kandydat przyjęty przez przełożonego oddziału, który uczyni o tem stosowną wzmiankę na karcie wstępnej, obowiązany jest wrócić z tą kartą do kantoru robotniczego, gdzie zostanie zapisany do wykazu służbowego. Jeżeli robotnik pozostaje w fabryce, otrzyma przed upływem tygodnia książeczkę zarobkową, a druga takąż książeczka na jego imię wypisana pozostaje w kantorze robotniczym.

18. Wszyscy robotnicy przyjmowani są do fabryki N. N. w C. na *czas nieokreślony* z obowiązującym dla nich i dla zarządu fabrycznego wypowiedzeniem najmu na dwa tygodnie naprzód. Dowód zawarcia umowy najmu stanowi książeczka zarobkowa, która wydana będzie każdemu robotnikowi przed upływem tygodnia od daty jego przyjęcia. W razie, gdyby zarząd fabryczny uważał za potrzebne nająć którego robotnika na czas określony, wtedy zawartą będzie z tym robotnikiem osobna umowa na piśmie.

III. Czas roboczy.

19. Zwykły dzień roboczy, będący podstawą obliczania zarobków, trwa 11¹/₂, a w Soboty 8¹/₂ godzin (1). W zwykłym

biegu fabryki robota rozpoczyna się o godzinie $5\frac{3}{4}$ rano i kończy o godzinie $7\frac{1}{4}$ wieczorem z następującym rozkładem czasu roboczego:

od $5\frac{3}{4}$ rano do 8 rano . . . $2\frac{1}{4}$ godz. roboty
od 8 rano do $8\frac{1}{2}$ rano . . . $\frac{1}{2}$ „ przerwy na śniadanie
od $8\frac{1}{2}$ rano do 12 w południe. $3\frac{1}{2}$ „ roboty
od 12 w poł. do 1 po połud. . . 1 „ przerwy na obiad
od 1 po poł. do 4 po połud. . . 3 „ roboty
od 4 po poł. do $4\frac{1}{2}$ po połud. . . $\frac{1}{2}$ „ przerwy
od $4\frac{1}{2}$ po poł. do $7\frac{1}{4}$ wieczor. . . $2\frac{3}{4}$ „ roboty (2).

1. W powyższym rozkładzie przyjęty został czas roboczy, przewyższający w 5 dniach tygodnia o $\frac{1}{4}$ godziny maximum zakreślone w prawodawstwie austriackim i szwajcarskim. Pomijając względy humanitarne, które nie pozwalają na przekroczenie tej granicy dla ogółu robotników, trudno zresztą spodziewać się, ażeby fabryki krajowe bez obawy o zapchanie targowiska, mogły pracować dziennie dłużej nad 11 godzin (średnio). Gdyby zaś w której fabryce okazało się potrzebnem przedłużenie lub skrócenie czasu roboczego, to w fabrykach, gdzie nie ma małoletnich pracujących na zmiany, najwłaściwiej będzie przedłużać czas roboczy od rana, a skrócić go wieczorem.
2. Rozkład ten, jak to widocznem będzie z dalszych artykułów, ułożony został w przypuszczeniu, że w fabryce znajdują się małoletni, których czas roboczy podlega ograniczeniom stosownie do obowiązujących przepisów prawa.

20. Gdyby zarząd fabryczny zmuszony był zmienić rozkład czasu roboczego, wskazany w poprzednim artykule, nowy rozkład obowiązującym będzie po upływie dwóch tygodni od rana tego Czwartku, przed którym nowy rozkład czasu roboczego wywieszony został w pracowniach fabryki. Robotnicy, którzy nie zechcą zgodzić się na nowy rozkład czasu roboczego, mogą wystąpić z fabryki, przyczem zarząd fabryczny przedstawiać będzie na jednogodniowem z ich strony wypowiedzeniu.

21. W Soboty bieg fabryki wstrzymany zostaje o godzinie $3\frac{3}{4}$ po południu, poczem następuje niezwłocznie czyszczenie maszyn i pracowni, obowiązujące dla wszystkich robotników; bez względu na to, jak prędko czyszczenie dopełnionem zostanie, reszta dnia liczy się za czas roboczy. W wigilie dni świątecznych robota kończy się jak zwykle o godzinie $7\frac{1}{4}$ wieczorem.

22. Robotnicy w oddziałach wykończających, gdzie robota nie może być dowolnie przerwana, jako to: w bielniku, krochmalni, farbiarni i ekspedycji, obowiązani są w razie potrzeby pozostawać przy robocie dłużej, niż to wskazuje powyższy rozkład czasu roboczego, lecz w takim wypadku godziny nadrobkowe wynagradzane będą dodatkowo. Jeżeli robota przeciągnie się dłużej, niż do godziny 9 wieczorem, robotnik może na drugi dzień przyjść do roboty dopiero po przerwie śniadaniowej; jeżeli zaś robota przeciągnie się po północy, — dopiero po przerwie obiadowej. Kobiety jednakże i nieletni do lat 18 wieku po godzinie 9 wieczorem w fabryce pozostawać i przed godziną 5 rano do fabryki przychodzić nie mogą.

23. Oprócz Niedziel fabryka nie jest czynną w następujące dniе świąteczne kalendarza gregoryańskiego: Nowy Rok, Trzech Króli, Oczyszczenie N. M. P., Zwiastowanie N. M. P., Wielką Sobotę, Poniedziałek i Wtorek Wielkanocny, dzień Św. Stanisława, Wniebowstąpienie, Poniedziałek Zielonych Świątek, Boże Ciało, dzień Św. Piotra i Pawła, Wniebowzięcie N. M. P., Narodzenie N. M. P., dzień Wszystkich Świętych, Niepokalane Poczęcie N. M. P., Wigilię Bożego Narodzenia od 12 w południe (dzień ten liczy się jednak za cały dzień roboczy), Boże Narodzenie i dzień Św. Szczepana, a nadto w te dniе robocze, w które robota przerwana być musi z rozkazu władzy policyjnej.

24. Robotnicy, pracujący w pomocniczych oddziałach fabryki, a mianowicie w pracowniach mechanicznych i w gazowni, oraz robotnicy podwórzowi i w ogóle pomocnicy, obowiązani są na żądanie swych przełożonych pozostawać przy robocie w godzinach, nieobjętych rozkładem czasu roboczego, zarówno w dzień i w nocy, a nawet i w święta, dla wykonania napraw niecierpiących zwłoki. Nadrobkowe te godziny wynagradzane będą dodatkowo. Jeżeli robota przeciągnie się po godz. 9 wieczorem, robotnik może przyjść na drugi dzień do roboty dopiero po przerwie śniadaniowej, a jeżeli robota przeciągnie się po godz. 12 w nocy, dopiero po przerwie obiadowej. Żaden z tych robotników nie może być wezwany do roboty w dzień niedzielne przed godz. 2-ą po południu więcej jak przez 2 Niedziele z rzędu.

25. Maszyniści obowiązani są przychodzić do roboty na pół godziny przed puszczeniem maszyny parowej w ruch i nie odchodzić od niej w czasie przerw półgodzinnych; śniadanie zaś i podwieczorek mogą im być przynoszone do fabryki. Godziny, spędzone przy czyszczeniu maszyn, i t. p. po godzinie $7\frac{1}{4}$ wieczorem liczone im będą jako godziny nadrobkowe.

26. Palacze przy kotłach parowych obowiązani są stawiać się do swoich kotłów rano na 2 godziny przed puszczeniem fabryki w ruch i nie odchodzić od nich aż do godziny $7\frac{1}{4}$ wieczorem. Śniadanie, obiad i podwieczorek przynoszone im być mogą do fabryki. Jeden z palaczy, kolejną przez inżyniera wskazaną, przeznaczony być może do pozostawiania przy kotłach przez noc i ma natomiast następny dzień wolny. W porze zimowej jeden z palaczy, kolejną przez inżyniera wskazaną, pozostaje przy kotłach przez dni świąteczne, które będą mu liczone jako godziny nadrobkowe.

27. Robotnicy w gazowni, przeznaczeni do roboty nocnej kolejną przez inżyniera wskazaną, nie pracują przez dzień następny. Dnie świąteczne liczone im będą jako godziny nadrobkowe.

28. Małoletni w wieku od lat 12 do 15 w przedzalni pracują dwiema zmianami po $5\frac{3}{4}$ godzin dziennie, według następującego rozkładu:

a) Pierwsza zmiana:

od $5\frac{3}{4}$ rano do 8 rano. . . . $2\frac{1}{4}$ godziny roboty,
od 8 rano do $8\frac{1}{2}$ rano. . . . $\frac{1}{2}$ godziny na śniadanie,
od $8\frac{1}{2}$ rano do 12 w południe. . . $3\frac{1}{2}$ godziny roboty.

b) Druga zmiana:

od 1 po połud. do 4 po poł. . . . 3 godziny roboty,
od 4 po połud. do $4\frac{1}{2}$ po poł. . . $\frac{1}{2}$ godziny na podwieczorek,
od $4\frac{1}{2}$ po połud. do $7\frac{1}{4}$ wiecz. . . $2\frac{3}{4}$ godziny roboty.

Zmiany te odwracają się co dwa tygodnie we Czwartek rano. Zmiana popołudniowa pracuje w Soboty tylko do godziny $3\frac{3}{4}$ po południu, lecz pozostałe godziny uważane są za czas roboczy.

29. Małoletni w wieku od lat 12 do 15 we wszystkich innych oddziałach, w których robota ich jest dozwolona przez

obowiązujące prawo, pracują po 8 godzin dziennie według następującego rozkładu:

od godz. 5³/₄ rano do 8 rano. . . . 2¹/₄ godz. roboty,
od godz. 8 rano do 8¹/₂ rano. . . . 1¹/₂ godz. na śniadanie,
od godz. 8¹/₂ rano do 12 w poł. . . . 3¹/₂ godz. roboty,
od godz. 12 w poł. do 1 po poł. . . . 1 godz. na obiad,
od godz. 1 po poł. do 3¹/₄ po poł. . . . 2¹/₄ godz. roboty (1).

1. W razie koniecznej potrzeby można podzielić i tych małoletnich na dwie 8-godzinne zmiany, kolejno co dwa tygodnie zmieniające się — w ten sposób, że pierwsza zmiana zaczynać będzie robotę o godzinie 5³/₄ rano i pracować do godz. 3¹/₄ po poł., a druga zaczynać o 9³/₄ rano pracować do 7¹/₄ wieczorem — z przerwami dla każdej zmiany na obiad i podwieczorek, wskazanymi w ogólnym rozkładzie czasu fabrycznego. Jednakże małoletni z drugiej zmiany, o ile obowiązani byłiby uczęszczać do szkoły, musieliby zaczynać szkołę (mając na uwadze obowiązkowe 3 godziny szkolne i konieczność przynajmniej półgodzinnej przerwy pomiędzy szkołą a robotą fabryczną) najpóźniej o godz. 6¹/₄ rano, co z trudnością dałoby się urządzić. Oczywiście w tkalni i w innych oddziałach można także urządzić zmiany takie same, jak w przędzalni t. j. po 5³/₄ godzin. Powodem rozróżnienia, jakie wprowadziliśmy pomiędzy tkalnią a przędzalnią pod względem czasu roboczego dla małoletnich, jest ta okoliczność, że w przędzalni małoletni używani są głównie do pomocy przy prząśnicach, które to maszyny nie mogą być pozostawione przez pewną część dnia ze zmniejszoną obsługą; w innych zaś oddziałach, gdzie małoletni pracują samodzielnie, warunek ten nie jest koniecznym.

30. Do robót przy czyszczeniu maszyn i uprzątnięciu pracowni małoletni używani nie będą.

31. Oprócz Niedziel i dni świątecznych, w które fabryka nie jest czynną, małoletni zwalniani są jeszcze od roboty w następne święta dworskie według kalendarza gregoryańskiego: 10 Marca, 18 Maja, 27 Maja, 3 Sierpnia, 11 Września, 26 Listopada i 18 Grudnia (1).

1. Ograniczenie to wynika z § 9 Przepisów, wydanych przez Ministra Skarbu. Zarządy fabryczne muszą zatem przeznaczać małoletnich do zajęć pomocniczych przy obsłudze maszyn (np. przy selfaktorach) w takiej tylko liczbie, ażeby nieobecność ich przez jeden dzień nie pociągała za sobą konieczności zatrzymania tych maszyn.

32. Za sygnał, wzywający do roboty, służy świstawka parowa, odzywająca się po raz pierwszy o godz. 5 rano, a na-

stępnie na kwadrans przed każdym rozpoczęciem roboty, a zatem o godz. 5¹/₂ rano, 8¹/₄ rano (po śniadaniu), 12³/₄ w południe (po obiedzie) i 4¹/₄ po południu (po podwieczorku). Po odezwaniu się świstawki brama fabryczna zostaje otwartą; po upływie zaś kwadransa, t. j. z chwilą rozpoczęcia roboty zamkniętą, a spóźniający się robotnicy wchodzą przez domek odzwiernego. Ci jednakże, którzy opóźnią się więcej jak 10 minut po rozpoczęciu roboty, do fabryki wpuszczani nie będą, jeżeli nie posiadają przepustki od swego przełożonego. Zamknięcie lub przerwanie roboty oznajmione zostaje także świstawką parową.

IV. Porządek wewnętrzny.

33. Każdy robotnik obowiązany jest stawić się do roboty w czasie oznaczonym w rozkładzie czasu roboczego, najwyżej z opóźnieniem 10 minut, które jednakże nie może powtarzać się zbyt często. Robotnicy obsługujący maszyny, powinni znajdować się przy swoich maszynach na parę minut przed puszczeniem fabryki w ruch. Robotnicy w stanie nietrzeźwym nie będą dopuszczani do robót aż do dnia następnego (1).

1. W niektórych fabrykach zaprowadzoną jest kontrola przychodzenia robotników — za pomocą marek, zdejmowanych przy wchodzeniu z tablicy i wieszanych przy wychodzeniu na odpowiednim numerze tejsze tablicy. Gdzie takie urządzenie uważane będzie za potrzebne lub pożyteczne, manipulacya z markami wskazaną być winna w regulaminie fabrycznym.

34. Każdy robotnik obowiązany jest wykonywać przeznaczoną mu robotę sumiennie, gorliwie i uważnie, według rozkazów i wskazówek swych przełożonych i zachowywać się względem nich z uszanowaniem i posłuszeństwem. Przełożony oddziału wskaże nowowstępującemu robotnikowi majstra lub dozorcę, któremu robotnik bezpośrednio ma podlegać.

35. Nawzajem przełożeni wszelkiego stopnia powinni szanować w robotnikach ludzi pracy, nie przeciążać ich robotą nad siły, w razie dostrzeżenia wykroczeń lżejszych — karcieć robotników słowami, z powagą, bez używania wyrażeń nieprzyzwoitych lub grubijańskich, a w razie cięższych wykroczeń odwoływać się do przełożonego oddziału dla przedstawienia robotnika

do kary; w żadnym zaś wypadku nie wolno przełożonym jakiegokolwiek stopnia posuwać się do występowania czynnego, pod zagrożeniem niezwłocznego usunięcia.

36. Każdy robotnik powinien zachowywać się w czasie roboty i w ogóle w obrębie fabryki — spokojnie i przyzwoicie, bez bójek, hałasów, śpiewania, gwizdania i niepotrzebnego gawędzenia, jak również unikać obrażania towarzyszków pracy słowem lub czynem. Zaczepionemu przez innych robotnikowi nie wolno wymierzać sobie samemu zadosyćuczynienia; powinien on udać się wtedy do bezpośredniego przełożonego. Wszelka nieprzyzwoitość względem kobiet lub nieletnich najsurowiej jest wzbroniona.

37. Każdy robotnik powinien szanować mienie fabryczne i odpowiedzialny jest za maszyny oddane mu do obsługi, tudzież za przyrządy lub narzędzia, do jego maszyny należące; narzędzia zużyte powinien on zwracać swemu przełożonemu dla otrzymania nowych, te zaś, które zgubił, powinien sam zastąpić nowymi lub zapłacić za nie według taksy wywieszanej w pracowniach fabryki.

38. Każdy robotnik odpowiedzialny jest za wszelką szkodę, jaką wyrządzi fabryce przez niewykonanie rozkazów swych przełożonych, opieszałość, lub złe wykonywanie powierzonej mu roboty.

39. Żaden robotnik nie może odchodzić w czasie roboczym od swojej roboty, bez opowiedzenia się swemu bezpośredniemu zwierzchnikowi, z wyjątkiem jeżeli udaje się do miejsca ustępowego, gdzie jednakże nie powinien pozostawać dłużej nad potrzebę. Wyjście z fabryki w godzinach roboczych w razie słusznych do tego powodów (np. zasłabnięcia samego robotnika lub kogokolwiek z jego rodziny), może być dozwolone, jednakże nie inaczej jak za przepustką, wydaną przez przełożonego oddziału lub jego pomocnika i pod warunkiem powrócenia w czasie, wskazanym przez przełożonego, o ile nie zajdzie usprawiedliwiona przeszkoda.

40. Zakładanie pasów i smarowanie przewodów ruchu (transmisyi) dokonywane być może wyłącznie przez przeznaczonych do tego robotników. Smarowanie maszyn, obsługiwanych przez mężczyzn dorosłych, może być dopełnianem przez nich

samych, maszyny zaś, obsługiwane przez kobiety i przez małoletnich, smarowane być mogą tylko przez przeznaczonych do tego smarowników. Jeżeli maszyna widocznie zwalnia swój bieg, robotnik obsługujący maszynę obowiązany jest przesunąć pas na luźne koło pasowe. Otwieranie lub zdejmowanie osłon, pokrywających koła zębate i inne części maszyny w czasie, kiedy maszyna jest w ruchu, bezwarunkowo jest wzbronionem; w razie potrzeby przywołany być winien w tym celu najbliższy dozorca.

41. Zapalanie płomyków gazowych dopełniane być może jedynie przez przeznaczonych do tego robotników, gaszenie zaś płomyków przy maszynach jest obowiązkiem robotników obsługujących te maszyny i dopełnione być winno: rano, skoro się rozwidni — za znakiem danym przez dozorcę, wieczorem zaś po ukończeniu roboty — za odgłosem świstawki parowej.

42. Przynoszenie ze sobą do fabryki wszelkich materiałów palnych bezwarunkowo jest wzbronionem. Niemniej surowo jest wzbronionem palenie cygar, papierosów lub fajek w pracowniach, kurytarzach, miejscach ustępowych i sieniach, niemniej na schodach i podwórzach fabrycznych i w ogóle w obrębie fabryki.

43. We wszystkich pracowniach i pomieszczeniach fabrycznych zachowywana być winna jak największa czystość. Mianowicie zaś robotnicy, którzy obsługują maszyny, usuwać winni niezwłocznie wszelkie odpadki do wskazanego przez dozorcę miejsca i unikać niepotrzebnego zanieczyszczania maszyn. Czyszczenie zaś samych maszyn wówczas, gdy te są w ruchu, oprócz części wskazanych przez dozorców jako całkiem bezpiecznych, najsurowiej jest wzbronionem; przełożeni i dozorczy dawać będą na to szczególniejsze baczenie, pod osobistą odpowiedzialnością.

44. W każdą Sobotę po godzinie 3³/₄ po południu przedsiębranem jest dokładne czyszczenie wszystkich maszyn, do czego obowiązani są wszyscy robotnicy, obsługujący maszyny, oraz uprzątnięcie pracowni, do czego obowiązani są wszyscy robotnicy (1) z wyjątkiem małoletnich do lat 15. Kto oczyszczenie swojej maszyny albo wskazane przez dozorcę uprzątnięcie pracowni wykona niedbale, musi je powtórzyć przed odejściem do domu. Pomimo ukończonego czyszczenia, żaden robotnik nie

będzie mógł wyjść z fabryki przed godz. 5-ą wieczorem (2), chyba że mając słuszny do tego powód, uzyska pozwolenie przełożonego oddziału.

1. Zwykle przeznaczeni są do tego osobni robotnicy z pomiędzy starszych, niezdolnych do innych czynności, jednakże w przepisach porządkowych, dla uniknięcia nieporozumień, najlepiej będzie zastrzedz, że do tej roboty obowiązani są wszyscy robotnicy, co jest o tyle uzasadnione, że czas przeznaczony na czyszczenie i uprzątnięcie, liczy się za czas roboczy.
2. Ograniczenie to jest koniecznem, doświadczenie bowiem przekonywa, że największa liczba wypadków następuje w Soboty, kiedy robotnicy, pragnąc wyjść jak najprędzej z fabryki, rozpoczynają czyszczenie maszyn — pomimo wszelkich zakazów — już wtedy, kiedy maszyny są jeszcze w ruchu.

45. Robotnicy obowiązani są unikać zanieczyszczania — rozmyślnie lub przez niedbalstwo — miejsc ustępowych; żadne odpadki od przędzenia, tkania i t. p. wrzucane tam być nie mogą, pod odpowiedzialnością jak za marnotrawstwo rzeczy, poruczonej robotnikowi w zaufaniu.

46. W interesie zarówno fabryki, jak i wszystkich uczciwych robotników, koniecznem jest, ażeby wszyscy bez wyjątku robotnicy dawali się bez oporu rewidować odźwiernemu przy wychodzeniu z fabryki, przyczem zwraca się uwagę, że zabieranie przedmiotów fabrycznych, żadnej nawet wartości nie posiadających, bezwarunkowo jest wzbronionem.

47. W razie pożaru, robotnicy z tego oddziału, gdzie wybuchł ogień, za danym przez dozorcę znakiem powinni niezwłocznie zatrzymać maszyny i nie tłocząc się i nie cisnąc, wyjść na podwórze fabryczne, albo poza obręb fabryki, a to stosownie do rozkazu przełożonego. W oddziale zaś pozostać mogą jedynie dozorca i robotnicy należący do straży ogniowej, którzy powinni starać się o ugaszenie ognia w zarodku, a gdyby to się nie udało, lub udać nie mogło, — wezwać straż ogniową. Z innych oddziałów i budowli, niedotkniętych pożarem, wychodzić mogą tylko robotnicy należący do straży ogniowej.

48. Naruszenie przez robotników powyższych przepisów porządku wewnętrznego w fabryce, pociąga za sobą, stosownie do obowiązujących przepisów prawa, wywieszonych we wszystkich pracowniach fabryki i pomieszczonych w książeczkach za-

robkowych, — zerwanie umowy najmu czyli bezwłoczne wydalenie robotnika, albo też karę porządkową, według wykazu kar porządkowych, wywieszonego również we wszystkich pracowniach fabryki.

V. Płaca zarobkowa.

49. Stosownie do rodzaju czynności, robotnicy pracujący w fabryce N. N. w C. płatni są albo za dni robocze (praca na dniówkę) albo od sztuki (praca na wymiar). Jednakże każdemu robotnikowi, chociażby nawet przewidywanem było, że pracować on będzie na wymiar, przyjmujący go do fabryki przełożony oddziału oznaczy wysokość jego płacy dziennej, która zapisaną będzie do książeczki zarobkowej i uważaną za podstawę wszelkich obliczeń z robotnikiem.

50. Płaca zarobkowa robotników małoletnich w wieku od lat 12 do 15 oznaczoną zostaje w książeczce zarobkowej z wyraźnym określeniem, czy takowa jest wynadgródnieniem za połowę dnia roboczego, czy też za 8 godzin. Małoletni ci na wymiar pracować nie mogą.

51. Dla ułatwienia obliczeń stawki płacy dziennej różnią się pomiędzy sobą o 5, 10, 15, 20 i t. d. kopiejek.

52. Oznaczona przy wstąpieniu robotnika do fabryki i zapisana w jego książeczce zarobkowej płaca dzienna, nie może ulegać zmniejszeniu bez wiedzy zawiadowcy fabryki i bez uprzedzenia o tem robotnika przynajmniej na dwa tygodnie naprzód; uprzedzenie to polegać ma na ustnem zapowiedzeniu przez przełożonego oddziału i na wpisaniu do książeczki zarobkowej. Robotnik, który nie zgodzi się na umniejszoną płacę, może opuścić fabrykę za wypowiedzeniem przynajmniej na tydzień naprzód. Płaca dzienna tych robotników, którzy przebyli w fabryce więcej jak 10 lat bez przerwy, albo z przerwami mimowolnemi (choroby, wojskowość, brak roboty), obniżeniu w żadnym razie ulegać nie może.

53. Powiększenie płacy dziennej, oznaczonej przy wstąpieniu robotnika do fabryki może nastąpić za zgodzeniem się na to zawiadowcy fabryki. Podwyższona płaca wpisana zostaje wtedy do książeczki zarobkowej i ma na przyszłość takie samo

znaczenie, jak i pierwotnie umówiona cena najmu. Premie, wydawane przez zarząd fabryczny robotnikom, odznaczającym się gorliwym, sumiennym i umiejętnym wykonywaniem swych obowiązków, nie obowiązują zarządu fabrycznego do stałego ich wydawania (1).

1. Powyższy przepis jest całkiem wystarczający w razie najmu bezterminowego, t. j. z wypowiedzeniem dwutygodniowym. Jeżeli jednak fabryka ma robotników terminowych, wtedy powyższy przepis zastąpić wypadnie następującem zastrzeżeniem:

Powiększenie płacy dziennej, oznaczonej przy wstąpieniu robotnika do fabryki może nastąpić: a) w razie przejścia robotnika małoletniego na robotę dłuższą lub całodniową, b) w razie przejścia robotnika do innego oddziału lub do innego zajęcia, c) w razie szczególniejszych zasług robotnika. W takich wypadkach podwyższona płaca dzienna wpisana zostaje do książeczki zarobkowej i ma na przyszłość aż do upływu terminu najmu takie samo znaczenie, jak i pierwotnie umówiona cena najmu. Przepis ten nie wyłącza możności wydawania premij robotnikom, odznaczającym się gorliwym, sumiennym i umiejętnym wykonywaniem swych obowiązków, jednakże premie te nie są obowiązujące dla zarządu fabrycznego.

56. Oznaczona w powyższy sposób płaca dzienna liczona będzie robotnikom za czas rzeczywiście przy robocie spędzony, licząc w to i czas, przeznaczony na czyszczenie maszyn i uprzątnię pracowni. Czas pomiędzy jedną a drugą przerwą liczy się przy obliczeniu zarobku za ćwierć dnia. Gdyby robotnik dla jakichkolwiek powodów — oprócz samowoli — przestał pracować przed nastąpieniem przerwy, rozpoczęta ćwierć dnia policzoną będzie za całą ćwierć.

Za dnię opuszczane przez małoletnich skutkiem święta dworskiego, takowi płatni nie będą.

57. Płaca dzienna maszynistów i palaczy, oznaczona w ich książeczkach zarobkowych, stanowi wynagrodzenie za cały dzień roboczy do godz. 7¹/₄ wieczorem, licząc już w to godziny, poprzedzające puszczenie w ruch fabryki i przerwy, w czasie których maszyniści i palacze pozostają w fabryce.

58. Godziny nadrobkowe po godz. 7¹/₄ wieczorem, oraz praca wszystkich robotników w Niedziele i święta, liczone będą w stosunku ¹/₄ dnia za każde 2 godziny. Wyjątek stanowi pozostawanie w fabryce przez noc — palaczy, robotników gazowni

i stróży nocnych, którzy płatni będą za noc według zwykłej normy, tak jak za dzień z uwagi, że tacy robotnicy nie pracują za to przez dzień następny.

57. Robota wymiarowa nie stanowi warunku umowy najmu, gdyż zarząd fabryczny nie może się zobowiązać do nieustannego dostarczania robotnikom takiej roboty, która może być obliczana na wymiar. Z tego powodu płaca wymiarowa stanowi jedynie środek zachęcenia robotników do unikania opieszłości i niepotrzebnych przerw w robocie. W związku z tem zarobek robotnika pracującego na wymiar, nie może być niższym od zarobku, jaki wypada z obliczenia czasu i stawki dziennej tego robotnika, a jeżeli wypadnie niższym, to uzupełnia się do tej normy. Zwyżka zaś ponad zwykłą płacę dzienną uważa się jako dodatek, nie obowiązujący zarządu fabrycznego.

58. Przeznaczenie robotnikowi pracy wymiarowej zależy od uznania przełożonego oddziału. Robota dana na wymiar nie może być policzoną na dniówkę: a) w tkalni i snowalni — przed wytkaniem osnowy zadanej do wysnucia lub wytkania, b) w pracowniach mechanicznych — przed wykończeniem zadanego przedmiotu, c) w przędzalni i w ogóle w tych oddziałach, gdzie robota wymiarowa nie może być podzieloną na sztuki — przed nastąpieniem nowego okresu zarobkowego.

59. Taksa płacy za rozmaite roboty oddawane na wymiar, wywieszoną jest w każdym oddziale. W razie zmiany, nowa taksa obowiązuje dopiero od Czwartku, następującego po upływie dwóch całkowitych okresów zarobkowych od dnia jej wywieszenia.

60. Jeżeli wskutek zastoju lub innych przyczyn fabryka zmuszoną będzie ograniczyć długość dnia roboczego, przez co i płaca zarobkwa uległaby stosunkowemu zmniejszeniu, wtedy zarząd uprzedzi o tem robotników na dwa tygodnie naprzód. Robotnicy, którzy nie zechcą zgodzić się na nowe warunki, mogą wystąpić z fabryki, o czem jednakże powinni zawiadomić zarząd fabryczny przynajmniej na tydzień przed wprowadzeniem zmiany. Gdyby wszakże skrócenie dnia roboczego nastąpiło nagle, robotnicy otrzymywać będą przez dwa tygodnie płacę według dawniejszej normy.

61. W razie czasowego wstrzymania biegu fabrycznego

z jakichkolwiek powodów w dniu powszednie niewymienione w art. 30 niniejszych przepisów w liczbie dni świątecznych, wszyscy robotnicy otrzymują za te dni zapłatę według ich płacy dziennej tak jak za dni robocze, chociażby do żadnych robót wzywani nie byli. Jednakże takie płacenie za dni nierobocze nie może trwać dłużej nad dwa tygodnie, gdyż samo zatrzymanie fabryki dłuższe jak przez dzień jeden, uważać się ma za wypowiedzenie umowy ze strony zarządu fabrycznego wszystkim robotnikom bez wyjątku, o ile zarząd fabryczny nie umówi się ze wszystkimi albo z niektórymi robotnikami o dalsze ich pozostawanie w fabryce. Również w razie zamknięcia fabryki, robotnicy, — o ile najem nie był im wypowiedziany na dwa tygodnie naprzód, — otrzymają płacę zarobkową za dwa tygodnie.

62. Jeżeli zatrzymanie czasowe lub zupełne biegu fabryki nastąpi w skutek działania siły wyższej, jako to: pożaru, wylewu, uderzenia piorunu, rozsadzenia kotłów i w ogóle przyrządów parowych, wybuchu gazu oświetlającego. i t. p., umowa najmu stosownie do obowiązującego prawa ustaje i robotnicy dostają wtedy tylko tę płacę, jaką rzeczywiście do dnia klęski zarobili, chyba że zarząd fabryczny przeznaczy dla robotników według swego uznania zasiłek przez czas oczekiwania na ponowne otwarcie fabryki.

VI. Wypłata zarobków.

63. Wypłata zarobków wszystkim robotnikom odbywa się co tydzień w Sobotę. Ponieważ sporządzenie rachunków wymaga parę dni czasu, przeto okres zarobkowy rozpoczyna się we Czwartek rano i kończy w Środę wieczorem następnego tygodnia. Tym sposobem przy każdej wypłacie robotnicy otrzymują zarobek za tydzień, kończący się w Środę wieczorem; robota zaś wykonana w Czwartek, Piątek i Sobotę wypłatną, należy do następnego okresu obliczenia.

64. Robotnikom, którzy pracują na wymiar i nie zdążą wykończyć swej roboty przed zamknięciem okresu zarobkowego, wypłaconą będzie ich płaca dzienna za czas, przepędzony przy robocie w ciągu ubiegłego okresu zarobkowego. W następnym zaś okresie rachunek będzie uzupełniony, a nadwyżka,

jeżeli się takowa okaże, wypłaconą będzie przy następującej wypłacie.

65. Przy wypłacie zarobków potrącanie być mogą:

a) Komorne za mieszkanie w domu fabrycznym za ubiegły tydzień zarobkowy, według taksy wywieszanej w pracowniach fabrycznych (1).

b) Kary porządkowe.

c) Należność za zgubione narzędzia, według taksy wywieszanej w pracowniach fabryki.

d) Potrącenia z tytułu aresztów sądowych.

1. Wysokość komornego dobrze będzie oznaczyć także w książeczce zarobkowej.

66. Wypłata odbywa się gotówką każdemu robotnikowi osobno. Wraz z pieniędzmi robotnik otrzymuje książeczkę zarobkową, w której zapisany jest jego zarobek oraz potrącenia. Natomiast złożyć on powinien przy wypłacie drugą książeczkę zarobkową, która przez ubiegły tydzień pozostawała u niego. Zażalenia dotyczące otrzymanej zapłaty przedstawione być winny celem ich rozpoznania przełożonemu oddziału w Poniedziałek następujący po wypłacie.

67. Robotnik, występujący z fabryki po dwutygodniowym z jego strony lub ze strony zarządu wypowiedzeniu, otrzyma należną mu płacę w kantorze fabrycznym najpóźniej na drugi dzień po wystąpieniu, nie czekając Soboty. To samo stosuje się do robotników odchodzących do wojska i w ogóle nie z własnej woli, a zatem i do tych, których zarząd fabryczny wydała bez wypowiedzenia. Jeżeli jednak robotnik samowolnie zrywa umowę najmu i występuje z fabryki bez wypowiedzenia na dwa tygodnie naprzód, co przez obowiązujące prawo jest zabronionem, należna mu płaca przechodzi na rzecz funduszu zapomóg dla chorych robotników.

68. Zarobki tych robotników, którzy zachorowali przed wypłatą, wypłacane będą ich rodzinie; jeżeli zaś takowej nie mają na miejscu — dozorca oddziałowemu, który powinien zająć się chorym robotnikiem. Jeżeli zaś robotnik pozostaje w szpitalu fabrycznym, niepodniesiony zarobek składa się do jego

rozporządzenia na ręce dozorczy tegoż szpitala. Zarobek, niepodniesiony z jakichkolwiek innych powodów przez robotnika, lub w razie śmierci tegoż przez jego sukcesorów, pozostaje jako depozyt w kasie fabrycznej przez 3 miesiące i jeżeli do tego czasu nie zostanie podniesionym, przechodzi na rzecz funduszu zapomóg dla chorych robotników. Sukcesorowie zmarłego robotnika wylegitymować się winni w tym razie świadectwem właściwego wójta gminy.

VII. Porządek zewnętrzny.

69. Robotnik, nie stawiający się do roboty skutkiem choroby lub z innego słusznego powodu, powinien w ciągu tegoż dnia dać znać o tem przez swoich krewnych do przełożonego oddziału, ażeby uniknąć kary porządkowej za niestawiennictwo.

70. Po wyzdrowieniu robotnik obowiązany jest złożyć przełożonemu oddziału zaświadczenie lekarza lub felczera fabrycznego, o ile udawał się o poradę do tego ostatniego. Jeżeli jednak choroba przeciągnęła się dłużej jak 3 dni, robotnik powinien uzyskać świadectwo lekarza fabrycznego i zgłosić się z niem przede wszystkim do kantoru robotniczego, z kąd wydana mu będzie stosowna karta, którą złożyć powinien przełożonemu swego oddziału.

71. Robotnik, który nie stawiał się do roboty z jakiegokolwiek innego uzasadnionego powodu, np. skutkiem wezwania do urzędu lub sądu, złożyć powinien przed upływem 3 dni wprost przełożonemu oddziału, a po upływie 3 dni kantorowi robotniczemu, stosowne świadectwo urzędowe lub zaświadczenie osób wiarogodnych (1).

1. Wyróżnienie choroby lub nieobecności dłuższej nad 3 dni, opiera się na tem, że dla należytej kontroli robotnik nieprzychodzący do roboty dłużej jak przez dni trzy, powinien być wymeldowany w kantorze robotniczym.

72. Zarząd fabryczny zajmować się będzie na własny koszt odnawianiem wpływających paszportów robotników krajowych. Robotnicy zaś zagraniczni powinni sami zająć się odno-

wieniem swych paszportów, po upływie bowiem dawnych, nie mogą być w żadnym razie trzymani w fabryce.

73. Robotnice, które wyszły za mąż, obowiązane są zawiadomić o tem przełożonego oddziału i przedstawić w kantorze fabrycznym swą książeczkę zarobkową dla zapisania zmiany nazwiska.

74. Robotnik niemieszkający w domu fabrycznym obowiązany jest powiadomić o każdej zmianie swego mieszkania przełożonego swego oddziału, oraz kantor robotniczy.

75. Bliższe szczegóły co do warunków korzystania z pomocy lekarskiej, mieszkań urządzonych w domach fabrycznych, tudzież innych urządzeń gospodarskich i dobroczynnych dla robotników przeznaczonych, wskazane są w osobnych przepisach, przez zarząd fabryczny wydanych.

76. Małoletni do lat 15 wieku, którzy przy wstąpieniu do fabryki nie złożą świadectwa z ukończenia przynajmniej jednoklasowej szkoły elementarnej, obowiązani są w godzinach wolnych od pracy w fabryce uczęszczać po 3 godziny dziennie do urzędzonej dla nich przy fabryce szkoły elementarnej. Nieobecność w szkole obowiązani są oni usprawiedliwić przełożonemu oddziału, tak samo jak nieprzyjście do fabryki, a jeżeli się nie usprawiedliwią, podlegają karom porządkowym tak samo, jak za niestawiennictwo do roboty.

VIII. Występowanie robotników z fabryki.

77. Robotnik, pragnący z własnej woli wystąpić z fabryki, obowiązany jest uprzedzić o tem przynajmniej na dwa tygodnie z góry przełożonego swego oddziału i złożyć mu tę książeczkę zarobkową, która jest wtedy w jego posiadaniu. Wystąpienie może jednak nastąpić tylko w Środę wieczorem i dla tego robotnik powinien jednocześnie oświadczyć przełożonemu, czy życzy sobie odejść w Środę poprzedzającą upływ dwóch tygodni od dnia wypowiedzenia, czy też w Środę następującą po tamtej. Przełożony oddziału wpisuje datę wypowiedzenia i termin wystąpienia do przedstawionej mu książeczki zarobkowej i przesyła

ją do kantoru rachunkowego dla zapisania wypowiedzenia w drugiej książeczce.

78. Jeśli wypowiedzenie następuje ze strony zarządu fabrycznego, takowe wpisane być winno do tej książeczki zarobkowej, która znajduje się wtedy w kantorze fabrycznym, przy czym termin wystąpienia liczony ma być od najbliższej Soboty wypłatnej za półtrzecia tygodnia, t. j. do trzeciej Środy wieczorem, o ile zarząd fabryczny nie uzna za możliwe ustanowienie terminu ściśle dwutygodniowego. Przy najbliższej wypłacie i doreczeniu książeczki robotnikowi, wypowiedzenie powinno mu być odczytane przez płatnika, po odebraniu zaś drugiej książeczki wpisane także do niej.

79. Jeżeli obie strony zgodzą się na wystąpienie, to bez względu na to, z czyjej strony nastąpiło wypowiedzenie, czas wypowiedzenia uważa się za dotrzymany i robotnik z chwilą wystąpienia otrzymuje zaraz swoją należność. Jeżeli zaś robotnik nie dotrzyma terminu wypowiedzenia, wystąpienie jego uważa się za samowolne, a resztujący zarobek przechodzi na rzecz funduszu zapomóg dla chorych robotników.

80. Zarząd może w każdym czasie uwolnić robotnika bez poprzedniego wypowiedzenia, lecz w takim razie obowiązany jest wypłacić mu niezwłocznie cały należny zarobek a nadto jego płacę zarobkową za dwa tygodnie.

81. Jeżeli robotnik występuje z fabryki skutkiem wydalenia go z C. z rozporządzenia władzy, wstąpienia do wojska lub do służby gromadzkiej, odmowy przedłużenia paszportu ze strony właściwej władzy, jak również w razie, jeżeli bieg fabryki wstrzymany zostanie skutkiem działania siły wyższej (art. 62), umowa najmu ustaje sama przez się i wypowiedzenie z żadnej strony nie jest potrzebnem.

82. Również jeżeli zarząd fabryczny zrywa umowę z powodu nieprzyjścia robotnika do roboty więcej jak przez trzy dni bez usprawiedliwionego powodu, pociągnięcia robotnika do śledztwa lub sądu kryminalnego, hardości względem swych przełożonych, złego sprawowania się, choroby zaraźliwej, wstrętnej lub niebezpiecznej dla towarzyszy pracy, wreszcie skutkiem zasłużenia na kary porządkowe w ilości przewyższającej normę, dozwoloną przez prawo, — robotnik wydalony zostaje bez po-

przedniego wypowiedzenia. W takim wypadku robotnik przywołany zostaje do kantoru robotniczego, gdzie otrzyma książeczkę zarobkową, pozostającą podówczas w kantorze i zaległy zarobek za czas ubiegły, licząc w to i dzień wydalenia z potrąceniem kar porządkowych według normy dozwolonej przez prawo.

83. Złe sprawowanie robotnika daje wtedy powód do natychmiastowego wydalenia, jeżeli przynosi szkodę fabryce, naraża bezpieczeństwo osób pracujących w fabryce lub w zarządzie fabrycznym, albo narusza ogólny porządek i spokój w fabryce. W szczególności nieostrożne — pomimo upomnień i kar porządkowych — obchodzenie się z ogniem lub maszynami, oraz wymaganie wkupnego od nowowstępujących robotników, daje powód do natychmiastowego wydalenia robotnika z fabryki. Istnienie choroby zaraźliwej, wstrętnej lub niebezpiecznej stwierdza lekarz fabryczny.

84. Jeżeli robotnik dozna pobicia, ciężkiej obrazy i w ogóle złego obchodzenia ze strony swych przełożonych, jeżeli nie może dostać mieszkania ani w fabrycznym, ani w innym domu, jeżeli przeznaczona mu robota działa niszcząco na jego zdrowie i jeżeli jeden z członków jego rodziny umrze lub powołany zostanie do służby wojskowej, — wtedy robotnik może wystąpić z fabryki bez poprzedniego wypowiedzenia. W takim wypadku robotnik powinien zgłosić się do przełożonego swego oddziału i z otrzymaną od niego kartką zwalniającą udać się do kantoru robotniczego, gdzie otrzyma pozostającą tamże książeczkę zarobkową oraz zaległy zarobek za czas ubiegły do chwili zaprzestania roboty.

85. W wypadkach natychmiastowego wydalenia (art. 82 i 83) lub wystąpienia (art. 84) robotnika, w doręczonej mu na odchodnem książeczce zarobkowej zarząd fabryczny wymieni powód wydalenia lub wystąpienia robotnika.

86. We wszystkich wypadkach, kiedy zarząd fabryczny wypłaca odchodzącemu robotnikowi oprócz zaległego zarobku — płacę jego za następne dwa tygodnie, ta ostatnia dopłata oblicza się według płacy dziennej w książeczce zarobkowej wymienionej, a pomnożonej tyle razy, ile w ciągu następnych dwóch tygodni przypada dni roboczych.

IX. Zażalenia.

87. W stosunkach z robotnikami zarząd fabryczny zastępowany jest przez wymienionych na wstępie przełożonych nad pojedynczymi oddziałami fabryki, którzy to przełożeni odpowiedzialni są względem zarządu fabrycznego za ściśle wykonywanie i dopilnowanie niniejszych przepisów. Dlatego też wszelkie zażalenia robotników zanoszone być powinny przede wszystkim do przełożonego właściwego oddziału. Jeżeli zaś zażalenie dotyczy spraw pozafabrycznych, wtedy robotnik zgłosić się powinien do gospodarza fabryki (w kantorze robotniczym).

88. Gdyby zażalenie zanesione do powyżej wymienionych osób nie osiągnęło skutku, wtedy robotnicy zwracać się mogą wprost do zawiadowcy fabryki, nie inaczej jednak, jak ustnie i pojedynczo.

89. Występowanie zbiorowe robotników, oraz wszelkie zmowy pomiędzy robotnikami bezwarunkowo są wzbronione pod odpowiedzialnością według prawa karnego.

X. Przepisy dodatkowe.

90. Wstęp do fabryki dozwolony jest członkom rodziny tych robotników, którym z powodu pozostawania ich w fabryce podczas przerw, posiłek przynoszony jest do fabryki. Tacy robotnicy wyjednać powinni od przełożonego oddziału stosowne przepustki. Dzieci niemające 6 lat wieku w żadnym razie do fabryki wpuszczane nie będą.

91. Osobom obcym wstęp do fabryki dozwolonym jest jedynie za przepustkami wydawanymi przez zawiadowcę fabryki.

92. Przepisy niniejsze wywieszane są we wszystkich salach fabrycznych i wydrukowane w osobnych książeczkach, wydawanych robotnikom razem z książeczkami zarobkowemi.

93. Zmiany, jakie mogłyby być zaprowadzone w niniejszych przepisach, wywieszane będą w pracowniach fabryki przynajmniej na dwa tygodnie przed dniem, od którego zaczną

obowiązywać, ażeby każdy robotnik, niezgadzący się na nowe przepisy, miał czas do wypowiedzenia najmu.

— Zamykając rzecz o przepisach porządkowych, zauważyć jeszcze wypada, że koniecznym ich uzupełnieniem powinien być cennik narzędzi i t. p. przedmiotów, które w razie ich zgubienia robotnik powinien odkupić.

2. TARYFY ZAROBKOWE.

Przy takim urządzeniu stosunków zarobkowych, jakie jest opisane w powyższym wzorze przepisów porządkowych, taryfy zarobkowe (art. 26 Przep. Szczeg.) ograniczać się mogą na wyszczególnieniu (w formie tablic) stawek wymiarowych (akordowych). W przedalnicach stawki wymiarowe prądaków (zwłaszcza przy prząsłnicach wózkowych, t. j. selfaktorach), prądek, motaczek i t. p. wskazywać powinny stosownie do rodzaju roboty płacę za jednostkę długości lub wagi przerobionego przedziwa lub przędzy każdego gatunku i numeru lub pewnej grupy numerów. W tkalni podobnie — płacę za jednostkę wagi lub długości zwiniętej przędzy, wysnutej lub nakrochmalonej osnowy i za jednostkę długości tkaniny każdego gatunku i numeru lub pewnej grupy numerów.

To samo stosuje się do wszystkich zakładów, w których ilość roboty wymierza się liczbą wykonanych przedmiotów albo jednostkami długości lub wagi.

Natomiast w fabrykach maszyn i pracowniach mechanicznych pomocniczych przy różnych zakładach, robota częstokroć nie może być w ten sposób wymierzana i w wielu wypadkach nie może być określoną ani nawet przewidzianą z góry w taryfie płac wymiarowych. W takich wypadkach najlepszym sposobem uniknięcia sporów jest doręczenie robotnikowi mającemu wyrobić dany przedmiot — t. z. buletynu, t. j. karty z wyszczególnieniem roboty i przypadającej za jej wykonanie płacy. Sposób ten ogólnie jest używanym w dobrze urządzonych zakładach mechanicznych i zastąpienie go taryfami z góry ułożonemi jest niemożliwym.

W ogólności stawki wymiarowe powinny być tak unormo-

wane, ażeby robotnik średniej pilności mógł zarobić przynajmniej tyle, ile mógłby zarobić pracując na dniówkę, obliczoną według zwykłej jego płacy dziennej.

3. WYKAZ KAR PORZĄDKOWYCH.

Przepisy Szczegółowe prawa z dnia 3 (15) Czerwca 1886 r. wskazują szczegółowo, za jakie wykroczenia zarząd fabryczny wymierzać może na robotników kary pieniężne. W przepisach zaś porządkowych niepodobna pominąć szczegółowego wskazania obowiązków robotników, a zatem i bliższego określenia tych wykroczeń, które pociągają za sobą karę porządkową. Tym sposobem w wykazie kar porządkowych ograniczyć się można prostem wyszczególnieniem wykroczeń porządkowych i wskazaniem wymiaru kary, odpowiadającej każdemu z tych wykroczeń. Ponieważ zaś niepodobna przewidzieć z góry wszystkich okoliczności, zwiększających lub zmniejszających w danym wypadku winę robotnika, przeto za każde wykroczenie ustanowić wypada minimum i maximum wymiaru kary. Minimum ma na celu wskazanie robotnikom, że w danym wypadku czeka ich za odnośne wykroczenie kara w każdym razie nie mniejsza od wskazanej w tablicy. Można zresztą ograniczyć się tylko wskazaniem maximum.

Zgodnie z podziałem, przyjętym w Przepisach Szczegółowych prawa z d. 3 (15) Czerwca 1886 r. wykaz kar porządkowych także powinien dzielić się na 3 grupy: A) za robotę wadliwą, które to wyrażenie obejmuje także psucie materiałów, maszyn i narzędzi, B) za niestawiennictwo do roboty przynajmniej w ciągu $\frac{1}{2}$ dnia roboczego do 3^{ch} dni włącznie i C) za naruszenie porządku.

A) Wadliwa robota.

Każda fabryka ma pod tym względem swoje wymagania. Tę część wykazu kar porządkowych możemy zatem podać tylko sposobem przykładu dla tkalni.

Fabryka N. N. w C.
Wykaz kar porządkowych.

WYSZCZEGÓLNIENIE WYKROCZEŃ.	K o p i e j e k	
	od	do
I. Za wadliwą robotę.		
§ 1. Rzedzizny, gniazda, dziury, błędy we wzorze przy tkaniu:		
a) w tkaninach grubszych	10	50
b) „ cieńszych	15	100
c) w cienkich obrusach	30	200
§ 2. Powalanie tkaniny	10	30
§ 3. Wytkanie niewłaściwej długości (obrusów i t. p. tkanin)	10	30
§ 4. Niewłaściwe wetkanie wątku	10	30
§ 5. Popsucie przędzy lub zanieczyszc. takowej.	10	50
§ 6. Niezachowanie odpadków.	10	50
§ 7. Popsucie maszyn, czółenek lub innych przyrządów i narzędzi	30	100
§ 8. Robota wadliwa przy zwiłaniu przędzy . .	10	50
§ 9. Robota wadliwa przy snuciu	10	100
§ 10. Robota wadliwa przy oczyszczaniu gotowych tkanin	10	50
§ 11. Robota wadliwa przy wszelkich czynnościach pomocniczych	10	50

B) Niestawiennictwo.

Kary za niestawiennictwo do roboty stosują się do tego wypadku, kiedy robotnik bez usprawiedliwionego powodu opuści przynajmniej pół dnia roboczego. Wymiar tych kar pozostawać musi, zgodnie z przepisami prawa, w zależności od płacy zarobkowej winnego robotnika, maximum zaś kary nie może przewyższać zarobku trzydniowego. Opuszczenie Poniedziałku, Soboty i dnia targowego lub jarmarcznego w miejscu lub w okolicy, karanem jest zwykle w fabrykach silniej, niż opuszczenie innych dni. Uwzględniając to wszystko, można tę część wykazu kar porządkowych ułożyć w sposób następujący:

II. Za niestawiennictwo do roboty (bez usprawiedliwionego powodu).

- § 12. Za każdą opuszczoną ćwierć dnia roboczego (oprócz połowy pierwszego dnia), jeżeli opuszczenie zaczyna się w Poniedziałek lub w Środę albo w dzień targowy lub jarmarczny w miejscu lub w okolicznych miasteczkach — $\frac{1}{2}$ do $\frac{3}{4}$ płacy dziennej
- § 13. Za każdą ćwierć dnia roboczego (oprócz połowy pierwszego dnia), jeżeli opuszczenie zaczyna się w inne dnie, niewymienione w poprzednim paragrafie — $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ płacy dziennej.

C. Naruszenie porządku.

Pod tym względem różne fabryki mogą mieć swoje właściwości, których niepodobna objąć ogólnym wzorem. Z drugiej strony jednakże wykroczenia tego rodzaju nie nadają się do zbyt drobiazgowego wyszczególnienia. Uwzględniając rodzaj wykroczenia i przepisane w prawie maximum kary za naruszenie porządku w fabryce, można trzecią część wykazu kar porządkowych ułożyć w sposób następujący.

III. Za naruszenie porządku.

§ 14	Opuszczenie pierwszej połowy dnia roboczego (przed obiadem):		
	a) w Poniedziałki, Soboty, dnie jarmarczne i targowe	50	100
	b) w inne dnie	30	60
§ 15.	Opuszczenie innej połowy dnia:		
	a) w Poniedziałki, Soboty, dnie targowe i jarmarczne	40	80
	b) w inne dnie	25	50
§ 16.	Trzykrotne przyjście do pracowni przed zamknięciem wstępu, lecz już po puszczeniu fabryki w ruch	5	15
§ 17.	Samowolne odejście od roboty, lub w razie dozwolonego odejścia, powrót do roboty po upływie dozwolonego czasu bez usprawiedliwionego powodu.	10	50
	<i>Uwaga.</i> Ta ćwierć dnia, w ciągu której robotnik samowolnie odszedł od roboty, nie będzie liczoną w zarobku.		

§ 18. Przynoszenie do fabryki materiałów palnych (między innymi zapałek), palenie w obrębie fabryki cygar, papierosów lub fajek, samowolne zapalenie gazu.	50	100
<i>Uwaga.</i> W tych oddziałach, gdzie nieostrożne obchodzenie się z ogniem szczególnie grozi niebezpieczeństwem, wykroczenie to uważanem będzie jako zagrożenie interesom majątkowym fabryki i bezpieczeństwu pracowników i może pociągnąć za sobą natychmiastowe wydalenie z fabryki.		
§ 19. Otwieranie samowolne zasłoniętych części maszyn, zakładanie pasów, czyszczenie podczas ruchu maszyny jej części działających, oprócz wskazanych przez dozorcę jako żadnem niebezpieczeństwem niegroźących	80	100
§ 20. Nieprzesunięcie pasa na luźne koło w razie, kiedy maszyna zwalnia swą szybkość przed przerwą, niezakręcenie kurka gazowego na znak dany przez dozorcę lub przy odchodzeniu do domu	5	30
§ 21. Niezachowanie czystości maszyn i przyrządów obsługiwanych przez robotnika oraz czystości w pracowni, zanieczyszczanie miejsc ustępowych . .	15	50
§ 22. Smarowanie maszyn przez tych robotników, do których to nie należy . .	15	50
§ 23. Zakłócenie spokoju przez hałasy, krzyki, wymyślania, kłótnie	30	80
§ 24. Wszelka nieprzyzwoitość względem kobiet lub małoletnich	70	100
§ 25. Bójka	50	100
§ 26. Nieposłuszeństwo	30	100
§ 27. Przyjście do roboty w stanie nietrzeźwym, przynoszenie do fabryki wódki	40	60
<i>Uwaga.</i> Robotnik zauważony w fabryce w stanie nietrzeźwym, zostaje odesłany do domu i traci całą resztę		

	dnia, licząc w to i tę ćwierć dnia, w czasie której zauważono jego nietrzeźwość		
§ 28.	Gra w karty i t. p. w fabryce . . .	15	50
§ 29.	Zajmowanie się podczas roboty inną czynnością oprócz przeznaczonej, odchodzenie bez potrzeby od przeznaczonej roboty, przeszkadzanie innym robotnikom w pracy	15	50
§ 30.	Wszelkie inne naruszenie przepisów porządkowych	5	50

Odnosnie do § 18 zauważyć należy, że każda fabryka powinna mieć szczegółową instrukcję co do obsługi maszyn jakimkolwiek grożących niebezpieczeństwem.

Przedmiot ten w ogóle mało jest dotąd opracowany, u nas zaś prawie nietknięty. Towarzystwa techniczne powinnyby w tym kierunku przyjść z pomocą zarządom fabrycznym. Najlepszem jednak w tym celu byłoby stowarzyszenie się właścicieli fabryk i techników fabrycznych—na wzór towarzystwa zapobiegania wypadkom przy obsłudze maszyn, istniejącego od lat 20 w Alzacyi.

Porządek wymierzania i zapisywania kar opisaliśmy szczegółowo w części III niniejszego wydawnictwa w dopiskach do art. 30—38 Przepisów Szczegółowych.

Nadmienić jeszcze wypada, że wykaz kar porządkowych dobrze będzie uzupełnić wyliczeniem tych wykroczeń, które na mocy prawa pociągnąć mogą za sobą natychmiastowe wydalenie robotnika z fabryki.

4. WARUNKI KORZYSTANIA Z URZĄDZEŃ GOSPODARSKICH I DOBRO-CZYNNYCH DLA ROBOTNIKÓW PRZEZNACZONYCH.

W warunkach tych zarząd fabryczny objąć może wszystkie sprawy, dotyczące pozafabrycznego życia robotników. Tutaj zatem mogą znaleźć miejsce przepisy, dotyczące korzystania z pomieszczeń w domach fabrycznych, szkół fabrycznych, ochron, pomocy lekarskiej, szpitala, zapomóg w czasie choroby robotników, emerytur i t. p.

Nie podajemy tu wzoru podobnych przepisów, gdyż tego rodzaju urządzenia gospodarskie i dobroczynne w każdej fabryce warunkować się mogą inaczej. Nadmieniamy tylko w związku z przedmiotem niniejszego wydawnictwa, że pomoc lekarska nie może być płatną i że w warunkach korzystania z mieszkań, powinny być szczegółowo wyłuszczone następujące sprawy: porządek przeznaczania robotnikom mieszkań w domach fabrycznych, zachowywanie się robotników w tychże mieszkaniach, możliwość przyjmowania sublokatorów, największa liczba osób mogących zamieszkiwać w jednym mieszkaniu i wreszcie sposób wypowiedzenia mieszkań.

Do tych warunków, zgodnie z wymaganiami prawa, dołączoną być winna taksa komornego i dozwolonych do pobierania opłat za korzystanie z innych urządzeń fabrycznych.

W miejscowościach, gdzie obowiązują Przepisy Szczegółowe prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r. tego rodzaju warunki i taksy powinny być poprzednio przedstawione inspektorowi fabrycznemu do zatwierdzenia.

VI.

KSIĄŻECZKI ZAROBKOWE.

Według prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r. książeczki zarobkowe są bezwarunkowo obowiązujące tylko w miejscowościach poddanych pod działanie Przepisów Szczegółowych tego prawa. Nie ulega jednakże wątpliwości, że książeczki zarobkowe, jak to zaznaczyliśmy już w części III niniejszego wydawnictwa w dopisku do § 8 Przepisów Ogólnych, w wysokim stopniu przyczynić się mogą do jaśniejszego określenia stosunku zarządu fabrycznego z robotnikami i dla tego powinny znaleźć zastosowanie w każdej porządnie prowadzonej fabryce. Podając przeto w części V niniejszego wydawnictwa wzór przepisów porządkowych fabrycznych, przypuściliśmy, że w fabryce, do której przepisy te odnoszą się mają, książeczki zarobkowe są zaprowadzone. Pomieniony wzór wyjaśnia dostatecznie całą manipulację z książeczkami zarobkowemi, przyczem uwzględnione też zostały uwagi, jakie w wyjaśnieniu odnośnych przepisów prawa podaliśmy w części III niniejszego wydawnictwa—w dopiskach do art. 21—26 Przepisów Szczegółowych.

Pozostaje tylko do rozważenia układ książeczki zarobkowej, który z uwagi na możliwe zaoszczędzenie roboty piśmiennej, powinien być, jak to zaznaczyliśmy w odnośnym ustępie części II niniejszego wydawnictwa, możliwie prosty i odpowiadający wymaganiom praktycznym.

Pod tym względem mamy już przed sobą gotowe wzory, a mianowicie książeczki zarobkowe, zatwierdzone przez właściwe urzędy gubernialne do spraw fabrycznych: dla gubernii

Wypłata zarobku odbywa się
..... dnia każdego miesiąca.

Stronnica 2-a.

Przyjęty do roboty przedstawił zgodnie z p. 2 Najwyżej zatw. prawa z d. 3 Czerwca paszport.

Termin jego 188 roku

Przedłużony 188 roku

Termin najmu przedłużony do
188 r.

Oplata za korzystanie
.....

Miejsce puste.

Ze stołowaniem

Z mieszkaniem

Wzór dla gubernii włódzimierskiej różni się od powyżej przytoczonego: a) innym porządkiem niektórych wierszy, b) opuszczeniem 2 wierszy wzoru moskiewskiego, odnoszących się do opłat za korzystanie (z mieszkań i t. p.), c) zajęciem miejsca pustego we wzorze moskiewskim następującym tekstem:

Notatka co do mieszkania.

№ koszar

№ komory

Przeniesienie z jednego zajęcia do drugiego — według tegoż obliczenia:

Przeniesiony
.....

Właściwie różnica polega tylko na tem, że we wzorze włodzimierskim nie ma miejsca do zapisania opłat za korzystanie z mieszkań i t. p.

2) W części drugiej powyższe dwa wzory różnią się o tyle, że we wzorze moskiewskim przytoczone są kolejną paragrafów i artykułów przepisy prawa z dnia 3/15 Czerwca 1886 r. z pominięciem art. II, VI, VII i VIII prawa i art. 2 — 6, 8, 9, 11 — 14, 24 i 43 Przepisów Szczegółowych. We wzorze zaś włodzimierskim przytoczone są poczęści dosłownie, poczęści zaś opisowo przepisy prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r. oraz przepisy prawa cywilnego odnoszące się do stosunku właściciela fabryki z robotnikami, nie kolejno jednak, lecz w pewnem ugrupowaniu z podziałem na: przepisy ogólne, obowiązki i prawa pracodawcy i obowiązki i prawa robotników i czeladników fabrycznych.

3) W części III wzór moskiewski obejmuje tylko tytuł przepisów porządkowych fabryki, we wzorze zaś włodzimierskim przytoczoną jest w tem miejscu obowiązkowa zawartość art. 29 Przepisów Szczegółowych.

4) Wreszcie w części czwartej oba wzory ułożone są na tej zasadzie, że lewe stronnice przeznaczone są na zapisywanie zarobków, a prawe na zapisywanie wypłat i kar porządkowych. Ta tylko pomiędzy nimi zachodzi różnica, że we wzorze moskiewskim prawa stronnica składa się z dwóch rubryk: dla wypłat i dla kar porządkowych.

Dla fabryk Królestwa powyższe wzory nie mogą być uznane za zupełnie odpowiednie z powodu niektórych właściwości tutejszego przemysłu. I tak np. najem robotników fabrycznych na czas określony prawie nie zdarza się w Królestwie, wprowadzenie zaś nowego prawa fabrycznego ograniczy jeszcze bardziej lub usunie całkowicie ten rodzaj najmu. Stołowanie robotników przez zarząd fabryczny także nie zdarza się w fabrykach Królestwa, a racjonalne gospodarstwo fabryczne wyłączać nawet powinno całkowicie takie urządzenie. Dalej robotnicy w Królestwie w znacznej części przebywają za książeczkami legitymacyjnymi, które są bezterminowe. Wreszcie zauważyć też należy, że w Królestwie powszechnie przyjętym jest zwyczaj niewydawania zaliczek na poczet zarobków przy słylich lub też należnych i już obliczonych; wypłata zarobków następuje

w całości zaraz po obliczeniu takowych i w krótkich odstępach czasu.

W związku z temi zwyczajami, niewkraczającemi zresztą po za granice ustanowione przez prawo z d. 3/15 Czerwca 1886 r., a pociągającemi za sobą pewne uproszczenie w układzie książeczki zarobkowej, zalecić można w tym samym celu inne jeszcze odstępstwa od powyższych wzorów moskiewskiego i włodzimierskiego.

Według prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 roku książeczki zarobkowe zastępować mają umowę najmu. Z tego powodu obok wpisywania do nich warunków najmu odnoszących się wyłącznie do tego robotnika, któremu wydaje się książeczkę, prawo nakazuje jeszcze pomieszczenie w książeczce zarobkowej wyciągu z przepisów prawa i z przepisów porządkowych fabryki — wyciągu określającego prawa, obowiązki i odpowiedzialność robotników, niezależnie od obowiązkowego wywieszania przepisów porządkowych we wszystkich pracowniach fabryki.

Wymaganie to jest słuszne, gdyż tym sposobem robotnik nie tylko w najprzystępniejszej formie poznać może swoje prawa i obowiązki względem zarządu fabrycznego, ale nadto występując w wypadkach przewidzianych w prawie na drogę sądową, ma w ręku dokument obejmujący w zasadzie wszystkie warunki najmu. Całkowitemu zastosowaniu tej zasady stają jednakże na przeszkodzie względy praktyczne. Temi względami powodował się prawodawca, nakazując układanie i wywieszanie osobnych tablic płacy zarobkowej, opłat za mieszkania i t. p. oraz kar porządkowych, jakkolwiek szczegóły te ulegają zmianie bardzo rzadko, przy wyłączeniu zatem takowych z liczby obowiązkowych części składowych regulaminu fabrycznego i książeczki zarobkowej, chodzić mogło jedynie o nieprzeciążanie regulaminu zbyt niemiemi szczegółami. Tembardziej należy mieć na uwadze względy praktyczne odnośnie do takich warunków najmu, które z natury swojej częściej ulegają zmianom.

Regulamin fabryczny, choćby w najogólniejszych ułożony wyrażeniach, co nie jest nawet całkowicie możliwem ze względu na niektóre obowiązkowe jego szczegóły, nie może bądź co bądź być niezmiennym. Gdyby zatem przepisy porządkowe pomieszczone były w całości w książeczce zarobkowej, to przy

każdej zmianie regulaminu fabrycznego (np. czasu roboczego), należałoby obok sprawienia nowych książeczek zarobkowych, wypisać ponownie karty zapisowe we wszystkich nowych książeczkach, co stanowić może w większych fabrykach ogromną robotę, tembardziej jeżeli zaprowadzone są książeczki podwójne. Prawo nie nakazuje wprowadzić pomieszczenia w książeczkach zarobkowych przepisów porządkowych w całości, lecz tylko w wyciągu, jednakże w wyciągu tym niepodobna byłoby pominąć tych właśnie szczegółów, które ulegać mogą częstszej zmianie. Dla tego też najpraktyczniej będzie wydawać robotnikom wraz z książeczkami zarobkowymi — osobne książeczki z przepisami porządkowymi, w książeczkach zaś zarobkowych zaznaczać, że dla robotników obowiązujące są przepisy porządkowe z dnia tego a tego, zatwierdzone przez inspektora fabrycznego dnia tego a tego—jeżeli w danej miejscowości zatwierdzenie to jest potrzebne.

W razie drobniejszej zmiany w przepisach porządkowych, takowa obok wywieszenia w pracowniach (tytułem dodatku do przepisów porządkowych) doręczoną być winna robotnikom na osobnych kartkach wklejanych do książeczek z przepisami porządkowymi; w książeczkach zaś zarobkowych wpisana być winna uwaga, że zmiana lub uzupełnienie przepisów porządkowych z dnia tego a tego obowiązuje od dnia tego a tego. Jeżeli zaś w przepisach porządkowych zajdą większe zmiany, wymagające przerobienia przepisów, wtedy robotnicy otrzymają nowe książeczki z przepisami porządkowymi, w książeczkach zaś zarobkowych wpisana zostanie stosowna uwaga bez potrzeby zmieniania książeczek zarobkowych i wypisywania w takowych kart zapisowych.

Uwzględnienie powyższych uwag pociąga za sobą odmieniny nieco od wzorów moskiewskiego i włodzimierskiego układ karty zapisowej w książeczkach zarobkowych, jak niemniej i tej części książeczek, która przeznaczoną jest na wyciąg z przepisów porządkowych.

Co się zaś tyczy wyciągu z obowiązujących przepisów prawa, to nie ulega wątpliwości, że przy należycie ułożonych przepisach porządkowych fabrycznych, uszeregowanie przepisów prawa takie, jak we wzorze włodzimierskim, uważać należy za zbyte-

czne; natomiast przytoczenie przepisów prawa cywilnego, odnoszących się do najmu robotników fabrycznych, pominięte we wzorze moskiewskim, uważać należy za pożyteczne. Jednakże może to być zastosowaniem tylko w Cesarstwie, w Królestwie bowiem nieliczne przepisy prawa cywilnego dotyczące najmu usług, niezupełnie zbiegają się z przepisami prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r., z drugiej zaś strony sprawy, do których się odnoszą tamte przepisy, nie mogą być pominięte w przepisach porządkowych fabryki. Odnośnie zaś do przytoczenia przepisów prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r., pominięcie we wzorze moskiewskim przepisów nieobchodzących robotników bezpośrednio, jest całkiem zasadnym; wybór zaś przytoczonych przepisów uważać należy za trafny. Usunięcie art. 24 Przepisów Szczegółowych, przepisującego treść książeczki zarobkowej, jest również słusznem z powodu, że wzór tej książeczki zatwierdzony już jest przez urząd gubernialny do spraw fabrycznych.

Wreszcie co do czwartej części książeczki zarobkowej, przeznaczonej do zapisywania zarobków i kar, przyjęte we wzorach moskiewskim i włodzimierskim dwustronne prowadzenie rachunku, t. j. zapisywanie po jednej stronie zarobków, a po drugiej wypłat i kar, wtedy tylko byłoby poniekąd uzasadnionem, gdyby zarobek nie był wypłacanym całkowicie po każdym obliczeniu takowego, lecz częściowo, czyli innymi słowy, gdyby okres zarobkowy był dłuższym od okresu wypłatnego. Jeżeli jednak prawodawca uznał za słusne ograniczyć długość okresu wypłaty zarobków, to tembardziej stosować się to powinno do okresu obliczania zarobków. W porządnie prowadzonej fabryce obliczanie zarobku dokonywane być winno przed każdą wypłatą, a w takim wypadku osobne zapisywanie wypłat nie jest potrzebnem, gdyż cały zarobek z ubiegłego okresu zarobkowego wypłaca się za potrąceniem kar porządkowych w najbliższy dzień wypłaty. Gdyby zresztą chodziło o dowód, że zarobek ten rzeczywiście wypłaconym został, oddanie przez robotnika drugiej książeczki może w tym razie stanowić dowód aż nadto dostateczny. Wreszcie zauważyć należy, że pominięcie zapisywania wypłat nie sprzeciwia się Przepisom Szczegółowym prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r., wspominającym (art. 24 f.) tylko o zapisywaniu zarobków i kar porządkowych.

* * *

W zastosowaniu się do powyższych uwag podajemy tu wzór książeczki zarobkowej, układ którego pozostaje w związku z wzorem przepisów porządkowych pomieszczonym w części V niniejszego wydawnictwa.

Nadmieniamy jeszcze, że w razie zaprowadzenia książeczek podwójnych, dobrze będzie dać każdemu z 2 egzemplarzy okładkę innej barwy i tak się urządzić, ażeby na każdą wypłatę wypadały egzemplarze jednej barwy. Na samej okładce (dosyć grubej dla zabezpieczenia trwałości książeczki) wypisane być winny: N^o książeczki odpowiadający numerowi listy imiennej oraz imię i nazwisko robotnika.

Wypowiedzenie, powód odejścia i t. p. sprawy przewidziane w przepisach porządkowych, wypisywane być winny w rubrykowanej części książeczki — tam gdzie zarobki, pod właściwą datą.

FABRYKA N. N. w C.
KSIĄŻECZKA ZAROBKOWA

Egzemplarz

N^o

Imię, nazwisko i przezwisko robotnika:

.....
.....

Przyjęt..... od d.

na czas nieokreślony z dwutygodniowem wzajemnem wypowiedzeniem.

Oddział fabryki

od d.

od d.

Zajęcie

od d.

od d.

od d.

od d.

Płaca zarobkowa kop. dziennie

od d. „ „

od d. „ „

od d. „ „

od d. „ „

Wypłata zarobków: co tydzień w Sobotę.

Zawiadowca fabryki

.....

W uzupełnieniu drugostronnie wymienionych warunków najmu obowiązujące są dla robotnika:

1. Przepisy porządkowe z d.
.....
.....
.....
2. Warunki korzystania z urządzeń gospodarskich i dobroczynnych z d.
.....
.....
3. Wykaz kar porządkowych z d.
.....

Rodzaj dowodu pobytowego:

.....
.....

Termin jego do:

Przedłużenie do:

Robotnik zamieszkuje:

w domu.....	N ^o	Miesz.....	za opł.	kop.	} tygodniowo do pobrania przy wypłacie zarobków.
od d.....	N ^o	Miesz.....	za opł.	kop.	
od d.....	N ^o	Miesz.....	za opł.	kop.	
od d.....	N ^o	Miesz.....	za opł.	kop.	

W Y C I Ą G

z przepisów prawa z d. 3/15 Czerewa 1886 r.

Dosłowne przytoczenie treści:

- a) artykułów I, III, IV i V Przepisów Ogólnych,—
- b) artykułów 1, 7 — 10, 15 — 23, 25 — 42 Przepisów Szczegółowych.

Uwaga. Pożądanem jest, aby ten wyciąg drukowany był w książeczkach zarobkowych czcionkami wyraźnemi.

Dalsze stronnice do końca książeczki.

Miesiąc	Dzień	ZAROBEK i POTRĄCENIA	Rs.	Kop.
		Przykład zapisywania:		
Lipca	27	6 dni po 60 kop.	3	60
		do wypłaty d 30 Lipca.	3	60
		(Następny tydzień w drugiej książeczce)		
Sierpnia	10	4 sztuki №.....po 55 kop.	2	20
		Uzupełnienie do normy za 6 dni.	1	40
		Razem	3	60
		Mieszkanie	—	50
		do wypłaty d. 13 Sierpnia.	3	10
Sierpnia	21	Kara według II § 3	—	15
„	24	7 sztuk po 55 kop.	3	85
		Razem.	3	70
		Mieszkanie	—	50
		do wypłaty d. 27 Sierpnia.	3	20
Września	8	6 dni po 60 kop.	3	60
		Premia za pilność.	—	25
		Razem.	3	85
		Mieszkanie.	—	50
		do wypłaty d 11 Września	3	35
		i t. d.		

VII.

WYKAZY SŁUŻBOWE.

W odnośnym ustępie części II niniejszego wydawnictwa (str. 48) jak również w części III—w dopisku do art. 20 Przepisów Szczegółowych prawa z d. 3/15 Czerwca 1886 r., zaznaczyliśmy, że wymagane przez te przepisy listy imienne robotników nie będą dla zarządu fabrycznego wystarczające do należytego kontrolowania ruchu i stanu robotników w fabryce. Stosuje się to zwłaszcza do większych fabryk, złożonych z kilku oddziałów i gdzie robotnicy najęci bezterminowo często się zmieniają. W takich wypadkach koniecznem jest utrzymywanie dla każdego robotnika t. zw. wykazu służbowego (matrykuły) na osobnej karcie lub na osobnym arkuszu.

Wykaz służbowy powinien być w ten sposób ułożonym, ażeby nietylko przy wstąpieniu robotnika do fabryki można było w odpowiednich rubrykach wykazu zapisać wszystkie potrzebne dla zarządu wiadomości, osoby robotnika i danego mu zajęcia dotyczące, ale nadto, ażeby można było wpisywać tamże w miarę potrzeby różne szczegóły odnoszące się do pobytu robotnika w fabryce. Znaczna liczba tych szczegółów i wiadomości nie pozwala na utrzymywanie wykazów służbowych na kartach niezbyt wielkiego t. j. poręcznego formatu. Jak o tem przekonaaliśmy się z doświadczenia, najwłaściwszem jest zastosowanie w tym celu arkuszy zwykłego formatu biurowego, co przedstawia jeszcze i tę dogodność, że pomiędzy kartami arkusza przechowywać można wszelkie dowody składane przez robotnika przy wstąpieniu do fabryki. W takim razie wykaz

służbowy ułożony być może według poniższego wzoru, który z powodu odmiennego formatu niniejszego wydawnictwa układamy tutaj w ten sposób, że zachowując mniej więcej wysokość poprzecznych rubryk wykazu, podajemy na każdej z następnych stronnic — po pół stronnicy wykazu. Co się zaś tyczy rubryk ponownych, takowe są w powyższym wzorze znacznie węższe, niż mogą być w rzeczywistości na wykazie arkuszowym.

Objaśnienie odsyłaczy, postawionych w niektórych rubrykach poniższego wzoru, znajduje się na końcu tegoż wzoru.

Stronnica 1^a (połowa górna)

Fabryka lub zakłady N. N.

Wykaz służbowy.

.....¹⁾

.....²⁾

№.....³⁾

Daty wstąpienia						
Oddział						
Zajęcie						

Stronnica 1^a (połowa dolna)

Płaca dzienna przy wstąpieniu						
Daty i przyczyny wystąpienia						
Mieszkanie						

M A Ł O L E T N I ⁴⁾

Stronnica 2^a (połowa górna)

.....⁵⁾

Data urodzenia	
Wyznanie	
Narodowość i poddaństwo	
Pochodzenie ⁶⁾	
Dowody pobytowe ⁷⁾	
Stan cywilny ⁸⁾	

Stronnica 2^a (połowa dolna)

Czy $\frac{\text{żona}}{\text{mąż}}$, $\frac{\text{ojciec}}{\text{matka}}$ pracuje w fabryce i gdzie?						
Imiona i lata urodzenia dzieci						
Które z dzieci pracują w fabryce tutejszej i gdzie?						
Czy umie czytać i pisać i czy chodził do szkoły i do jakiej?						
Wojskowość						

Stronnica 3^a (połowa gorna)

10)

Zwykłe choroby (dłuższe nad 3 dni)						
Choroby w skutek kalectwa doznanego przy robocie (dłuższe nad 3 dni), rodzaj i trwałe skutki kalectwa						

Stronnica 3^a (połowa dolna)

Otrzymane						
wsparcia						
Większe						
kary						
porządkowe						

11)

Stronnica 4^a

nie obejmuje żadnych rubryk i przeznaczoną jest na uwagi szczególne, nieprzewidziane w poprzednich rubrykach. Nadto w razie, gdyby w jednej z tych rubryk potrzeba było pomieścić obszerniejsze wyjaśnienie, takowe może być zapisane na 4^{ej} stronicy, jako dopisek do odsyłacza postawionego w rubryce właściwej.

Objaśnienie rubryk wykazu.

- 1) Linia ta służyć ma do wpisania imienia i nazwiska robotnika.
- 2) Druga linia służyć ma do wpisania nazwiska, jakie przybiera robotnica, wychodząc za mąż.
- 3) Należy odpowiadać ma numerowi bieżącemu listy albo książki imiennej robotników (art. 20 Przep. Szczeg.) i książeczki zarobkowej.
- 4) Dolny pasek z napisem „małoletni” oznaczający, że robotnik należy do kategorii tych małoletnich, którzy pozostają pod opieką prawa w przedmiocie pracy i kształcenia robotników małoletnich (od 12 do 15 lat wieku), odcina się z chwilą ukończenia przez robotnika 15 lat wieku.
- 5) Linia ta służyć ma do powtórzenia na stronicy drugiej imienia i nazwiska robotnika.
- 6) Rubryka ta służyć ma do wpisania tej miejscowości, w której robotnik zapisany jest do ksiąg ludności stałej.
- 7) W rubryce tej oznaczać należy rodzaj dowodu pobyтового posiadanego przez robotnika, władzę, która wydała dowód— i termin dowodu.
- 8) W rubryce tej zapisuje się, czy robotnik jest żonaty, wdowiec, lub nieżonaty, albo czy robotnica jest zamężną, wdową lub panną i t. p.
- 9) Miejsce puste, odpowiadające dolnemu paskowi stronnicy 1-ej wykazu z napisem „małoletni.”
- 10) Powtórzenie na stronicy trzeciej imienia i nazwiska robotnika.
- 11) Miejsce puste, odpowiadające dolnemu paskowi stronnicy 1-ej wykazu z napisem „małoletni”

Wykazy służbowe według powyższego wzoru ułożone, sporządzane być mogą dla ułatwienia kontroli na papierze różnej barwy, np.:

a) dla robotników, pochodzących z tego samego miasta, lub z tej samej gminy, gdzie znajduje się fabryka, na papierze: dla mężczyzn — żółtym, dla kobiet — białym;

b) dla robotników krajowców z innych miejscowości, na papierze: dla mężczyzn — szarym, dla kobiet — różowym;

c) dla robotników, poddanych zagranicznych, na papierze: dla mężczyzn — zielonym, dla kobiet — niebieskim.

Oczywiście wybór barw jest całkiem dowolnym, chodzi tylko o odróżnienie tym sposobem robotników różnego pochodzenia i płci.

Wykazy służbowe przechowywane być winny w kantorze fabrycznym ściśle według porządku alfabetycznego w trzech grupach. Pierwsza z tych grup obejmować ma wykazy robotników czynnych, druga — wykazy robotników chorych, lub czasowo nieobecnych, trzecia (archiwum) — wykazy byłych robotników.

W razie ponownego wstąpienia byłego robotnika do fabryki, wyszukuje się jego wykaz służbowy pomiędzy wykazami byłych robotników i po uskutecznieniu odnośnych zapisów, przechowuje się w grupie wykazów robotników czynnych aż do ponownego wystąpienia tego robotnika z fabryki. Jeden i ten sam wykaz może być zatem utrzymywany nawet dla takiego robotnika, który kilkakrotnie wstępował do fabryki i opuszczał taką. Gdyby zaś wykaz całkiem został zapisany, wtedy przenosi się stałe jego rubryki do nowego wykazu, lecz stary wykaz przechowywany być winien w takim razie przy nowym wraz z innymi dowodami.

Prowadząc w ten sposób kontrolę ruchu robotników i dbając o szybkie wprowadzanie odnośnych wiadomości do wykazów służbowych, zarząd fabryczny będzie w każdej chwili w posiadaniu wszelkich, w stosunkach fabrycznych potrzebnych wiadomości o każdym ze swych robotników, a nadto będzie miał możliwość zestawienia każdej chwili wszelkich czynników, z jakich składa się siła robocza fabryki.

